

Vladimir Bošković

PRAVNA ZAŠTITA **PRAVA NA VODU KAO** **PRIRODNOG I OSNOVNOG** **LJUDSKOG PRAVA**

Ovaj dokument izrađen je uz pomoć Evropske unije. Sadržaj ove publikacije isključiva je odgovornost Asocijacije za demokratski prosperitet - Zid i ni na koji način se ne može smatrati da odražava stav Evropske unije.

Vladimir Bošković

**INSTITUCIONALIZACIJA
PRAVA NA VODU
KAO PRIRODNOG I OSNOVNOG
LJUDSKOG PRAVA**

Izdavač

Asocijacija za demokratski prosperitet – Zid (ADP-Zid)

Za izdavača

Sanda Rakočević

Autor studije

Vladimir Bošković

Lektura i korektura

ADP-Zid

Grafički dizajn i priprema za štampu

Rigon Statovci

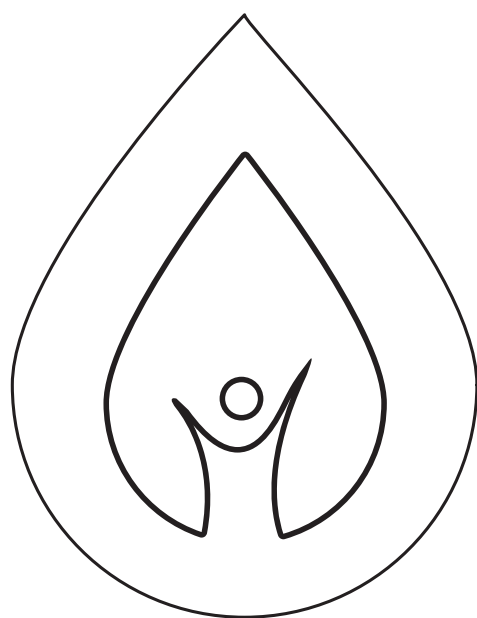
Štampa

3M Makarije

Tiraž

200

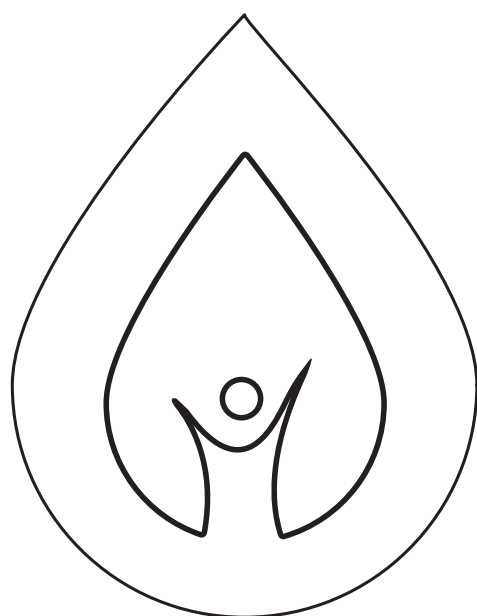
Štampano u Podgorici, Crna Gora, decembar 2018.

SADRŽAJ

1. UVOD	5
2. OSNOVNE KARAKTERISTIKE VODE U PRIRODNOJ SREDINI I KORIŠTENJE ZAHVAĆENE VODE ZA ZADOVOLJAVANJE LJUDSKIH POTREBA	9
2.1. Vodni resursi na Zemlji.....	9
2.2 Pravni status vodnih resursa.....	11
2.3. Namjena vode zahvaćene iz prirode	13
2.4. Snabdijevanje vodom za piće i sanitarne potrebe	17
3. LJUDSKO PRAVO NA VODU	21
3.1. Teorijske osnove ljudskog prava na vodu.....	21
3.1.1. Ljudsko pravo na vodu kao osnova autonomije pojedinca i zaštite kolektivnih dobara	21
3.1.2. Nova ljudska prava.....	24
3.1.2.1. Ustavne reforme – dopuna kataloga ustavnih prava.....	27
3.1.2.2. Ljudsko pravo na vodu kao novo ljudsko pravo	28
3.1.3. Ljudsko pravo na vodu kao prirodno pravo	29
3.1.4. Ljudsko pravo na vodu kao osnova ljudskoga dostojanstva	31
3.1.5. Ljudsko pravo na vodu kao pretpostavka zadovoljavanja ljudskih potreba	33
3.1.6. Klasifikacija ljudskog prava na vodu	35

3.2. Normativni sadržaj	
ljudskog prava na vodu	36
3.2.1. Namjena i količina vode	37
3.2.2. Odnos ljudskog prava na vodu za piće i ljudskog prava na sanitarije	38
3.2.3. Slobode i ovlaštenja pojedinca i obaveze država	41
3.2.3.1. Koncept minimalnog nukleusa ljudskog prava na vodu i osnovnih neposrednih obaveza država	41
3.2.3.2. Obaveze država za postepeno i potpuno ostvarenje ljudskog prava na vodu	52
3.2.3.3. Povrede ljudskog prava na vodu	61
4. LJUDSKO PRAVO NA VODU	
U UPOREDNIM PRAVIMA	63
4.1. Ljudsko pravo na vodu u nacionalnim pravnim sistemima država u svijetu	63
4.2. Ljudsko pravo na vodu u EU	69
4.2.1. Zaštita vodnih resursa kao dio zajedničke politike zaštite okoline u EU	69
4.2.1.1. Nadzor implementacije obaveza	69
4.2.1.2. Direktive o zaštiti voda	71
4.2.1.3. Nadzor implementacije obaveza	73
4.2.2. Ljudsko pravo na vodu i politika ljudskih prava EU	75
4.2.2.1. Koncept usluga od opšteg interesa	78
4.2.2.2. Usluge od opšteg interesa i zaštita potrošača	78
4.2.3.4. Načelo priznavanja i poštovanja pristupa uslugama od opšteg ekonomskog interesa	85
4.2.3.5. Načelo priznavanja i poštovanja pristupa vodnim uslugama	86
4.2.3. Stajalište Evropskog parlamenta o ljudskom pravu na vodu	89
5. ZAKLJUČAK	94
ANEKS I	95

1. UVOD

Glavna posljedica komodifikacije vode prethodnih decenija bila je ograničenje dostupnosti vode za piće i za sanitarne potrebe svim stanovnicima prema načelu jednakosti, jer voda za piće i za sanitarne potrebe postaje dostupna samo onima koji mogu da plate njenu cijenu. Zbog diskriminacije u snabdijevanju prema pojedincima i pojedinim društvenim grupama, osobito prema siromašnim, ranjivim i marginalizovanim, kao posljedice privatizacije u upravljanju vodnim uslugama krajem 20. vijeka, javlja se ideja o novom ljudskom pravu - ljudskom pravu na vodu koje jamči svakome dovoljne količine vode odgovarajućeg kvaliteta za lične potrebe i za potrebe domaćinstva - prema načelu jednakosti.

U pravnoj literaturi i u dokumentima, koriste se različiti izrazi koji definišu pojmove koji su vezani za ljudsko pravo na vodu. U Rezoluciji Generalne skupštine Ujedinjenih nacija od 28. jula 2010. naveden je izraz: *right to safe and clean drinking water and sanitation*. Prvi problem sa kojim se susrećemo jeste prevod izraza drinking water na ovdašnji jezik: voda za piće, koji podrazumijeva vodu odgovarajućeg kvaliteta, bez organizama i materija koje mogu štetiti ljudskom zdravlju. U tom smislu u literaturi se koristi i pojam safe drinking water, tj. sigurna voda za piće, kojim se želi naglasiti potrebna zdravstvena sigurnost vode za piće. Osim toga, u pojedinim dokumentima međunarodnog prava, često se koristi pojam potable water, acqua potabile, tj. pitka voda, koji se, u pravilu, ne upotrebljava u naučnoj literaturi, jer se smatra da pojam pitka voda načelno opisuje vodu koju ljudi mogu konzumirati, ali koja istovremeno ne mora zadovoljavati standarde kvaliteta propisane za vodu za piće. U literaturi se koriste i pojmovi *water for human consumption*, *acqua per il consumo umano*, tj. voda za ljudsku konzumaciju koji podrazumijevaju svu vodu, bilo u njenom izvornom stanju ili nakon obrade, a koja je namijenjena za piće, kuvanje, pripremu hrane ili druge potrebe domaćinstva, nezavisno o njenom porijeklu te o tome da li se ljudi njome snabdijevaju iz distribucione mreže, iz cisterne ili u bocama, odnosno iz posuda za vodu, kao i svu vodu koja se koristi u bilo kojim preduzećima za proizvodnju hrane u svrhu proizvodnje, obrade, očuvanja ili stavljanja na tržište proizvoda ili materija namijenjenih za ljudsku potrošnju. Razlikuju se i

pojmovi *water for life*, *acqua per la vita*, tj. voda za život, koji podrazumijevaju korištenje vode za zadovoljavanje osnovnih životnih potreba, a upotrebljava se i pojam *productive water*, *acqua per la produzione*, tj. proizvodna voda, koji obuhvaća vodu potrebnu za poljoprivrednu i industrijsku proizvodnju proizvoda za zadovoljavanje ljudskih potreba. Prevod pojma *safe and clean drinking water* glasio bi: sigurna i čista pitka voda, ali smatramo da je u duhu jezika koji se najviše koristi na Zapadnom Balkanu u definiciji bolje koristiti izraz voda za piće, jer on podrazumijeva vodu koja zadovoljava propisane standarde kvaliteta za korištenje kao voda za piće. Drugi jezički odnosno pojmovni problem definisanja je prevod izraza *sanitation*, koji se, u smislu normativne definicije ljudskog prava na vodu, odnosi na vodu potrebnu za održavanje higijene domaćinstva i njegova okoline, i koji bi mogao biti obuhvaćen pojmom sanitarije. U hrvatskom prevodu Rezolucije Evropskog parlamenta od 8. septembra 2015., o praćenju evropske građanske inicijative Right2Water (Pravo na vodu 2014/2239 (INI), upotrebljen je izraz pravo na vodu i odvodnju. Ipak, u duhu jezika i smisla samog pojma ljudskog prava na vodu, izraz *sanitation* je bolje prevesti kao: voda za sanitarne potrebe. Zato je u ovoj publikaciji, primijenjen pojam ljudsko pravo na vodu, koji, prema definiciji normativnog sadržaja, obuhvata vodu za piće i za sanitarne potrebe.

Aktuelnost prepoznavanja prava na vodu, kao samostalnog ljudskog prava, iskazuje se u progresivnom interesovanju međunarodne zajednice za to pravo u posljednjih 40 godina. Nacionalne i međunarodne politike, započele su odražavati rastuće zahtjeve za uvažavanje prava na vodu sredinom 70-ih godina 20. vijeka. Tokom ranih 2000-ih godina interes međunarodne zajednice za način upravljanja, primjenu tehnologija i ekonomija u vezi s upotrebom vodnih resursa utemeljen je na percepciji vode kao ljudskog prava. Danas najznačajnije međunarodne institucije ukazuju da je globalna kriza u vezi s vodom u svijetu najznačajniji ekološki problem, te su u međunarodnim dokumentima započele upotrebljavati izraze zasnovane na ljudskim pravima, u namjeri da podrže rastući konsenzus o pravu na vodu kao ljudskom pravu.

Pravo na vodu prvi put se spominje u Akcionom planu Mar de Plata - Izvještaju sa Konferencije o vodi Ujedinjenih nacija iz 1977.: »...svi narodi,

bez obzira na stepen razvoja i njihove društvene i ekonomske uslove, imaju pravo na pristup vodi za piće u količini i kvalitetu koji odgovaraju njihovim osnovnim potrebama... dostupnost tog resursa čovjeku je neophodna za život i za njegov puni razvoj...» Dokument preporučuje da, tamo gdje ljudske potrebe još nijesu zadovoljene, nacionalne razvojne politike i planovi moraju da daju prioritet snabdjevanju vodom za piće za cijelo stanovništvo i konačnoj dispoziciji otpadnih voda.«

Generalnaa skupština Ujedinjenih nacija prihvatila je 20. jula 2010. Rezoluciju o ljudskom pravu na vodu i sanitarije, koja definiše »pravo na sigurnu i čistu vodu za piće i na zbrinjavanje otpadnih voda kao ljudsko pravo koje je esencijalno za potpuno ostvarenje života i svih ljudskih prava.« U dokumentu je prihvaćen pristup pravu na vodu kao ljudskom pravu koje je potrebno za ostvarenje drugih ljudskih prava, tj. kao ljudskom pravu koje je subordinirano drugim građanskim i političkim te ekonomskim, socijalnim i kulturnim ljudskim pravima.

Ljudsko pravo na vodu nije izričito i sveobuhvatno sadržano ni u jednom pravnoobvezujućem međunarodnom dokumentu o ljudskim pravima te se, stoga, percipira kao novo ljudsko pravo *in statu nascendi*. No, posljednjih decenija postavljeni su glavni elementi konstrukcije ljudskog prava na vodu kao samostalnoga ljudskog prava. Teleološkom interpretacijom postojećih pravnoobvezujućih međunarodnih dokumenata o ljudskim pravima i njihovom interferencijom sa drugim međunarodnim dokumentima iz oblasti ekologije, međunarodnog trgovačkog prava, kao i odredbama o osiguravanju dostupnosti vode za piće i sanitarne potrebe u međunarodnim humanitarnim ugovorima i standardima krivičnog prava te pravno neobvezujućim dokumentima međunarodnog prava (rezolucije, deklaracije, izjave), kojima međunarodna zajednica iskazuje stajališta o određenim globalnim problemima, zaključuje se kako pravo na vodu nije nikakvo novo ljudsko pravo u odnosu na druga u međunarodnim ugovorima direktno navedena ljudska prava, već postojeće (existens) i samostalno (per se) ljudsko pravo.

Ova publikacija obuhvata četiri cjeline.

Uvodno poglavlje sadrži uvodne napomene o temi, odnosno kontekstu i cilju publikacije.

U drugom dijelu su predstavljene teorijske osnove ljudskog prava na vodu, kako bi se utvrdilo ima li doktrinarnog osnova za normativne definicije prava na vodu kao novog ljudskog prava te za normativni sadržaj ljudskog prava na vodu.

U trećem dijelu je data uporedna praksa institucionalizacije ljudskog prava na vodu u nacionalnim pravnim sistemima pojedinih država u svijetu današnjice. Posebno se analizira zastupljenost elemenata ljudskog prava na vodu u pravu EU.

U četvrtom, zaključnom dijelu, dati su razlozi institucionalizacije i potreba konstitucionalizacije prava na vodu kao osnovnog ljudskog prava.

Kao dodatak publikaciji, priložen je nacrt rezolucije o zaštiti prava na vodu stanovnika lokalnih samouprava, sa ciljem snaženja ideje o pravu na vodu i građanskog aktivizma generalno u odnosu na lokalne parlamente.

2. OSNOVNE KARAKTERISTIKE VODE U PRIRODNOJ SREDINI I KORIŠTENJE ZAHVAĆENE VODE ZA ZADOVOLJAVANJE LJUDSKIH POTREBA

Voda je osnovna potreba za održavanje života čovjeka jer se ljudsko tijelo sastoji od 70% vode. Bez hidratacije, život čovjeka može se održati tek nekoliko dana, a nedostatak odgovarajućeg snabdijevanja vodom za piće predstavlja izuzetnu opasnost za zdravlje ljudi zbog mogućnosti širenja zaraznih bolesti nečistom vodom. Osim toga, voda je osnovni resurs za proizvodnju hrane, pa svaki nedostatak vode direktno utiče na proizvodnju prehrambenih biljaka i na raspoložive količine hrane i pojavu gladi.

Ljudi su oduvijek razumjeli poseban značaj vode za život na Zemlji i njena posebna svojstva. Egipćani su vjerovali kako je svijet stvoren od tri elementa: zemlje, sunca i vode. Jedan od sedam grčkih mudraca, Tales iz Mileta (oko 640. - 546. g. pr. Hr.), smatrao je vodu univerzalnom primarnom materijom, koja je »...osnova svega, iz vode je sve, i sve se u vodu vraća.« O važnosti vode rimski arhitekt Vitruvius navodi: »Prvi je Tales držao vodu početkom svega, Efežanin Heraklit vatru, Demokrit, a nakon njega Epikur, atome (...). Nauka pitagorovaca vodi i vatri doda zrak i zemlju... Kad dakle, fizičari, filozofi i sveštenici misle kako sve stvari postaju od vode, očito od svih stvari ni jedna nije tako potrebna i važna kao voda. Ta voda je naročito potrebna za život, uživanje i svagdanju upotrebu.«

2.1. Vodni resursi na Zemlji

Voda je materija koja je prisutna na Zemlji, u prirodnim uslovima, u sva tri agregatna stanja. Hidrološki ciklus, poznat i kao ciklus vode, Zemljin je prirodni sistem za pročišćavanje vode u prirodi. Kruženje vode na Zemlji važan je proces koji omogućuje održavanje života: voda neprekidno cirkuliše između atmosfere, mora, rijeka i jezera i kopna, i voda koju danas trošimo nalazi se na Zemlji već stotine miliona godina, od

njenog nastanka. Voda se kreće, mijenjajući pritom pojavni oblik, konzumiraju je ljudi, biljke i životinje, ali nikada stvarno ne nestaje. U kružnom putu vode pet je procesa: a) kondenzacija, b) padavine, c) infiltracija, d) oticanje i e) transpiracija. Dinamika ovih procesa predstavlja vrijeme period obnavljanja vode.

Prirodni resursi vode su načelno obnovljivi prirodni resursi - u mnogim oblicima voda je obnovljiv resurs, dostupan putem prirodnog hidrološkog ciklusa te na kontinuirani protok vode u prirodi, u pravilu, ne utiče zahvatanje i upotreba vode za zadovoljavanje ljudskih potreba (proizvodnja hrane, industrijskih proizvoda i energije, municipalne potrebe). Za razliku od neobnovljivih resursa, kao što su ugalj ili nafta, količine vode dostupne za upotrebu na određenom području ne mijenjaju se u svakom slučaju zahvatanjem vode tokom vremena. Međutim, nijesu svi prirodni resursi vode obnovljivi. Ležišta fosilne vode deponovane u podzemlju u prethodnim geološkim razdobljima predstavljaju neobnovljiv resurs. Zagađenje zaliha podzemne vode jedan je od procesa koji mogu vodu, kao obnovljiv resurs, učiniti neobnovljivim, kao i prekomjerna ekstrakcija vode iz podzemnih izdaha, ukoliko se sprovodi u vremenu koje je kraće od vremena potrebnog za njihovo ponovno punjenje putem infiltracije kroz Zemljinu površinu. Konačno, uništavanje prašuma ili asfaltiranje zemljišta mogu uticati na cjelokupnu hidrološku uravnoteženost, smanjujući mogućnost ponovnog punjenja ili karakteristiku strujanja i oticanja vode sa površine i izmjenu potrebnog vremena, dostupnost i obnovljivosti resursa vode - u ekstremnim slučajevima. Ti procesi mogu da iscrpe ovaj inače obnovljiv resurs.

Od ukupnih količina vode na Zemlji 97,5% je slana voda u oceanima i morima, a svega 2,5% je slatka voda koja pogodna za korištenje kao voda za piće i za sanitarne potrebe. Ta je količina raspoređena manjim dijelom u tečnom stanju u rijekama, jezerima i podzemlju (30,6% - od čega 98,70% čine resursi podzemne vode), dok je veći dio slatka voda u čvrstom stanju, tj. led na polarnim kapama, lednicima i permafrost (69,4%). Prirodni resursi slatke vode, kao i svjetsko stanovništvo, nijesu ravnomjerno raspoređeni po kontinentima. Uzimajući u odnos raspored vodnih resursa slatke vode i broj stanovnika po kontinentima, najpovoljniji odnos resursa slatke vode u odnosu na broj stanovnika je u Latinskoj

Americi (26 % zaliha slatke vode u odnosu na 6% svjetskog stanovništva) i Sjevernoj Americi (15% svjetskih zaliha slatke vode i 8% svjetskog stanovništva), Afrika raspolaže s 11% svjetskih zaliha slatke vode za 13% svjetskog stanovništva, Okeanija s 4% zaliha slatke vode za manje od 1 % svjetskog stanovništva, a najmanji omjer zaliha slatke vode u odnosu na broj stanovnika imaju Evropa (8 % svjetskih zaliha slatke vode za 13% svjetskog stanovništva) i Azija (36% svjetskih zaliha slatke vode za 59% svjetskog stanovništva).

U svom prirodnom okruženju vodni resursi koriste za zadovoljavanje različitih ljudskih potreba: zahvatanje vode iz okoline potrebno je za poljoprivrednu proizvodnju, industrijsku proizvodnju i proizvodnju energije te za municipalne potrebe. Voda u prirodnom okruženju je res communae, poput vazduha, ali, ipak, valja uvažiti specifične karakteristike slatke vode koja se iz prirode zahvata kako bi se koristila kao voda za piće i sanitarne potrebe, jer, u pravilu, nije prirodno distribuirana, već zahtijeva distribucione kanale kako bi bila dostupna svakome. Činjenica je kako slatka voda, koja je pogodna za upotrebu kao voda za piće i sanitarne potrebe, u svijetu današnjice nije prirodno i univerzalno dobro za razliku od morske vode, vazduha, sunčevog svjetla i svemira, jer su resursi slatke vode u prirodi ograničeni i podložni devastaciji zbog antropogenih utjecaja.

2.2. Pravni status vodnih resursa

Dostupnost potrebnih količina vode koje su neophodne za zadovoljavanje ljudskih potreba, u velikoj mjeri zavisi o pravnoj regulaciji zahvatanja vode iz prirode. Prava na vodama [water rights] prava su u vezi sa zahvatanjem i korištenjem vode iz prirodne sredine za različite namjene, i načelno određuju ko može koristiti vodu u prirodi i pod kojim uslovima. Stoga, od pravnog sistema prava na vodama, u velikoj mjeri zavisi dostupnost vode za piće i sanitarne potrebe za stanovništvo.

Razlikuju se dva pravna sistema prava na vodama: sistem kontinentalnog prava i anglosaksonski sistem (common law), koji, u svojoj osnovi, imaju zajedničko načelo razumjevanja tekuće vode kao fizičke materije. Iz toga proizlazi shvaćanje kako tekuća voda u vodotocima nije u vlasništvu

nijedne osobe, niti to može biti, na čega poba sistema imaju osnovnu ideju da voda, dok je u prirodnom stanju, nije predmet vlasništva pa stoga pravo uređuje samo način upotrebe vode u prirodnoj sredini, ali ne i njeno vlasništvo. Iako postoje različitosti u odnosu na pravno uređenje zahvatanja, korištenja i upotrebe vode iz prirodnog okoliša, ipak, prevladava spoznaja da voda u prirodi sama po sebi ne pripada nikome.

U kontinentalnom pravnom sistemu, zasnovanom na tradiciji rimskog prava, prihvaćeno je opšte pravno načelo da voda u prirodi predstavlja *res communae*, stvar koja ne može biti u ičijem vlasništvu. Još u Justinijanovom kodeksu navedene stvari koje su zajedničke svima prema prirodnom pravu: vazduh, tekuća voda, more i obala mora, a u istu kategoriju spadaju: divljač u šumi, ribe u moru, drago kamenje, morska obala, morska voda, kiša i drugo što nije pod ljudskom vlašću, i to sve dok se nalazi u izvornom, prirodnom stanju, u kojem ne može biti vlasništvo čovjeka. Prerogativi upravljanja tim opštim dobrom pripadaju državi.

U anglosaksonskom (*common law*) pravnom sistemu postoje različite teorije u vezi s načinom korištenja vode u prirodi: teorija prioritnog prisvajanja (*prior appropriation*), teorija priobalnih prava (*riparian rights*) te teorija javnog interesa (*public trust*), iz kojih proizlaze različite prakse zahvatanja vode iz prirode. Teorija prvenstvenog prisvajanja zasnovana je na shvatanju »prvi u vremenu - prvi u pravu« (*first in time, first in right*) i čini se na prvi pogled najprirodnijom - svako može koristiti slobodno vodu iz potoka i vodotoka onako kako želi, i zato što je prvi započeo korištenje toga prava - ima pravo da nastavi taj način korištenja. Teorija priobalnih prava, razvijena je u ranom 19. vijeku u Sjevernoj Americi, a temelji se na shvatanju da svi vlasnici priobalnih zemljišta imaju pravo korištenja prirodnog tijeka vode. Iz toga proizlazi da svi vlasnici priobalnog zemljišta imaju pravo podjele upotrebe vode u odnosu na prirodan protok, ali i u vrijeme nestašice vode obavezu jednakog smanjenja količina korištenja vode. Teorija javnog interesa evoluirala od prvih službenosti od javnog interesa u smislu plovidbe, trgovine i ribarstva koje su obuhvatale pravo ribolova, lova, kupanja, plivanja, vožnje čamcem, sve do zaštite voda u prirodi kao dobra koje ima vrijednosti per se i temelji se na shvatanju kako država ima ovlaštenja da nadzire upotrebu voda i da osigura da se vode koriste na način koji ne šteti javnom interesu.

U 21. vijeku, u različitim državama koje pripadaju anglosaksonskoj pravnoj tradiciji, u primjeni su različiti pravni sistemi u odnosu na zahvatanje vode iz prirode. Zahtjevi za pravičnom raspodjelom vode i za zaštitom vodnih resursa, zasnivaju se na doktrini javnog interesa u određivanju načina zahvatanja vode iz prirode i predstavljaju napuštanje teorije prava prvobitne apropijacije koja favorizuje prvog posjednika vode odnosno zemljišta sa vodom.

Podzemna voda pripada vlasniku zemljišta na kojem se zahvata, ali je u kontinentalnom pravnom sistemu vlasnik ograničen u upotrebi vode isključivo za vlastite potrebe i potrebe domaćinstva, pod uslovom da ne ograničava drugima opštu upotrebu voda, dok se u pravnom sistemu common lawa, pod uticajem teorije javnog interesa (public trust), u svrhu zaštite vodnih resursa postepeno prihvata pristup ograničenja prava vlasnika zemljišta u količini zahvatanja podzemne vode.

Opšte korištenje voda pretpostavlja da je svakome dopušteno korištenje voda za lične potrebe, na način i u količinama koje ne isključuju druge od jednakog korištenja, te obuhvata naročito: zahvatanje površinske i podzemne vode iz prvoga vodonosnog sloja, i to za: piće, kuvanje, grijanje, održavanje čistoće, sanitarne i druge potrebe u domaćinstvu te korištenje površinskih voda za kupanje, sport i rekreaciju i druge slične namjene, ali ne obuhvata korištenje voda za navodnjavanje nezvezano o veličini površine koja se navodnjava. Vlasnik, odnosno titular drugog stvarnog prava na zemljištu može slobodno upotrebljavati i koristiti vode od padavina koje se skupljaju na njegovom zemljištu, vode koje izviru na rijegovom zemljištu, a do granice tog zemljišta ne stvaraju vodotok, tj. ne otiču izvan granica tog zemljišta.

Kako je voda u prirodi opšte dobro koje ne može biti ni u čijem vlasništvu i kojim upravlja država, za zahvatanje vode iz prirode za privredno korištenje vode potrebno je posebno odobrenje tijela javnih vlasti - koncesija.

2.3. Namjena vode zahvaćene iz prirode

Slatka voda zahvaćena iz prirodne sredine, koristi se za zadovoljavanje ljudskih potreba za tri osnovne namjene: poljoprivrednu proizvodnju, proizvodnju industrijskih proizvoda i energije te za municipalne potrebe,

koje uključuju i vodu za osobne potrebe stanovništva i potrebe domaćinstva (voda za piće i sanitarne potrebe).

Na globalnom nivou najveće količine zahvaćene slatke vode koriste se za potrebe poljoprivredne proizvodnje, tj. proizvodnju hrane i industrijskih biljaka (69%), potom za potrebe industrijske proizvodnje, uključujući i proizvodnju energije (19%), a najmanji udio zahvaćene vode koristi se za municipalne potrebe, koje uključuju i snabdijevanje vodom za piće i sanitarne potrebe svjetskog stanovništva (12%). Način korištenja vode mijenja se sa stepenom razvijenosti i visinom prihoda pojedine države: poljoprivreda je veći potrošač u državama s niskim i srednjim prihodima, udio vode koji se upotrebljava u industriji je veći u državama s višim prihodima zbog različito strukturirane ekonomije i djelotvornije upotrebe u poljoprivredi, dok upotreba vode u domaćinstvima čini manji postotak ukupne potrošnje u svim državama. Na primjer, u zemljama u razvoju u Africi potrošnja zahvaćene vode za poljoprivrednu proizvodnju doseže visokih 82%, dok se za potrebe proizvodnje energije i industrijske proizvodnje koristi svega 8 % zahvaćene vode, dok za municipalne potrebe samo 5 %. U Aziji se količine zahvaćene vode koriste 81 % za poljoprivrednu proizvodnju te 10 % za potrebe proizvodnje energije i industrijske proizvodnje, dok se 9% koristi za municipalne potrebe. Suprotno tome, u razvijenim zemljama, u čijoj je ekonomiji udio industrijske proizvodnje veći, na primjer u Evropi, potrošnja zahvaćene vode za poljoprivrednu proizvodnju je 22%, dok se za potrebe proizvodnje energije i industrijske proizvodnje koristi 57% zahvaćene vode, a za municipalne potrebe 22%. U Sjevernoj Americi potrošnja zahvaćene vode za poljoprivrednu proizvodnju je 43%, za potrebe proizvodnje energije i industrijske proizvodnje koristi se 43 % zahvaćene vode, te za municipalne potrebe 14%.

Od ukupnih količina zahvaćene vode koja se koristi za poljoprivrednu proizvodnju, 55% se koristi za proizvodnju poljoprivrednih kultura (ratarstvo), dok se za stočarsku proizvodnju koristi preostalih 45%. Za poljoprivrednu proizvodnju zahvata se 87,26% površinska voda, 12,48% obnovljivih podzemnih vode i 0,25 % neobnovljivih podzemnih voda. Uticaj poljoprivredne proizvodnje na globalne resurse slatke vode opterećuje mnoge svjetske regije. Eutrofikacija, koja se javlja zbog povećanih količina hranjivih materija u površinskim vodama, a potiče iz poljoprivredne

proizvodnje, predstavlja veliki problem u SAD-u, Kanadi, Aziji i Pacifiku, Na podzemne vode utiče kontaminacija nitratima i pesticidima, naročito u zemljama koje praktikuju intenzivnu poljoprivrednu proizvodnju (SAD, Japan). Pritisak rastućega svjetskog stanovništva na vodne resurse za potrebe proizvodnje hrane utiče na prekomjerno zahvatanje podzemnih voda radi njihova korištenja u poljoprivredne svrhe, dok se u Australiji, Indiji, Pakistanu i mnogim suvim područjima Srednjeg istoka javlja salinizacija tla kao rezultat neodgovarajućeg načina navodnjavanja. Isušivanje močvara i deforestacija u svrhu osposobljavanja novih površina za uzgoj poljoprivrednih kultura, pridonose degradaciji tla i dezertifikaciji i posljedičnoj izmjeni vodnih režima. Za proizvodnju mesa, mlijeka, jaja i drugih stočarskih proizvoda koristi se 45 % ukupnih količina zahvaćene vode za poljoprivrednu proizvodnju, ali je uticaj stočarstva na resurse vode, osim zagađenja otpadnim vodama, značajan zbog proizvodnje velike količine gasova staklene bašte koji utiču na klimatske promjene koje ubrzavaju globalni hidrološki ciklus vode: iako stočarstvo u globalnom BDP-u učestvuje sa svega 2%, ono proizvodi 18% svjetske količine stakleničkih gasova. Procjenjuje se da će se potrebne količine vode za poljoprivrednu proizvodnju do 2050. povećati za 19% zbog povećanja broja stanovnika i pritiska na povećanje proizvodnje hrane za njihove potrebe. Istovremeno, ekonomski rast i povećanje ličnog blagostanja uticaće na promjenu prehrambenih navika; od prehrane zasnovane na žitaricama prema većoj konzumaciji mesa i mliječnih proizvoda, za čiju su proizvodnju potrebne veće količine vode.

U industriji, globalne količine zahvaćene slatke vode koriste se u rasponu od 30% do 40% za proizvodnju industrijskih proizvoda (ugradnja u finalni proizvod, pranje ili ispiranje sirovina, poluproizvoda ili finalnih proizvoda te priprema rastvora, čišćenje opreme i prostora, hlađenje ili zagrijavanje generisanjem pare, zadovoljavanje higijenskih potreba, kao i za navodnjavanje parkovnih prostora industrijskih pogona). Hidrološki ciklus vode u prirodi izložen je značajnom uticaju industrije ispuštanjem tehnoloških otpadnih voda u površinske vode, infiltracijom zagađujućih materija u podzemne vode i atmosferskom distribucijom zagađujućih materija i njihovim deponovanjem u vodne resurse. Otpadne vode iz industrijske proizvodnje nijesu najveći zagađivači okoline u smislu koncentracije i štetnosti, ali mogu bitno uticati na zagađivanje voda na regionalnoj ili

lokalnoj razini jer su koncentrisanije, toksičnije i teže se prerađuju od drugih otpadnih voda. Sadržaj otpadnih voda iz industrijske proizvodnje obično čine rezistentne materije čije je vrijeme raspadanja i kretanja kroz prirodu, u pravilu, sporo i dugotrajno (teški metali, rastvori). Procesi industrijske proizvodnje utiču na kvalitet vode i zbog hemijskih, radioaktivnih ili bioloških zagađenja koja mogu direktno uticati na vodna tijela i ekosisteme.

Preostali udio zahvaćene vode za potrebe industrijske proizvodnje (od 60% do 70%) koristi se za proizvodnju energije, jer svi procesi proizvodnje energije podrazumijevaju dovoljne količine vode (proizvodnja sirove nafte, ugljena, prirodnog plina, urana, biomase i biogoriva, hidroenergije, solarne energije, energije iz vjetra i fotonaponske energije). Voda i energija su međusobno snažno povezane - voda je do određenog stepena potrebna za proizvodnju, prenos i upotrebu svih vrsta energije, a energija je potrebna za zahvatanje, pročišćavanje i distribuciju vode, kao i za skupljanje i pročišćavanje otpadnih voda. Uticaji proizvodnje energije na vodne resurse, obuhvataju uticaj retencije vode (brane) za proizvodnju hidroenergije na lokalne ekosisteme i povećanje evaporacije vode u globalnom hidrološkom ciklusu, kao i povećanje temperature vodnih resursa zbog upuštanja zagrijane vode korištene u procesu hlađenja.

Ipak, zahvaljujući novim tehnologijama, ponovnoj upotrebi i recikliranju vode u industrijskim pogonima, bez obzira na kontinuirani rast industrijske proizvodnje, potrebne količine zahvaćene vode iz prirode za potrebe industrije ne povećavaju se jednakim tempom kao prije 1980. Znatno povećanje količina vode potrebnih za proizvodnju energije očekuje se zbog većih potreba rastućeg svjetskog stanovništva za energijom. Procjenjuje se da će se do 2035. globalna potrošnja energije povećati za oko 49 % te da će to povećanje potrošnje energije biti veće u državama koje nijesu članice OECD-a (84 %), nego u zemljama OECD-a (14 %).

Za municipalne potrebe koristi se oko 12 % ukupno zahvaćene vode na globalnom nivou, a te potrebe obuhvataju kako snabdijevanje vodom za lične potrebe i za potrebe domaćinstva, tako i vodu za javne potrebe (škole, bolnice, čišćenja ulica, zalivanja parkova), korištenje vode za određene neindustrijske privredne djelatnosti (turizam, ugostiteljstvo,

trgovina), pri čemu se procjenjuje kako se za potrebe snabdijevanja vodom za piće i sanitarne potrebe koristi oko 8 % količina globalno zahvaćene vode iz prirode. Za razliku od drugih načina korištenja, za snabdijevanje stanovništva vodom za piće i sanitarne potrebe potrebna je voda iz prirode koja je višeg kvaliteta od vode koja se koristi za druge namjene. Stoga, iako je prosječan udio svjetske potrošnje vode za piće i sanitarne potrebe najmanji u odnosu na ukupne količine zahvaćene vode iz prirodne sredine, zahtjevi za kvalitetom vode ovdje su najveći.

2.4. Snabdijevanje vodom za piće i sanitarne potrebe

Voda za piće i sanitarne potrebe se u prirodnoj sredini, u pravilu, ne nalazi u stanju podobnom za ljudsku potrošnju, već je pretežno proizvod uslužne privredne djelatnosti. Usluge snabdijevanja vodom za piće i sanitarne potrebe udomačinstvima, javnim ustanovama ili privredi su vodne usluge koje podrazumijeva zahvatanje površinske ili podzemne vode, akumuliranje, skladištenje, kondicioniranje i distribuciju vode za piće i prikupljanje i pročišćavanje otpadnih voda. Proizvodnja i distribucija vode za piće i sanitarne potrebe predpostavlja složene sisteme infrastrukture - komunalne vodne građevine: građevine za javno vodosnabdijevanje - akumulacije, vodozahvate (bunari, kaptaže i druge zahvatne građevine na vodnim tijelima), uređaji za kondicioniranje vode, vodospreme, crpne stanice, glavni dovodni cjevovodi i vodovodna mreža te građevine za javnu odvodnju - kanale za prikupljanje i odvodnju otpadnih voda, mješovite kanale za odvodnju otpadnih i padavinskih voda, kolektore, crpne stanice, uređaje za pročišćavanje otpadnih voda, uređaje za obradu mulja nastalog u postupku pročišćavanja otpadnih voda, lagune, ispuste u prijemnik i druge pripadajuće građevine. Javno vodosnabdijevanje je djelatnost zahvatanja podzemnih i površinskih voda namijenjenih ljudskoj potrošnji, njihovo kondicioniranje te isporuka do krajnjeg korisnika ili do drugoga isporučioća vodne usluge. Javna odvodnja je djelatnost skupljanja otpadnih voda, njihovog dovođenja do uređaja za pročišćavanje, pročišćavanja i direktnog ili indirektnog ispuštanja u površinske vode i obrada mulja koji nastaje u procesu njihovog pročišćavanja. Javna odvodnja uključuje i pražnjenje i odvoženje otpadnih voda iz septičkih i sabirnih jama.

U zemljama u razvoju snabdijevanje vodom za piće i sanitarne potrebe obavlja se alternativnim načinima: ambulantno, dovozom i prodajom te odvozom vozilima tankovima i cisternama, kao i prodajom putem malih isporučilaca usluge (small-scale private service providers),

Snabdijevanje vodom za piće putem zatvorenog sistema javnih mreža najjeftiniji je način snabdijevanja vodom sa prosječnom cijenom 0,2 USD/m³ vode. Suprotno tome, snabdijevanje vodom iz privatnih mreža ima prosječnu cijenu 0,4 USD/m³ vode, snabdijevanje vodom od prodavača 1,2 USD/m³ vode, voda iz cisterni 2,3 USD/m³ vode, voda iz brodova cisterni 4,5 USD/m³. Snabdijevanje vodom za piće putern zatvorenog sistema javnih mreža najsigurniji je način snabdijevanja vodom, jer od mjesta zahvatanja vode do mjesta korištenja vode osigurava najmanji kontakt vode s okolinom, čime je mogućnost zagađenja vode svedena na najmanju moguću mjeru. Stoga se drugi alternativni načini isporuke vode za piće ne smatraju odgovarajućim u smislu garantovanja kvaliteta isporučene vode za piće i sanitarne potrebe, pa Svjetska zdravstvena organizacija (WHO) u svojim programima praćenja kvaliteta vode za piće ne obuhvata tu kategoriju isporučene vode.

U 2011. g. 11,1 % (oko 764,5 miliona) svjetskog stanovništva nije imalo odgovarajući pristup vodi za piće, već je koristilo neobrađenu sirovu vodu iz prirode. Pod odgovarajućim pristupom vodi za piće, podrazumijeva se voda za piće i za sanitarne potrebe koja je dostupna putem vodovoda, iz zaštićenog bunara ili izvora, kišnice, koja nije kontaminirana fekalnim otpadnim vodama te drugim materijama koje su opasne za život i zdravlje ljudi (arsen, fluorid i sl.), dostupna u količini od najmanje 20 l dnevno po osobi, na udaljenosti od 1 km oddomačinstva, a za čiju je dopremu potrebno 30 minuta. Za zadovoljavanje potreba vode za piće i sanitarne potrebe svjetskog stanovništva zahvata se većim dijelom površinska voda iz rijeka i jezera (48,22 %), obnovljiva podzemna voda (45,69 %), te u manjim količinama neobnovljiva podzemna voda (2,54%) i morska voda za proces desalinizacije (3,55%). Države u kojima manji dio stanovništva ima odgovarajući pristup vodi za piće i sanitarne potrebe nalaze se u Affici i Aziji, dok se države u kojima većina stanovnika ima odgovarajući pristup vodi za piće nalaze u Evropi, Sjevernoj Americi te dijelovima Azije i Latinske Amerike, a gdje je priključenost do 99%. Države s najnižom

stopom priključenosti stanovništva na sisteme za snabdijevanje vodom za piće i sanitarne potrebe su Demokratska Republika Kongo - 53,8%, Etiopija - 51,0%, Kambodža - 32,9%, Nigerija - 38,9 %, Togo - 41,0 %, Haiti - 36,0 % i Jemen - 45,2 %.

Dostupnost raspoloživih količina vode za piće i sanitarne potrebe različita je u razvijenim i nerazvijenim državama: ispod 50 l vode dnevno po osobi dostupno je stanovnicima Bangladeša i Kenije - 45 l, Gane i Nigerije - 35 l, Burkin Faso i Niger - 25 l dnevno, Angole, Kambodže, Etiopije, Haitija, Ruande i Ugande — 15 l, i Mozambika - 5 l. Stanovništvo Kine raspolaže s dostupnih 85 l vode dnevno za osobne potrebe i potrebe domaćinstva, a više od 100 l do 300 l dnevno po osobi troše stanovnici Indije - 145 l, Velike Britanije - 150 l, Filipina - 115 l, Perua - 125 l, Brazila - 185 l, Njemačke - 195 l, te Danske - 210 l, Austrije - 250 l, i Francuske - 285 l. Više od 300 l vode za piće i sanitarne potrebe dnevno po osobi troše stanovnici Norveške - 300 l, Španije - 320 l, Meksika - 365 l, Japana - 375 l, Italije - 385 l, Australije - 445 l, i SAD-a - 575 l.

U 2011. je 64,1% svjetskog stanovništva imalo pristup odgovarajućem zbrinjavanju sanitarnih otpadnih voda, a 2,495 milijardi (35,9%) svjetskog stanovništva nije imalo odgovarajući pristup. Pod odgovarajućim pristupom zbrinjavanju sanitarnih otpadnih voda, podrazumijeva se dostupnost vode za sanitarne potrebe i postojanje odgovarajućih sanitarnih uređaja koji su higijenski odvojeni od kontakta sa ljudima i prirodnom okolinom, što je ključno za prevenciju zaraznih bolesti koje se prenose vodom. U svijetu postoji znatan disparitet između priključenosti svjetskog stanovništva na objekte i uređaje infrastrukture za snabdijevanje vodom za piće i korištenje infrastrukturnih sistema za odvodnju sanitarnih otpadnih voda. Dostupnost svjetskog stanovništva odgovarajućim osnovnim sanitarijama znatno je manja u odnosu na dostupnost odgovarajućeg pristupa vodi za piće. Kao razlozi ove pojave navode se institucionalna fragmentacija, slabo nacionalno planiranje, nizak politički status problema zbrinjavanja sanitarnih otpadnih voda u javnim politikama, ograničeni finansijski kapaciteti siromašnog stanovništva za plaćanje usluga snabdijevanja vodom za sanitarne potrebe.

U 2011. najveći je broj stanovnika s neodgovarajućim zbrinjavanjem sanitarnih otpadnih voda bio u državama u razvoju, i to: u Africi i Aziji (Haiti

- 73,9%, Demokratska Republika Kongo - 69,3%, Etiopija - 79,3%, Gana - 86,5 %, Kenija - 70,6 %, Nigerija - 69,4 %, Togo - 88,6 %, Uganda - 65,0 %, Kambodža - 66,9%, Indija - 64,9%, Nepal - 64,6%), dok je u EU priključenost stanovništva na sisteme za odvodnju sanitarnih otpadnih voda 99% .

Uticaji djelatnosti snabdijevanja vodom za piće i sanitarne potrebe na prirodnu sredinu, iskazuje se u generisanju velikih količina zagađene vode (sanitarna otpadna voda), posebno u rastućim urbanim središtima. Takva voda je u visokim koncentracijama mikrobiološki zagađena fekalnim koliformnim bakterijama te nitratima i nitritima koji utiču na degradaciju okoline i takve su vode opasne za javno zdravlje jer se mnoge zarazne bolesti prenose nečistom vodom. Sanitarne otpadne vode već su polovinom 19. vijeka. u razvijenim industrijskim zemljama prepoznate kao značajan polutant slatke vode i uzročnik rasprostranjenosti zaraznih bolesti.

Procesi pročišćavanja vode za piće i pročišćavanja sanitarnih otpadnih voda su energetske intenzivni te je za dostizanje standarda kvaliteta pročišćene otpadne vode, koja se ispušta u životnu sredinu u prihvatljivom stanju, potrebna velika količina energije koja zahtijeva vodu u proizvodnim procesima. Stoga, zahtjev za smanjenjem pritiska na okolinu zagađenim sanitarnim vodama predstavlja istovremeno zahtjev za korištenjem dodatnih količina vode za proizvodnju energije. Očekuje se da će trendovi viših standarda pročišćavanja sanitarnih otpadnih voda u razvijenim zemljama, znatno uticati na povećanje potrebe za energijom koja je potrebna za procese pročišćavanja, ali je moguće da će veća energetska efikasnost pridonijeti njihovom ublažavanju.

3. LJUDSKO PRAVO NA VODU

3.1. Teorijske osnove ljudskog prava na vodu

3.1.1. Ljudsko pravo na vodu kao osnova autonomije pojedinca i zaštite kolektivnih dobara

Ljudska prava nijesu otkriće današnjeg vremena ili bliske prošlosti, već su to prirodna i osnovna prava čovjeka koja su prisutna od samog početka civilizacije. U različitim modernim teorijama o ljudskim pravima, za njihov temelj se uzimaju prirodne potrebe čovjeka, one potrebe koje određuju šta je ljudsko biće i koje su osnova za regulisanje civilizovanog društvenog poretka.

Tradicionalno razumijvanje ljudskih prava karakterišu četiri njihove logički nezavisne karakteristike: prvo, ljudska prava proizlaze iz osnovnih osobina ljudskih stvorenja i predstavljaju suštinske vrijednosti za ljudski život; drugo, to su osnovna i najvažnija moralna prava ljudske civilizacije; treće, u definiciji ljudskih prava jasno se naglašava razlika između nečega što predstavlja vrijednost i prava na to, i četvrto, njihova individualnost znači da ih svaka osoba može uživati sama po sebi. Ta prava dakle, prema tradicionalnom pravnom razumijevanju, ne potpadaju pod jurisdikciju pojedinih i različitih sistema pozitivnog prava, već ostaju izriad pisanih prava, jer se odnose na ono što pravne norme i društvene regulacije trebaju da prihvate i da priznaju, a ne ili ne samo na ono što u stvarnosti pravne norme i društvene regulacije priznaju.

Ljudska prava i osnovne slobode prirodne su svim ljudima: sva ona su opšta, nedjeljiva, međusobno zavisna i povezana, a vlasti u državama snose prvenstvenu odgovornost za njihovu zaštitu i dalje razvijanje. Ona se moraju ostvarivati na pravedan i jednak način, pod jednakim uslovima i sa jednakim uvažavanjem prema svima.

U tom smislu, dostupnost snabdijevanja vodom za piće i sanitarne potrebe predstavlja sastavni dio šireg koncepta ljudske beubjednosti kao osnove razvoja. Kada nijesu zadovoljeni uslovi dostupnosti vode, ljudi se suočavaju sa akutnim rizikom na njihovu bezbjednost kroz ugrožavanje zdravlja i poremećaje u snabdijevanju sredstava koja su neophodna za život. Nesigurnost u snabdijevanju vodom za piće i sanitarne potrebe

destruktivno utiče na ljude i ugrožava temeljna načela socijalne pravde. Kao društveno dobro, dostupnost vode za piće i sanitarne potrebe povećana je s pitanjima kao što su javno zdravstvo, društvena jednakost, održivo upravljanje resursima i živorno okruženje. Jednakost građana obuhvata pravo svake osobe na jednako uživanje građanskih, političkih, socijalnih, ekonomskih i kulturnih prava, a nesigurnost u snabdijevanju vodom ugrožava njihovo puno ostvarenje. Nedostupnost vode za piće i sanitarne potrebe ugrožava socijalni minimum garantovanog pristupa resursima koji je dovoljan za zadovoljavanje osnovnih potreba i život u dostojanstvu, dovodi do ugrožavanja jednakosti uživanja građanskih, političkih i socijalnih prava, umanjuje mogućnosti učešća u društvu, opstruira jednake mogućnosti koje su ključni zahtjev za ostvarenje socijalne pravde i pravičnu distribuciju dobara u društvu. (United Nation Development Programme: Human Development Report 2006).

Značaj snabdijevanja vodom za piće i sanitarne potrebe za očuvanje i zaštitu okruženja te očuvanje i unaprjeđenje javnog zdravlja stanovništva kao kolektivnih dobara, istaknut je u Milenijumskoj deklaraciji Ujedinjenih nacija, koja je označila najznačajnije izazove sa kojima se ljudsko društvo suočava na početku 21. vijeka, između kojih je osiguranje pristupa sigurnoj vodi za piće kao i zbrinjavanje otpadnih voda jedan od osnovnih zahtjeva koji prožima sve postavljene milenijumske ciljeve i u osnovi je većine naznačenih problema. Milenijumski cilj osiguranja održivosti okruženja, ističe zahtjev za hitnim prestankom neodrživog iskorištavanja izvora vode razvijanjem vodoprivrednih strategija na regionalnom, nacionalnom i lokalnom nivou, a koji treba da omogući pravičan pristup izvorima vode i odgovarajuće vodosnabdijevanje. Stoga se prihvata stanovište kako voda nije komercijalni proizvod kao neki drugi, nego je nasljeđe koje treba čuvati, koje treba zaštititi i primjereno tome postupati, jer su površinske i podzemne vode, u načelu, obnovljivi prirodni resursi čije je očuvanje količine i kvaliteta preduslov osiguranja snabdijevanja stanovništva vodom za piće i sanitarne potrebe. (*Direktiva 2000/60/EZ Evropskog parlamenta i Savjeta od 23.10.2000. o uspostavljanju okvira za djelovanje Zajednice u području vodne politike (Okvirna direktiva o vodama), izmijenjena i dopunjena Odlukom br. 2455/2001/EZ Evropskog parlamenta i Savjeta od 20.12.2001. o popisu prioriteta u području vodne politike i o izmjeni Direktive 2000/60/EZ.*)

Odgovarajuća snabdijevanje stanovništva vodom za piće i zbrinjavanje otpadnih voda preduslov su za iskorjenjivanje ekstremnog siromaštva i gladi jer je neodgovorna rajuće snabdijevanje vodom za piće i neodgovarajuće zbrinjavanje otpadnih voda najznačajniji uzrok siromaštvu i podhranjenosti. Unutar ovog milenijumskog cilja, određena je potreba smanjenja broja stanovnika bez odgovarajućeg pristupa vodi za piće i zbrinjavanju otpadnih voda do 2015. za 50 %, uzimajući u obzir činjenice da je 2000. značajan udio svjetske populacije, njih 18%), bio bez pristupa vodi ili uz neodgovarajući pristup vodi unutar dosega od 1 km od mjesta njihovog stanovanja, dok je svega 52 % svjetskog stanovništva imalo pristup vodi za piće putem kućnog priključka.

Neodgovarajuće snabdijevanje vodom za piće i neodgovarajuće zbrinjavanje otpadnih voda najznačajniji su uzroci zdravstvenih problema stanovništva na prelazu iz 20. u 21. vijek, jer su mnoge zarazne bolesti povezane s nedostatkom količine vode za piće ili sa njenim neodgovarajućim kvalitetom, ili neodgovarajućom higijenom u zbrinjavanju sanitarnih otpadnih voda. Smanjenje smrtnosti kod djece, je u direktnoj vezi sa odgovarajućim snabdijevanjem vodom za piće i odgovarajućim zbrinjavanjem otpadnih voda, jer su to najjača preventivna sredstva i mogu smanjiti rizik smrtnosti od zaraznih bolesti za 50%. Osim toga, nedostatak vode za piće utiče na zdravstveno stanje i smrtnost majki i potiče opasnosti od bolesti u vezi s trudnoćom kao što su anemija, vitaminski deficit. (United Nation Development Programme: Human development Report 2006,, str. 23, 43. Dehidracija izazvana dijarejom uzrok je smrti oko 1,8 miliona djece svake godine, od čega je umrlo više djece u zadnjih 10 godina nego što je ljudi nastradalo u oružanim sukobima nakon Drugog svjetskog rata. Procjenjuje se da svakog dana 5000 djece umire zbog nečiste vode, neadekvatne higijene ili nedostatka osnovnih sanitarija).

Odgovarajuće snabdijevanje vodom za piće i zbrinjavanje otpadnih voda je pretpostavka za univerzalno dostizanje osnovnog obrazovanja kako bi se spriječile bolesti djece školskog uzrasta koje su uzrokovane nedostatkom vode i neodgovarajućim zbrinjavanjem otpadnih voda u školskim ustanovama. Prema podacima UNICEF-a, u 2010. je izgubljeno 443 miliona školskih sati, zbog bolesti djece školskog uzrastai, a koje bolesti su bile uzrokovane nedostatkom vode za piće i neodgovarajućim zbrinjavanjem otpadnih voda.

3.1.2. Nova ljudska prava

Normativno određenje ljudskog prava na vodu, kao prirodnog i osnovnog ali u društvenom prepoznavanju i novog, savremenog prava, neophodno je sagledavati u širem kontekstu procesa razvoja ljudskih prava. Dakle, kao artikulaciju određenih društvenih vrijednosti i interesa u određenim društvenim okolnostima i u određenom vremenu, što znači da pojam toga prava nije statičan, nego evoluirao kao i ljudsko društvo.

Razvoj ljudskih prava određuju dinamične društvene okolnosti jer se razvikom društvene i pravne svijesti katalog ljudskih prava sve više proširuje. Riječ je, dakle, o razvojnem procesu. Normativno određenje svakoga novog ljudskog prava derivira iz pritiska istorijskog procesa, na način što se u njemu sjedinjuju objektivne okolnosti koje se od većeg dijela društva prepoznaju kao vrijednosti koje je potrebno zaštititi, pa upravo novonastajući socijalni pokret za ljudsko pravo na vodu potvrđuje pravilo kako ni jedno prirodno i osnovno ljudsko pravo ne doživljava afirmaciju bez predhodnog društvenog konflikta. Moguća nepredvidljivost nekih prava ili nedostatak popisa o njima, posljedica su različitog vrednovanja određenih okolnosti za koje se u određenom vremenu nije smatralo da zahtijevaju garancije u ustavu i zakonima. Upravo iz takvih okolnosti, iz evoluiranja ljudskih vrijednosti, sazrijeva novo gledanje takvih prava i svijest da ih je potrebno utemeljiti, dakle garantovati i zaštititi kao novo ljudsko pravo.

Proces razvoja ljudskih prava započet je u 18. i 19. vijeku definisanjem građanskih i političkih prava, kao prava prvog naraštaja ljudskih prava, koja obuhvataju danas klasična prava čovjeka i građanina. Ona u svojoj osnovi predstavljaju zaštićeno privatno područje pojedinca, u koje se država ne smije uplitati (tzv negativna prava). Proces razvoja ljudskih prava je nastavljen u prvoj polovini 20. vijeka, prepoznavanjem i definisanjem ekonomskih, socijalnih i kulturnih ljudskih prava, koja pretpostavljaju dužnost države da svojim građanima kao pojedincima putem zakonodavnih mjera osigura određenu sigurnost ili ostvarivanje određenih interesa pod uslovima koji su jednaki za sve i za svakoga (pozitivna prava). Socijalna su prava temelj koncepcije tzv države blagostanja odnosno države javne dobrobiti (welfare state), intervencijske, odnosno socijalne države kao političke zajednice koja nastoji osigurati svim svojim građanima određeni

nivo socijalne sigurnosti, a naročito zaštitu svojih slabijih članova i članova sa posebnim potrebama. U drugoj polovini 20. vijeka razvoj ljudskih prava usmjeren je prema formulaciji kolektivnih ljudskih prava, kao što su pravo na razvoj i pravo na zdravu životnu sredinu.

Društvene promjene u svijetu na prelazu iz 20. u 21. vijek, naročito one koje su došle kao posljedica tehnološkog napretka čiji uticaj na ljudska prava nije bilo moguće predvidjeti, kao i moguće ugrožavanje ljudskih prava koje je taj tehnološki razvoj proizveo, stvorili su potrebu za definicijom novih ljudskih prava u odnosu na nove društvene okolnosti. Tako se početkom 21. vijeka javljaju zahtjevi za normativnim definisanjem novih ljudskih prava. Novim ljudskim pravima smatraju se sva ljudska prava koja nijesu sadržana u osnovnim dokumentima međunarodnog sistema ljudskih prava, dakle u Opštoj deklaraciji o pravima čovjeka, Međunarodnom paktu o građanskim i političkim pravima i Međunarodnom paktu o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima.

Kao nova prava odnosno tzv prava »treće generacije« smatraju se prava zasnovana na svijesti o potrebi zaštite životne sredine, prava nerođenih ljudskih bića te prava drugih živih bića, osim čovjeka: životinja kao sustvojenja čovjeku i biljnih vrsta, a tiču se zaštite njihovog ugrožavanja. Klasično pravo čovjeka na zaštitu ličnog integriteta danas obuhvata i posebne garancije i zaštite unutar razvijenih elektronskih sistema prikupljanja, skladištenja, kao i pravo korištenja tih informacija. Internet je omogućio neslućene mogućnosti u pogledu slobode izražavanja i informisanja, ali je otvorio i nova pitanja u vezi regulacije i sprječavanja zloupotrebe novih medija, na način koji će očuvati i proširiti prostor slobode, ali istovremeno i spriječiti zloupotrebe i kriminal koji su stvarnost u virtualnom svijetu. Savremenii prijedlozi za institucionalizaciju novih ljudskih prava obuhvataju ljudska prava pripadnika pojedinih posebnih društvenih grupa kao što su osobe sa invaliditetom, autohtone zajednice, pacijenti zaraženi HIV-om, seksualne manjine, seksualno zlostavljana djeca djeca, zagovaraju se prava kaste južnoazijskih dalita - takozvanih. Nedodirljivih kao ekstremno diskriminiranih te prava afričkih žena protiv seksualnog sakaćenja. U porastu je takođe zagovaranje prava za koja se tvrdi da su ljudska prava, na primjer: pravo na seksualno zadovoljstvo, pravo na informacije o seksualnosti koje se temelje na naučnim istraživanjima, pravo na odgovarajuće

seksualno obrazovanje. Proklamuje se kako sve osobe imaju pravo na sigurnu, zdravu i ekološki prihvatljivu životnu sredinu, da buduće generacije imaju pravo na jednako zadovoljavanje svojih potreba, kako sve osobe imaju pravo na zaštitu i očuvanje vazduha, tla, vode, ledenih mora, flore i faune i najvažnijih procesa i područja potrebnih za održavanje biološke raznovrsnosti i ekosistema. Pojedini naučnici se slažu kako postoji ljudsko pravo na globalizaciju, a drugi govore o pravu na lokalizaciju. Širom svijeta se, unutar država, promovišu pravo na društvenu transparentnost i pravo na koegzistenciju s prirodom, ali i pravo na pristup internetu, pravo na socijalizaciju osoba s posebnim potrebama i njihovih porodica, pravo na socijalizaciju kroz školovanje, pravo na informacije, prava potrošača. Tome se danas, na međunarodnom nivou, pridodaju nova prava čiji su sadržaj kao odgovornost za njihovu primjenu još uvijek dosta neodređeni: pravo na mir, pravo na razvoj, pravo na zajedničko nasljeđe, pravo na humanitarnu pomoć i druga prava, tako da se sada govori o četvrtoj generaciji ljudskih prava.

U odnosu na prepoznavanje novih ljudskih prava zastupljena su dva međusobno suprotstavljena koncepta. Jedan se protivi širenju ljudskih prava smatrajući da su vrijednosti iz kojih proizlaze ljudska prava dovoljno opsežne za obuhvat novih društvenih odnosa koji traže uređenje kroz nova ljudska prava. Drugi koncept međutim smatra kako popis ljudskih prava nije statičan, nego može biti dopunjen uz određene uslove.

Međunarodna zajednica se načelno protivi proliferaciji ljudskih prava, jer se smatra kako ovakav proces ta prava umanjuje, devalvira, a istovremeno razvodnjava značaj drugih, osnovnih ljudskih prava, kao i da veliki broj ljudskih prava može dovesti do međusobnog podcjenjivanja značaja jednih na račun drugih ljudskih prava. Prednost se u takvom shvatanju daje implementaciji postojećih međunarodnih standarda u pitanjima ljudskih prava, širokoj ratifikaciji ili pristepenu postojećim ugovorima, razvijanju novih standarda ljudskih prava i ustanovljenju čvrstog međunarodnog pravnog okvira.

U svakom slučaju, osnovna ljudska prava zaslužuju izričito priznavanje i posebnu zaštitu. Ta zaštita mora biti iznad uobičajne, redovne pravne zaštite, jer ta prava izražavaju osnovne vrijednosti civilizovanog društva, zbog čega se garantuju i štite u ustavima savremenih država.

3.1.2.1. Ustavne reforme - dopuna kataloga ustavnih prava

Mnoge su države posljednjih godina, kao odgovor na izazove aktuelnih društvenih promjena, sprovele reforme svojih ustava i listu postojećih dopunile novim ljudskim pravima. Ustavna jamstva takvih prava, predstavljaju temelj za dalje uređivanje uređivanje tih prava i sloboda putem zakona i podzakonskih akata.

Poznati su problemi sa stajalištima kako je konstitucionalizacija novih prava nespotrebna, jer se nova prava mogu bez većih napora jasno identifikovati interpretacijom postojećih ustavnih odredbi. Međutim, iako princip ograničene ustavne revizije ima značaj kod očuvanja trajnosti ustavnih vrijednosti, kontinuitet ne smije imati za posljedicu stagnaciju. Zato koncept »novog prava« ukazuje na posebnu važnost ustavnih prava, ali i na činjenicu da su ona u neprekidnom istorijskom evolutivnom procesu koji zahtijeva konstantno usklađivanje i stalnu redefiniciju, kako njihovog kataloga tako i sadržaja svakog prava posebno. Inkorporacija ljudskih prava u ustavu ne dostiže nikada konačnu tačku, nego se suočava sa uvijek novim i različitim zahtjevima koje je potrebno ažurirati kroz reformu ustavnog kataloga.

Na primjer, u revidiranom Ustavu Helenske Republike implementirano je pravo na zaštitu genetskog identiteta i biomedicinskih intervencija (član 5.). Jedan od naprednijih ustavnih tekstova, u odnosu na prepoznavanje novih prava, portugalski Ustav, nakon revizije iz 2005., između ostalog, zajemčio je genetski identitet, posebno u odnosu na stvaranje, razvoj i upotrebu tehnoloških instrumenata i naučno eksperimentiranje (član 26.), te obuhvatio niz pitanja kompjuterske tehnologije i zaštite ličnih podataka (član 35.), prava potrošača, ustanovljavanjem procesne legitimacije za udruženja potrošača (član 60.), prava kvaliteta života uz isticanje načela međugeneracijske solidarnosti i održivog razvoja (član 66.), prava starijih osoba sa ciljem spriječavanja njihove socijalne marginalizacije (član 72.), te prava na fizičko vaspitanje i sport sa posebnim isticanjem prevencije nasija u sportu (član 79.). Zaštita ličnih podataka je izričito garantovana u revidiranim Ustavu Finske (poglavlje 10.) i Švajcarske (član 13.), dok norveški Ustav, izmijenjen i dopunjen 2007, nameće cenzuru i druge preventivne mjere kontrole radi zaštite djece i mladih od negativnog uticaja crtanih filmova (stav 4. član 100.).

Pravo na zdravu životnu sredinu implementirano je u ustavima mnogih država koje su svoje nacionalne ustave donijele nakon 1992. Danas u svijetu 177 od 193 države članice Ujedinjenih nacija prepoznaje ovo pravo kao ustavno. Međutim, iako ono kao takvo nije prihvaćeno u malom broju država, među kojima su i neke od demokratski najrazvijenijih (SAD, Kanada, Japan, Australija, Novi Zeland) i u ovim državama, određene subnacionalne vlade prepoznaju ovo pravo, uključujući šest država u SAD, pet provincija ili teritorija u Kanadi i tri najveća grada. U mnogim ustavnim tekstovima koji garantuju pravo na zdravu životnu sredinu, ono se vezuje uz očuvanje prava budućih generacija (član 56. i 59. Ustava Albanije, član 122. Ustava Alžira, član 41. i 43. Ustava Argentine, te član 20. Osnovnog zakona Savezne Republike Njemačke).

Implementacija novih ljudskih prava u ustav polazi od pretpostavke kako »nova« ljudska prava moraju biti u skladu sa temeljnim ustavnim načelima i vrijednostima, ali i da moraju služiti njihovom izražavanju i ostvarivanju. Ona je u funkciji optimalne aktualizacije i zaštite osnovnih načela i vrijednosti, a kada je očigledan nedostatak postojećih odredbi za ostvarivanje tih načela i vrijednosti - onda se dopuna ustavnih odredbi nameće kao obaveza. U tom slučaju je potrebno utvrditi jesu li nova ustavna prava autentično nova ili se samo dodaju postojećima u svjetlu društvenih i istorijskih promjena. Vjerodostojno opravdanje za implementaciju novog ljudskog prava postoji ako se to novo pravo, zbog njegovog sadržaja i jezičkog značenja, harmonično slaže sa temeljnim ustavnim vrijednostima i načelima pa time predstavlja najpovoljnije usklađenje koje je odgovara potrebama aktualnog vremena.

S obzirom na to da su izazovi društveno ekonomskih promjena i pune jednakosti građana - promjenjivi i u velikom dijelu nepredvidljivi, oni zahtijevaju trajne napore za prepoznavanje potreba i usklađivanja načina za njihovo ostvarenje. Zato je, za definisanje novih prava, neophodno locirati ona prava koja imaju zajedničku karakteristiku da nijesu eksplicitno navedena u ustavnom tekstu, ali se prepoznaju u načelima ustava i zbog toga zahtijevaju eksplicitnu formulaciju u njemu.

3.1.2.2. Ljudsko pravo na vodu kao novo ljudsko pravo

Ljudsko pravo na vodu jeste novo ljudsko pravo jer predstavlja novu potrebu koja proizlazi iz rastućeg nedostatka vodnih resursa kao esencijalnog

dobra, iz neravnoteže u odnosu na održivo koršćenje vodnih resursa i nejednakosti u distribuciji i dostupnosti vode za piće i sanitarne potrebe koje su uzrokovane ekonomskim, političkim ili ekološkim razlozima.

Kao što je to uvijek bilo u prošlosti, i u ovom slučaju subjektivno pravo izvire i doživljava afirmaciju kroz socijalne sukobe: kada privatizacija i izrabljivanje dostignu nepodnošljive nivoe, pravna struka daje odgovarajući oblik socijalnim zahtjevima.

Stoga je ključni zahtjev, u ovom slučaju, široka reforma nacionalnih zakonodavnih sistema koja bi u sklopu ustavom zagarantovanih socijalnih prava uključila pravo na pristup vodi za piće i sanitarne potrebe te se suočila s problemom garantovanja tog prava na dobrobit svih članova društva, počevši od najugroženijih, jer izostanak ustavne definicije ljudskog prava na vodu ostavlja građane potpuno nezaštićene.

3.1.3. Ljudsko pravo na vodu kao prirodno pravo

Savremene teorije o ljudskim pravima imaju začetak u teoriji prirodnog prava koju su zastupali Sofoklo i Aristotel, a pobliže su je elaborirali atinski stoici i kasnije filozofi u Rimskom Carstvu. Prirodno pravo obuhvata elementarna načela pravde koja su po svojoj prirodi nepromjenjiva i neprolazna, odnosno vječna.

Srednjovjekovni filozofi, posebno teolozi, poput Tome Akvinskog, nastavili su razvoj teorije prirodnog prava, potvrđujući da su određena prava nepromjenjiva kao dio Božjeg zakona, iako kritička analiza srednjovjekovnog koncepta, koji dozvoljava ropstvo i kmetstvo, isključuje osnovnu ideju prirodnog prava - o slobodi i jednakosti. Tokom propasti feudalnog društvenog sistema, pojavile su se moderne svjetovne teorije prirodnog prava oblikovane od Grotiusa i Pufendorfa, čija je misao odvojila prirodni zakon od religije, postavljajući temelje sekularnom, racionalističkom i modernom razumjevanju prirodnog prava. Prema Grotiusu, društveni impuls da žive miroljubivo i u harmoniji s drugima jeste prirodna karakteristika ljudskih bića, pa, stoga, sve što je u skladu s prirodom čovjeka, kao razumnog, društvenog bića, ispravno je, a sve što je protivno tome i ometa društvenu harmoniju - pogrešno je. Prirodni zakon predstavlja »diktat ispravnih razloga«, pa se svako svako postepene procjenjuje u odnosu na činjenicu je li ono ili nije u skladu s racionalnom prirodom, odnosno ima li kvalitet moralne nužnosti ili nedostojnosti.

Teorija prirodnog prava obuhvata teoriju pojedinačnih prirodnih prava, koja je najbliže povezana sa modernim ljudskim pravima. U okviru humanizma 17. vijeka i političkog aktivizma, John Locke je razvio je filozofsku teoriju društvenog ugovora. On je zamišljao ljudsko trajanje u prirodnim uslovima u kojima su ljudi bili u stanju slobode i jednakosti, u smislu da niko nije bio podvrgnut autoritetu drugoga, ali kako bi isključili opasnosti koje prijete ljudima u prirodnom stanju, oni su sklopili društveni ugovor, kojim su se saglasili da oforme zajednicu i ustanove politička tijela. Međutim, ustanovljenjem političke vlasti pojedinci zadržavaju svoja prirodna prava na život, slobodu i vlasništvo i druga prirodna prava koja su tijela vlasti obavezana da štite, a ako to ne čine onda takva vlast gubi svoju vjerodostojnost. Sagledavajući ljudsko pravo na vodu sa stanovišta društvenog ugovora, dostupnost vode za piće i sanitarne potrebe, kao osnovnog dobra neophodnog za život, osnovno je prirodno pravo čiju zaštitu pojedinac može očekivati i koju mora dobiti od uređenog društva.

Ideja prirodnog prava imala je izuzetnu ulogu u građanskom pokretu protiv apsolutizma tijekom kasnog 18. vijeka, što je očito iz francuske Deklaracije o pravima čovjeka i građanina i američke Deklaracije o nezavisnosti, kao i ustavima mnogobrojnih država donesenih nakon oslobođenja od kolonijalizma.

Nakon Drugog svjetskog rata, teorija prirodnog prava ponovo se javlja, ovog puta kao odgovor na nacizam i užase koje mogu proizvesti pozitivistički sistemi u kojima su vrijednosti pojedinca obezvrijeđene. Novo traženje nepromjenjivih načela zaštite humanosti, počelo je ponovo da izrasta, ovog puta kao kao odgovor protiv brutalnosti nastalih tokom rata. Pravni mislioci su se saglasili kako je prihvatanje prirodnih prava identifikacija sa vrijednostima koje su univerzalne i vječne, a da jedino pozitivni pravni sistem utemeljen na tim vrijednostima može biti djelo-tvoran. Objekt ponovno oživljene teorije prirodnog prava je utvrđivanje načela koja mogu pomiriti ono što zakon jeste i ono što bi trebao biti.

U pravnoj teoriji, ljudsko pravo na vodu smatra se prirodnim pravom te se ističe kako je voda prirodno dobro, ali nije univerzalno dobro, nego ugrožen i ranjiv resurs koji je izložen degradaciji, zagađenju i nestašici. Karakteristika ljudskog prava na vodu, kao prirodnog prava, ne proizlazi iz objekta toga prava, tj. vode kao prirodnog dobra, već iz njegove

neodvojivosti od prirodnog prava na život te istorijskih i etičkih društvenih vrijednosti koje su opšeprihvaćena kao elementarne i nepovredive.

Ljudsko pravo na vodu predstavlja temelj je za ostvarenje ljudskog dostojanstva i zadovoljavanje osnovnih ljudskih potreba pojedinca, jer su bez dostupnosti vode za piće i sanitarne potrebe - ugroženi osnovni uslovi života ljudskog bića i njegovo dostojanstvo. Voda za piće i sanitarne potrebe nesumnjivo je osnovna ljudska potreba, koja je neophodna za održavanje života, elementarni je preduslov za pripremu hrane, za održavanje osnovne lične higijene i higijene domaćinstva, i uopšte za život primjeren ljudskoj egzistenciji, a njen nedostatak izlaže ljude patnji, ugrožava autonomiju pojedinca i ugrožava mogućnost punog razvoja ljudskih potencijala. Stoga se, kao osnova normativne definicije ljudskog prava na vodu, može prihvatiti teorija ljudskih prava zasnovana na ideji prirodnog prava.

3.1.4. Ljudsko pravo na vodu kao osnova ljudskoga dostojanstva

Jedna od savremenih teorija o ljudskim pravima, koja podržava pravno definisanje i zaštitu ljudskog prava na vodu, jesta teorija ljudskih prava zasnovana na dostojanstvu. Određeni broj savremenih pravnih mislilaca: Mc Dougal, Lasswell i Chen, nastojao je izgraditi kompleksan sistem normi ljudskih prava koje su utemeljene na vrijednostima i usmjerene na zaštitu ljudskog dostojanstva. Ovi mislioci smatraju dostojanstvo neodvojivim elementom posebnosti ljudskih bića i uvjereni su kako cijeli sistem ljudskih prava proizlazi iz ljudskog dostojanstva. Osnovna je premisa ovih ideja, da su zahtjevi za ljudskim pravima – zapravo zahtjevi za široku podjelu svih vrijednosti na kojima su ljudska prava zasnovana. Kao te, međuzavisne vrijednosti, smatraju se: 1) poštovanje (respect), 2. moć (power), 3. prosvjećivanje (enlightenment), 4. dobrobit (wellbeing), 5. zdravlje (health), 6. vještine (skill), 7. saosjećanje (affection) i 8. čestitost (rectitude). Zastupnici ove teorije su izradili širok katalog prava koja sadrže navedene vrijednosti, a njihov krajnji cilj je svjetska zajednica u kojoj se sprovodi demokratska distribucija vrijednosti, u kojoj se raspoloživi resursi upotrebljavaju u najvećoj mjeri, a zaštita ljudskog dostojanstva smatra krajnjim ciljem društvene politike.

Ljudsko dostojanstvo, kao osnova zaštite povrede prava na vodu, prihvaćeno je u mnogim odlukama nacionalnih sudova u slučajevima u kojima je postavljeno pitanje zaštite povrede prava na vodu. Tako je Court d' Arbitrage Belge, u odluci povodom zahtjeva za ocjenu ustavnosti Law on the management of the drinking water Flamanske regije, istakao kako »zakon štiti pravo na pristup vodi pojedinaca koje proizlazi iz ustavnog prava na život i dostojanstvo.« U Francuskoj Tribunal de Grande Instance de Meaux, u slučaju N. N. v. N. N., navodi kako privremeni priključak za snabdijevanje vodom za piće mora biti osiguran sve dok je to izraz neotuđivog prava na ljudsko dostojanstvo, a u drugom slučaju, Mme Lefevre v. Ville d' Ammiens , Court de Cassation France istakao je kako je »... odgovarajuće stanovanje jedan od ustavnih ciljeva za zaštitu ljudskog dostojanstva, uključujući i snabdijevanje vodom za piće...« ESLJP je, u slučaju Stanev v. Bugarska, istakao je kako član 3. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda obavezuje državu da osobi koja je lišena slobode osigura uslove koji su primjereni njenom ljudskom dostojanstvu. Sudovi su se u Indiji više puta izjasnili za zaštitu prava na vodu koje proizlazi iz obaveze poštovanja ljudskog dostojanstva. Tako Supreme Court of India, povodom slučaja Francis Coralie Mullin v. The administrator, Union Territory of Delhi, u obrazloženju presude navodi: »... pravo na život ne može biti tumačeno restriktivno, na način da obuhvata samo mjere za fizičko preživljavanje, već mora biti tumačeno u širem značenju kako bi se osiguralo povećanje digniteta individue i vrijednosti ljudske osobe...« U slučaju Municipal Council, Ratlam v. Shri Vardhichand & Others Supreme Court of India, istakao je kako »...pristojnost i dostojanstvo nijesu elementi ljudskih prava s kojima se može trgovati i primarna su obaveza lokalnih vlasti.« U presudi donesenoj povodom slučaja Bandhua Mukti Morcha v. Union of India, Supreme Court of India istakao je kako je osnovno pravo svakoga u Indiji da živi u ljudskom dostojanstvu i slobodan od eksploatacije, što obuhvata mogućnosti za razvoj djece u zdravlju, slobodi i dostojanstvu, humane uslove rada i zaštitu majčinstva, pristup obrazovanju - a što se ostvaruje, inter alia, poduzimanjem mjera za osiguranje snabdijevanja vodom za piće. Sudovi u Bangladešu i u Pakistanu su, pod uticajem sudske prakse indijskih sudova, prihvatili navedeno stajalište pa je tako je u slučaju Mrs. Anjum Irfan v. Lahore Development Authority through Director General

and Others Lahore High Court, istakao kako život uključuje takve sadržaje i pogodnosti koje čovjek, rođen u slobodnoj zemlji, ima pravo uživati u dostojanstvu, zakonito i ustavno, a u koje spada i pravo na vodu.

I sudska praksa sudova u drugim državama prihvata ljudsko dostojanstvo kao temelj zaštite prava na vodu. Supreme Court of Appeal of South Africa je u slučaju *Mazibuko and Others v. City of Johannesburg and Others*,^{27B} odredio tužiocima snabdijevanje u količinama vode koja je »potrebna za dostojanstvenu ljudsku egzistenciju.« U slučaju *Flor Enid Jimenez de Correa c. Medellin public Companies*, Corte Constitucional de Columbia naveo je kako »...isključenje od komunalne usluge snabdijevanja vodom za piće značajno je uticalo na život... u većini osnovnih uslova dostojanstva, te postoji dovoljno razloga za zaštitu temeljnih prava na zdravlje i život u dostojanstvu.« Israeli Supreme Court je, u slučaju *The Regional Council for Unrecognized Villages in the Naqab and Others v. The Minister of National Infrastructure and Others*, istakao kako »... pravo na vodu proizlazi iz ustavne zaštite ljudskog dostojanstva i sloboda, izraelskih zakona, kao i iz međunarodnog prava o ljudskim pravima. Ljudsko dostojanstvo predstavlja kompleksan koncept, koji obuhvata raznovrsne i različite vrijednosti - neke fizičko-egzistencijalne prirode te druge mentalno-duhovne prirode. Šteta ljudskom dostojanstvu može biti nanesena psihičkim ponižavanjem i degradacijom i može biti izražena u poricanju osnovnih fizičko-egzistencijalnih potrepa bez kojih pojedinac ne može dostojanstveno egzistirati. Ako uzmete osobi krov nad njenom glavom, njenu hranu, njenu vodu i njenu osnovnu zdravstvenu zaštitu, oduzeli ste joj mogućnost njene dostojanstvene egzistencije i realizacije kao ljudskog bića.«

3.1.5. Ljudsko pravo na vodu kao pretpostavka zadovoljavanja ljudskih potreba

Drugi pristup osnovama ljudskih prava zastupa utilitaristička teorija, koja ljudska prava smatra odgovorom na zadovoljavanje ljudskih potreba, kao šansu za puno ostvarenje ljudskog potencijala i, stoga, smatra zadovoljavanje ljudskih potreba sastavnim elementom slobode. Prema tom shvatanju, ono što je potrebno za opstanak čovjeka, predstavlja ljudsko pravo. Savremeni utilitarizam, kao temelj društvenog upravljanja, zastupa ekonomski usmjerenu vrijednost opšte dobrobiti koja

odražava maksimalno zadovoljstvo i minimalnu frustraciju u zadovoljavanju potreba stanovništva. Takva polazišta imaju danas očigledan uticaj u području ekonomskog odlučivanja, ali i tada konceptualni i praktični problemi, kao što su pitanje nedovoljne određenost koncepta dobrobiti, zatim prirode pojedinca koji je subjekt dobrobiti, kao i nejasni temelji pojedinačnih potreba u odnosu na potrebe drugih, utiču na vjerodostojnost utilitarističke teorije.

Voda za piće nesumnjivo je osnovna ljudska životna potreba, jer se ljudsko tijelo bez odgovarajuće hidratacije može održati tek nekoliko dana. U zaštiti povreda prava na vodu nacionalni sudovi često ističu tu činjenicu i prihvatili su je kao osnov za zaštitu prava na vodu. Tako je Court d' Arbitrage Belge, u presudi u odluci povodom zahtjeva za ocjenu ustavnosti Law on the management of the drinking water Flamanske regije, istakao kako »... ni jedna druga javna služba, osim snabdijevanja vodom, ne predstavlja veću temeljnu ljudsku potrebu.« I u obrazloženjima presuda francuskih sudova, ističe se značaj vode za piće kao osnovne ljudske potrebe - u slučaju CISE v. Association Consommateurs Fontauilere , Tribunal de Grande Instance de Privas navodi kako »snabdijevanje vodom za piće predstavlja suštinski element za sam život.« Tribunal de Grande Instance de Meaux, u slučaju N. N. v. N. N., smatra snabdijevanje vodom za piće javnom uslugom suštinskom za život. U slučaju Francois N. N. and the Union Federale des Consommateurs d'Avignon v. Societe Avignonnaise des Aux, Tribunal de Grande Instance de Avignon utvrdio je kako obustava isporuke vode za piće predstavlja uskraćivanje suštinskog elementa za život. Supreme Court of Ireland, u slučaju Gladys Ryan v. The Attorney General, istakao je kako je »... prihvaćena činjenica... da je voda suštinska za život i da stoga čovjek ima na nju inherentno pravo... « High Court of Kerala, u slučajevima F. K. Hussain v. Union of India i Attakoya Thangal v. Union of India, navodi kako je »život više od prava na životinjsku egzistenciju... pravo na vodu za piće i svježi vazduh su atributi prava na život... i osnovni elementi za održanje samog života.« U slučaju Vishala Kochi Kudivella Samrakshana Samithi v.State of Kerala, Kerala High Court istakao je da je voda, nakon vazduha, »... jedna od primarnih potreba čovjeka, eliksir života«, te da je nedostatak vode za piće povreda prava na život. U obrazloženju presude u slučaju A. P. Pollution Control Board II v. Prof. M. V. Nayudu, Supreme Court of

India navodi: »Voda je osnovna potreba za preživljavanje ljudskih bića i dio prava na život i ljudskih prava...« Supreme Court of Bangladesh, u presudi povodom slučaja Dr. Mohiuddin Farooque v. Bangladesh (Radioactive Milk Powder), navodi kako je »uživanje čiste vode i vazduha osnovna potreba za život...«

3.1.6. Klasifikacija ljudskog prava na vodu

U klasifikaciji ljudskog prava na vodu, potrebno je uvažiti činjenicu kako ljudsko pravo na vodu izrasta na argumentima različitih kategorija ljudskih prava koje nijesu međusobno isključive – dakle na argumentima individualnih prava na životno dostojanstvo i samoodređenje i argumentima kolektivnog prava na zdravu životnu sredinu.

Dostupnost vode za piće i sanitarne potrebe predmet je društvene solidarnosti jer, u pravilu, zahtijeva distribucione kanale i procese pročišćavanja vode iz prirodne sredine, dakle procese u kojima je potrebna intervencija čovjeka. U tom smislu imaoci ljudskog prava na vodu imaju legitimni zahtjev prema državi za poduzimanje određenih radnji, koje sa druge strane sami imaju obavezu da izvršavaju. Stoga, ljudsko pravo na vodu pripada kategoriji osnovnih socijalnih prava i istovremeno je negativno i pozitivno pravo.

Ljudsko pravo na vodu je individualno socijalno pravo, jer je dostupnost vode za piće i sanitarne potrebe osnova za očuvanje života pojedinca, ali se može posmatrati i sa gledišta kolektivnog prava jer grupa pojedinaca ima kolektivno pravo ako je njihov zajednički interes dovoljan osnov za stvaranje obaveze drugih, odnosno ako je interes bilo kojeg pojedinca te grupe nedovoljan sam po sebi za utemeljenje te obaveze. Kolektivna prava su prava koja grupa, kao takva, putem svojih tijela i predstavnika može uživati u ime svih svojih članova unutar određenoga pravnog uređenja, nacionalnog ili međunarodnog. Kompleksnost ljudskog prava na vodu, kao istovremeno individualnog i kolektivnog prava, proizlazi iz modusa njegove negacije - pravo na vodu u mnogim slučajevima uskraćeno je cijelim zajednicama, ponekad i cijelim narodima i ako bi se njegova zaštita povjerila isključivo pojedincu – to bi dovelo u mnogim slučajevima do nemogućnosti zaštite ugroženog subjekta. U tom smislu ljudsko pravo na vodu, kao uostalom i kao i ljudsko pravo

na razvoj i ljudsko pravo na zdravu životnu sredinu, ima i karakteristike kolektivnog prava koje pripada određenoj društvenoj grupi, bilo da je riječ o pojedinim društvenim grupama (autohtone domorodačke zajednice, stanovnici određenog područja i sl.) ili određenoj naciji.

3.2. NORMATIVNI SADRŽAJ LJUDSKOG PRAVA NA VODU

Ljudsko pravo na vodu ističe korisnički pristup vodnim resursima formulisan u terminima ljudskih prava, koji je sukladan sa shvaćanjem vode kao socijalnog dobra, ljudsko dostojanstvo kao primarnu kategoriju i univerzalan pristup dovoljnim količinama vode za piće i sanitarne potrebe za lične potrebe i potrebe domaćinstva kao apsolutnu kategoriju. Prepoznavanje prava na vodu, kao ljudskog prava, ističe primarnu potrebu osiguranja pojedinačnog pristupa vodi za sve i prioritet snabdijevanja ljudi vodom za piće i sanitarne potrebe u načinu korištenja (alokaciji) raspoloživih vodnih resursa te obavezuje države na poduzimanje odgovarajućih mjera u upravljanju vodnim resursima.

Ljudsko pravo na vodu (right to water) potrebno je razlikovati od prava na vodama (water rights), koja obuhvataju prava u vezi sa zahvatanjem i korištenjem vode iz prirodne sredine za različite namjene. Prava na vodama načelno određuju ko može koristiti vodu iz prirode i pod kojim uslovima. Prava na vodama i pravo na vodu su međusobno povezani: od toga kakav je sistem prava na vodama, u pojedinim državama u velikoj mjeri zavisi i ostvarenje pojedinačnog prava na vodu.

Osnovni elementi normativnog sadržaja ljudskog prava na vodu određeni su Opštim komentarom br.15 o pravu na vodu Odbora za ekonomska, socijalna i kulturna prava Ujedinjenih nacija (CESCR) u kojem se kaže: Ljudsko pravo na vodu ovlašćuje svakoga na dovoljne količine sigurne, prihvatljive, fizički i finansijski dostupne vode za lične potrebe i potrebe domaćinstva. U tom smislu: a) pod vodom za piće smatra se voda koja je namijenjena piću i hrani, b) pod ličnom higijenom podrazumijeva se voda potrebna za održavanje lične čistoće ali i zbrinjavanje sanitarnih otpadnih voda, c) voda za pripremu hrane podrazumijeva vodu za higijenu hrane i pripremu prehrambenih proizvoda, bilo da je voda sastavni dio hrane ili dolazi u kontakt s hranom tokom njene pripreme, d) pod

higijenom domaćinstva smatra se održavanje čistoće domaćinstva i okoline, domaćinstva.

Ključni elementi normativnog sadržaja ljudskog prava na vodu obuhvataju: definisanje namjene korištenja vode koju obuhvata ljudsko pravo na vodu, definisanje zajamčenih količina vode, definiranje odnosa ljudskog prava na vodu i ljudskog prava na sanitarije, kao i popis s tim u vezi sloboda i ovlaštenja pojedinaca sa jedne i obaveza država sa druge strane.

3.2.1. Namjena i količina vode

U definiciji normativnog sadržaja ljudskog prava na vodu, postavlja se pitanje dostupnosti vode koja je potrebna za privredne djelatnosti (tzv. proizvodna voda - productive water). Zbog suprotstavljenih potreba za korištenje vode za lične potrebe i potrebe domaćinstva u odnosu na potrebe za vodom za proizvodnju hrane, industrijskih proizvoda i energije, o ovom pitanju postoje različiti stavovi. U pravnoj literaturi ističu se mišljenja kako u mnogim svjetskim regijama pitanje dostupnosti vode nije prvenstveno vezano za dostupnost vode za piće i sanitarne potrebe, već za proizvodnju hrane u poljoprivredi radi iskorjenjivanja siromaštva, te da stoga ljudsko pravo na vodu mora svakome garantovati i pristup vodi za proizvodnju hrane.

Na primjer, Temeljna načela za okvirnu konvenciju o pravu na vodu International Green Cross i Maghreb-Matihreq Alliance for Water (2005.), polaze od toga kako ljudsko pravo na vodu obuhvata i pravo na dostupnost proizvodne vode, u koju spada voda koja se koristi u aktivnostima koje imaju privredne vrijednosti na tržištu i koja se, sa gledišta ljudskih prava, mora jasno razlikovati od vode za život (water for life), ali se pristup mora jamčiti kako vodi za život tako i proizvodnoj vodi.

Prema autoritativnom tumačenju normativnog sadržaja ljudskog prava na vodu koje je sadržano u Opštem komentaru br. 15 o pravu na vodu, pravo na vodu ne obuhvata vodu potrebnu za obavljanje privrednih djelatnosti (poljoprivrednu i industrijsku proizvodnju, proizvodnju energije) niti vodu potrebnu za održavanje plovnihi puteva i ekoloških sistema. Međutim, isključenje vode potrebne za uzgoj poljoprivrednih kultura sa stanovišta definicije ljudskog prava na vodu može imati značajan utjecaj na siromašne zajednice koje zavise o lokalnoj proizvodnji hrane za vlastite

potrebe. Stoga, u obuhvatu prava na vodu, posebno se garantuje proizvodna voda marginalizovanim poljoprivrednicima i poljoprivrednicima s posebnim potrebama, uključujući žene poljoprivrednike, čija prehrana ovisi o vlastitoj proizvodnji hrane.. Iako je voda potrebna za ostvarenje mnogih ljudskih prava, prioritet u alokaciji vode mora se postaviti ka osiguranju dovoljnih količina za lične i potrebe domaćinstva i resursima vode potrebnim za sprječavanje gladi i bolesti.

Ljudsko pravo na vodu obuhvata samo pravo na primjerene količine vode potrebne za osnovne lične potrebe (dailybasic needs), i njih je potrebno tumačiti prema zahtjevima primjerenosti ljudskom dostojanstvu, životu i zdravlju, što dalje znači da ono ne obuhvata pravo na neograničene količine vode ili pravo na besplatnu vodu. U smislu vode potrebne za domaćinstvo, ljudsko pravo na vodu ne obuhvata količine vode namjenjene luksuzu, kao što su bazeni ili održavanje vrtova, zalivanje travnjaka, pranje automobila i drugi oblici upotrebe koji su mogući u domaćinstvu ali koji nemaju direktan uticaj na ljudsko zdravlje.

3.2.2. Odnos ljudskog prava na vodu za piće i ljudskog prava na sanitarije

Istovremeno sa procesom prepoznavanja prava na vodu, kao ljudskog prava, javljaju se ideje o prepoznavanju ljudskog prava na sanitarije (human right to sanitation) kao prava koje pretpostavlja pristup uređajima za odvođenje otpadnih voda u svim područjima života. Oni moraju biti sigurni, higijenski, socijalno i kulturno prihvatljivi, da omogućavaju privatnost i garantuju dostojanstvo.

Mnogi međunarodni dokumenti ukazuju na važnost dostupnosti sanitarija i odvođenju otpadnih voda u vezi s ostvarenjem ljudskog prava na vodu: načelo br. 4 Izjave iz Dablina o vodi i održivom razvoju (1992.) ističe kako je od vitalnog značaja prepoznavanje prvog i osnovnog prava svih ljudskih bića na pristup čistoj vodi i odvođenju otpadnih voda po prihvatljivoj cijeni. Načelo br. 2 Akcionog programa Konferencije o stanovništvu i razvoju, iz Kaira 1994., navodi kako svi pojedinci imaju pravo na odgovarajući standard života za sebe i svoje porodice, uključujući odgovarajuću hranu, odjeću, stanovanje, vodu i odvođenje otpadnih voda, a to je stajalište kasnije potvrđeno 1996. usvajanjem Habitat Akcionog plana Ujedinjenih nacija.

U pravnoj teoriji ne postoji konsenzus o tome obuhvata li ljudsko pravo na vodu i ljudsko pravo na sanitarije, ili se radi o dva različita i zasebna ljudska prava (prava per se).

Postoje mišljenja kako ljudsko pravo na sanitarije nije obuhvaćeno ljudskim pravom na vodu, odnosno kako su to dva odvojena i međusobno povezana (coright) ljudska prava, te kako se ljudsko pravo na sanitarije, u odnosu na ljudsko pravo na vodu, može razmatrati samo u odnosu na količine vode koje su potrebne za odvođenje sanitarnih otpadnih voda. Kao argument u prilog takvom shvatanju, navodi se kako svako od ta dva prava ima svoje specifičnosti koje zahtijevaju posebnu pažnju, te kako voda nije nužno funkcionalno potrebna za zbrinjavanje sanitarnih otpadnih voda jer se danas zagovara upotreba tehnologija koje omogućavaju njihovo zbrinjavanje bez korištenja vode ili bez korištenja većih količina vode. Ističe se i kako ne bi bilo razumno tretirati pravo na sanitarije kao element prava na vodu, jer se u tom slučaju prioritet, ipak, primarno pridaje snabdijevanju vodom za piće stanovništva u odnosu na osiguranje higijene i očuvanje vodnih resursa, dok je svrha prava na sanitarije daleko šira. U izvještajima Savjetaza ljudska prava Ujedinjenih nacija za pitanja obaveza koje proističu iz ljudskih prava u odnosu na vodu za piće i sanitarije, uobičajeno se govori o pravima na vodu i sanitarije (u množini), što ukazuje na percepciju tih prava kao dva različita i samostalna ljudska prava. Zbog jedinstvenih specifičnosti prava na sanitarije, koje primarno poziva na poštovanje inherentnog dostojanstva svih ljudskih bića, a koje nije moguće riješiti na odgovarajući način u normativnom sadržaju drugih ljudskih prava, navedeni Savjet se zalaže za definisanje prava na sanitarije kao posebnog, samostalnog ljudskog prava per se.

Postoji više razloga koji opravdavaju percepciju ljudskog prava na sanitarije kao sastavnog dijela ljudskog prava na vodu. Nedostupan ili neodgovarajući pristup sanitarijama, primarni je uzrok zagađenja vode i širenja zaraznih bolesti putem nečiste vode, jer su voda za piće i voda za sanitarne potrebe povezane održavanjem higijene domaćinstva i njegove okoline, a tamo gdje se voda koristi za odvođenje sanitarnih otpadnih voda - povezane su i sistemima infrastrukture. Tehnološki proces osiguranja vode za piće obuhvata kako zahvatanje vode iz prirode, skupljanje,

pročišćavanje i distribuciju korisnicima, tako i proces skupljanja sanitarnih otpadnih voda, njihovu obradu i pročišćavanje i zbrinjavanje taloga te njihovog puštanja u prirodnu sredinu u stanju koje je za nju prihvatljivo. Ključno je ovdje razumjeti, da su voda za piće i voda za sanitarne potrebe samo dvije pojavnosti istog pitanja, te da je pravo na sanitarije potrebno povezati sa njegovim atraktivnijim i suprotnim dijelom - pravom na vodu za piće, jer su ta prava neodvojivo povezana i međuzavisna. Snabdijevanje vodom za lične potrebe i potrebe domaćinstva, zahtijeva osnovne sanitarne mjere koje će osigurati odvajanje vode za piće od vode za sanitarne potrebe, posebno u urbanim sredinama gdje snabdijevanje velikog broja stanovnika velikim količinama vode mora pratiti i razvoj infrastrukture za pročišćavanje i zbrinjavanje velikih količina sanitarnih otpadnih voda. Zbog posebnog uticaja na zagađenje vodnih resursa i javno zdravlje, pitanje ljudskog prava na sanitarije se ne može razmatrati odvojeno od ljudskog prava na vodu, jer zahtjevi za održavanje higijene, iako sekundarni, u odnosu na snabdijevanje vodom za piće, značajno utiču na ljudsko zdravlje. Osim toga, obaveze poštovanja ljudskih prava, u odnosu na pravo na sanitarije, jednaka su načelima osiguranja prava na vodu za piće i pretpostavljaju raspoloživost, dostupnost i kvalitet (availability, accessibility, quality - AAQ model).

Međunarodna definicija prava na sanitarije, kao samostalnog ljudskog prava, nije prihvaćena. Pravo na sanitarije obuhvaćeno je normativnim sadržajem ljudskog prava na vodu jer se pod pojmom vode potrebne za domaćinstvo podrazumijeva i voda potrebna za higijenu domaćinstva, što podrazumijeva vodu za održavanje čistoće domaćinstva i njegove okoline i nedvosmisleno implicira raspoloživost sanitarnih uređaja i dostupnost vode za sanitarne potrebe. Osim toga, za ostvarenje prava na vodu važno je poduzimanje mjera za sprječavanje i kontrolu bolesti vezanih za upotrebu vode, prvenstveno osiguravanjem pristupa odgovarajućoj infrastrukturi za odvođenje sanitarnih otpadnih voda. Nedvosmisleno je kako omogućavanje pristupa sanitarijama nije samo osnovno pitanje ljudskog dostojanstva i privatnosti, već je to jedan od osnovnih mehanizama zaštite kvaliteta zaliha vode za piće te su, povodom toga, države obavezne da progresivno šire dostupnost sanitarnih uređaja, količina vode za sanitarne potrebe i infrastrukture za odvođenje sanitarnih otpadnih voda, osobito za ruralna područja i ona urbana područja koja nijesu snabdjevena tom

uslugom, uzimajući pri tome naročito u obzir potrebe žena i djece. Iako većina međunarodnih dokumenata govori o pravu na sigurnu vodu za piće i sanitarije kao cjelovitom, u pravnoj teoriji još uvijek su prisutne rasprave o potrebi normativne definicije dva nova ljudska prava - Ijudskog prava na vodu za piće i ljudskog prava na sanitarije.

Generalna skupština Ujedinjenih nacija u posljednjoj Rezoluciji o ljudskim pravima na vodu i sanitarije (2015.) prihvata pravo na vodu i pravo na sanitarije kao dva zasebna ljudska prava, ali prava koja nijesu samostalna, odnosno prava »koja su komponenta prava na odgovarajući standard života«.

3.2.3. Slobode i ovlaštenja pojedinca i obaveze država

Ljudsko pravo na vodu sastoji se od slobode pojedinca, koja uključuje pravo na održavanje pristupa postojećem snabdijevanju vodom i pravo zaštite od ometanja, kao što je pravo na zaštitu od arbitrarnog ograničenja, odnosno obustave snabdijevanja vodom, te od ovlaštenja, koje uključuje pravo na sistem snabdijevanja vodom i upravljanje koje osigurava jednake mogućnosti za sve ljude u uživanju prava na vodu.

Iako pitanje obaveza pojedinaca u odnosu na uživanje ljudskog prava na vodu nije elaborirano u pojedinim dokumentima i izvješćima tijela ovlaštenih za interpretaciju međunarodnih pravno obavezujućih dokumenata, kao minimum obaveza koje imaju pojedinci u odnosu na uživanje ljudskog prava na vodu postavlja se održivo korištenje vode koje pretpostavlja upotrebu razumnih količina vode i čuvanje vode od zagađenja.

3.2.3.1. Koncept minimalnog nukleusa ljudskog prava na vodu i osnovnih neposrednih obaveza država

U definiciji normativnog sadržaja ljudskog prava na vodu, potrebno je razlikovati minimalno jezgro prava (minimum core) koje obuhvata osnovna prava koja se moraju osigurati bez diskriminacije svima i odmah, izvršavanjem osnovnih neposrednih obaveza država (core obligation, immediate obligation), od sadržaja i obaveza vezanih za ostvarenje punog cilja prava na vodu, koje je postavljen znatno šire. Njega su države obavezne osigurati postepenom realizacijom (progressive realisation), prema raspoloživim resursima do njegovog maksimalnog ostvarenja, ali

tek nakon što je svim članovima društva omogućen osnovni nivo snabdijevnosti vodom za piće i sanitarne potrebe u opsegu koji je određen minimalnim nukleusom prava.

3.2.3.1.1. Minimalni nukleus ljudskog prava na vodu

Minimalno jezgro ljudskog prava na vodu obuhvata nukleus toga prava, tj. minimalni standard snabdijevanja vodom za piće i sanitarne potrebe koji je neophodan za život, zdravlje i dostojanstvo.

U pravnoj teoriji postoje mišljenja, kako primarno ljudsko pravo iz kojega se izvodi ljudsko pravo na vodu ima različiti uticaj na opseg minimalnog jezgra ljudskog prava na vodu. Na primjer, smatra se kako izvođenje ljudskog prava na vodu iz ljudskog prava na život ima ograničen učinak jer garantuje dostupnost samo minimalnih količina vode koje se potrebne za osiguranje održavanja života. Međutim, kako su ljudska prava univerzalna, nedjeljiva, međuzavisna i međusobno povezana, pitanje minimalnog jezgra ljudskog prava na vodu razmatra se u korelaciji s drugim ljudskim pravima.

Primarni cilj prava na vodu jeste da se osiguraju svakome minimalne količine vode za piće i sanitarne potrebe kako bi se spriječile dehidracije i bolesti, ali ostvarenje ovog ljudskog prava ne jarnči samo pristup vodi koji je dovoljan za osiguranje ljudskog preživljavanja, već zahtijeva nivoe potrebne za odgovarajući standard života i zaštitu ljudskog zdravlja, tj. obuhvata vodu za osnovne ljudske potrebe i ličnu higijenu.

Primjerenost ljudskog prava na vodu, tumači se u odnosu na volumen, količinu ili tehnologiju snabdijevanja vodom za piće i sanitarne potrebe te načina ostvarenja prava na vodu, koji mora biti održiv po životnu sredinu, kako bi se pravo na vodu osiguralo sadašnjim i budućim generacijama. Primjerenost ljudskog prava na vodu razlikuje se u odnosu na različite uslove života i u mnogočemu zavisi od geografskog položaja, socijalnog i kulturološkog nasljeđa, pri čemu okolnosti koje su primjenjive u svim slučajevima jesu:

- a) raspoloživost (availability),
- b) kvalitet (quality) i
- c) dostupnost (accessibility), pod kojom se podrazumijeva:
fizička dostupnost (physical accessibility), ekonomska
dostupnost (economic accessibility), nediskriminacija
(non-discrimination) i dostupnost informacija
(information accessibility).

a) Raspoloživost vode za piće i sanitarne potrebe

Raspoloživost podrazumijeva da snabdijevanje vodom za piće i za sanitarne potrebe mora obuhvatati dovoljne količine vode i kontinuiranu dostupnost, kako za lične tako i za potrebe stanovanja koje uključuju, prema zdravstvenim zahtjevima, raspoloživost ograničenih količina vode za piće, pranje odjeće, pripremu hrane, ličnu higijenu i higijenu stanovanja. Dostupnost vode za sanitarne potrebe obuhvata osiguranje dovoljnog broja sanitarnih uređaja sa povezanim uslugama pored ili u neposrednoj blizini svakog domaćinstva, zdravstvene ili obrazovne ustanove, javne ustanove i javnih mjesta, kao i mjesta rada. Zbog činjenice da je primjerenosti snabdjevanja vodom za piće i sanitarne potrebe različita zbog različitih klimatskih, geografskih i društvenih uslova i kao i zbog kulturoloških razlika, ostaje na nacionalnim zakonodavstvima država da odrede minimum razumnih količina vode za piće i sanitarne potrebe. Potrebna količina vode po osobi određuje se prema standardima Svjetske zdravstvene organizacije (World Health Organization - WHO), ali se pojedinim društvenim grupama priznaje pravo na potrebe za većim količinama vode, zavisno od zdravstvenih i klimatskih uslova, kulturnih zahtjeva, te uslova rada. Količina potrebne vode zavisi u određenoj mjeri od okolnosti kao što su pol, uzrast, klima temperatura i radni uslovi.

Prema usvojenim standardima, od 50 do 100 litara vode za piće i sanitarne potrebe po osobi na dan dovoljno je da pokrije sve osnovne ljudske potrebe. Istraživanja ukazuju kako količina od 25 litara vode po osobi predstavlja najnižu granicu za održavanje života, ali se ta količina povećava zbog zahtjeva zaštite zdravlja (obzirom da nije dovoljna za zadovoljavanje osnovne higijene) i zahtjeva potrošnje, pa se smatra kako je količina od 25 do 50 litara vode dnevno, zavisno od geografskih i socijalnih

uslova, dovoljna za otklanjanje zdravstvenih rizika. Prema SPHERA standardima, koji se primjenjuju u vanrednim slučajevima, kao što su prirodne katastrofe, ratovi ili periodi nakon ratova, smatra se osnovnom snabdijevanošću vodom za piće, dakle kao apsolutni minimum, količina između 7,5 do 15 litara vode po osobi dnevno. U odnosu na raspoloživost uređaja za odvođenje otpadnih voda, UNECE Protokol o vodi i zdravlju podrazumijeva pod odgovarajućim standardom onaj koji je dovoljan za zaštitu ljudskog zdravlja i prirodne sredine.

Obezbjeđivanje raspoloživosti vode za piće zahtijeva: a) određivanje prvenstvenog načina korištenja vode za piće u odnosu na druge načine korištenja vode; b) određivanje uslova za ograničenja, odnosno obustavu pristupa vodi za piće i sanitarne potrebe. U smislu prava na vodu, korištenje vode za lične potrebe i potrebe domaćinstva ima prioritet pred drugim namjenama korištenja vode. Taj prioritet postavlja određene zahtjeve u upravljanju vodama i može zahtijevati posebne sisteme za upravljanje potrebama koje su međusobno suprotstavljene (na primjer, voda za proizvodnju hrane), kako bi se osiguralo prvenstvo pristupa vodi za piće i sanitarne potrebe.

Ograničenje, odnosno obustava pristupa vodi za piće i sanitarne potrebe nije zabranjena, ali se mora sprovoditi na način koji nanosi najmanju štetu korisniku, prema propisanom postupku i uz omogućavanje pravnog lijeka. Postupak mora obuhvatiti: potpuno i blagovremeno dostavljanje informacija o predloženim mjerama, obaviještenje o preduzetim mjerama, mogućnost podnošenja pravnog lijeka protiv takvog postepena i pravnu pomoć radi ostvarenja pravne zaštite. Tokom postupka mora se uzeti u obzir sposobnost korisnika za plaćanje kako se ne bi isključili korisnici koji nijesu u mogućnosti plaćati minimum količine vode potrebne za život i za osnovne sanitarne potrebe. Ograničenje, odnosno obustava pristupa vodi za piće i sanitarne potrebe zbog neplaćanja, ne mogu se preduzeti prema osobi koja dokaže da nije u mogućnosti plaćati ove osnovne usluge. Na osnovu toga, količina vode za piće i sanitarne potrebe može se ograničiti, ali potpuna obustava dozvoljena je samo uz uslov da je korisniku osiguran alternativni izvor koji mu obezbjeđuje minimalnu količinu vode za piće i za sanitarne potrebe. U tom smislu, ne može se ograničiti, odnosno obustaviti pristup vodi za piće

i sanitarne potrebe institucijama koje služe ranjivim grupama, kao što su škole, bolnice ili kampovi za izbjeglice. Kod obustave pristupa vodi za piće i sanitarne potrebe zbog nemogućnosti plaćanja, mora se uzeti u obzir činjenica da obustava snabdijevanja vodom utiče na higijenu i zdravlje stanovništva ali i životne sredine. U ovim je slučajevima država obvezna intervenirati.

b) Kvalitet vode za piće i sanitarne potrebe

Zahtjevi za kvalitetom vode (quality) pretpostavljaju kako voda za piće mora biti sigurna (safe), bez mikroorganizama, hemijskih materija i radioloških rizika koji utiču na ljudsko zdravlje te pored toga, mora biti prihvatljive boje, mirisa i ukusa za svaki od načina upotrebe, te da je kulturno prihvatljivog kvaliteta. Prema standardima Svjetske organizacije za zdravlje, sigurnom vodom za piće smatra se voda koja ne predstavlja nikakvu značajnu opasnost za zdravlje tokom konzumiranja za života te koja ne sadržava mikrobiološke patogene organizme, hemijske ili radiološke materije,

UNECE Protokol o vodi i zdravlju podrazumijeva pod odgovarajućim standardom snabdijevanja vodom za sanitarne potrebe onaj koji je dovoljan za zaštitu ljudskog zdravlja i okoline putem kolektivnih sistema. Svi uređaji za odvođenje otpadnih voda moraju biti odgovarajućeg kvaliteta, kulturološki prilagođeni i primjereni rodnim i starosnim potrebama i zahtjevima privatnosti. Oni moraju biti izgrađeni na način da se spriječi kontakt ljudi, životinja ili insekata s otpadnim materijama i sa dostupnom vodom za pranje ruku i drugim higijenskim potrebama. Uređaji se moraju redovno čistiti, prazniti i održavati kako bi bili održivi za okolinu i raspoloživi za kontinuiranu upotrebu, moraju biti tehnički sigurni, stabilne građe i osigurati isključenje od mogućih havarija. Uređaji moraju biti upotrebi noću, opremljeni odgovarajućim svjetlosnim uređajima i moraju biti prilagođeni upotrebi osobama sa posebnim potrebama, ženama i djeci. Stanovništvu se mora osigurati odgovarajuće znanje, promocija higijene, dok se pojedinci trebaju ohrabrivati na upotrebu sanitarnih uređaja na higijenski način koji poštuje sigurnost drugih ljudi.

c) Dostupnost vode za piće i sanitarne potrebe

Dostupnost (accessibility) vode za piće i sanitarne potrebe podrazumi eva kako voda i sanitarni uređaji moraju biti pristupačni za sve, bez diskriminacije, a to podrazumijeva fizičku i ekonomsku dostupnost, jednakost u pristupu (nediskriminaciju) i pravo na pristup informacijama.

1. Fizička dostupnost (physical accessibility) vode za piće i sanitarne potrebe podrazumijeva dovoljan, siguran i prihvatljiv pristup za sve. Dovoljan, siguran i prihvatljiv pristup vodi za piće i sanitarne potrebe mora biti osiguran u ili u neposrednoj blizini svake zgrade namijenjene stanovanju, školske ustanove i mjestima rada, i to na način da se osiguraju redovne količine vode i izbjegne nerazuman utrošak vremena. Pristup mora biti dostupan svim grupama stanovništva, vodeći pri tome računa o potrebama posebnih grupa. Fizička sigurnost osoba ne smije biti ugrožena tokom pristupa vodi za piće i za sanitarne potrebe. Ostvarenje ljudskog prava na vodu ne podrazumijeva obavezu instalacije priključka za snabdijevanje vodom za piće i sanitarne potrebe u domaćinstvu (indoor plumbing), već je dovoljan pristup mjestu snabdijevanja u neposrednoj blizini stanovanja. Pri tome je mjerenje udaljenosti do sljedećeg mjesta snabdijevanja i vremena potrebnog za skupljanje dovoljnih količina vode za piće mjerilo za utvrđivanje primjerenosti fizičke dostupnosti, jer sa većom udaljenosti od izvora vode za piće i dužim vremenom potrebnim za svladavanje puta povratka u mjesto stanovanja, opada količina zahvaćene vode koja se doprema u mjesto stanovanja. Siguran pristup u ruralnim područjima, podrazumijeva pristup lokalnog stanovništva njihovim tradicionalnim izvorima vode i zaštitu tih izvora od neodrživog crpljenja vode za poljoprivredu i industriju. Vrijeme provedeno u skupljanju vode jedno je od mjerila za procjenu fizičke mogućnosti pristupa. Istraživanje je pokazalo da na udaljenosti od 100 do 1 000 metara odgovara 5 do 30 minuta provedenih u pribavljanju vode, uz vjerojatnost dohvata manje od 20 litara vode po osobi po danu, ali se količina povećava na oko 50 litara vode za piće po osobi dnevno, ako je voda dostupna putem jedne slavine u kući ili u dvorištu.

U odnosu na fizički pristup vodi za sanitarne potrebe, zahtjevi su da svi sanitarni uređaji moraju biti odgovarajućeg kvaliteta, kulturološki

prilagođeni i primjereni rodnim i starosnim potrebama te zahtjevima privatnosti i sigurnosti pristupa, uključujući pristup u bilo koje doba dana ili noći na način koji garantuje minimalne rizike za fizičku sigurnost korisnika. To se posebno odnosi na put do sanitarnih uređaja, koji mora biti siguran i primjeren za sve korisnike, uključujući osobe starijeg doba, osobe s posebnim potrebama i osobe koje ih prate, žene i djecu, trudnice, osobe koje prate djecu, hronične bolesnike i osobe koje ih prate, a to podrazumijeva odgovarajuću veličinu vrata, veličinu prostora, broj rukohvata i drugih mehanizama, odgovarajuće položaje uređaja i druge posebne fizičke uslove. Takođe, položaj, izgled i uslovi upotrebe uređaja moraju biti kulturološki prihvatljivi u odnosu na običaje raznih regija i kultura. SPHERA standardi preporučuju da »ljudi imaju dovoljan broj toaleta, dovoljno blizu svojih stanova, koji će im omogućiti brz, siguran i prihvatljiv pristup u svako doba dana i noći«. Uslov je da sanitarni čvor ne smije biti udaljen više od 50 metara od stana i da svaki pojedini sanitarni čvor koristi najviše 20 osoba jer se suprotno smatra neodgovarajućim, ali uzimajući u obzir broj ljudi u svijetu koji nemaju pristup sanitarijama i načelo progresivnog ostvarivanja prava na vodu, ti standardi mogu poslužiti samo kao mjerilo apsolutnog minimuma.

2. Ekonomska dostupnost (economic accessibility) pretpostavlja da direktni i indirektni troškovi u vezi s korištenjem vode za piće i sanitarne potrebe ne budu prepreka i ne utiču na mogućnost uživanja drugih prava kao što su pravo na hranu, pravo na stanovanje te pravo na zdravlje i pravo na obrazovanje. Ovi troškovi obuhvataju kako troškove priključenja, tako i troškove isporuke vode za piće i sanitarne potrebe.

Dakle, ljudsko pravo na vodu za piće i sanitarne potrebe ne pretpostavlja besplatan pristup, već pravo kao garanciju da se nikome neće ograničiti, odnosno obustaviti pristup vodi zbog nemogućnosti plaćanja. To znači mogućnost da se u posebnim, opravdanim slučajevima voda za piće i sanitarne potrebe može osigurati bez plaćanja, ali to ne može biti smatrano pravilom. Zahtjev kako voda za piće i sanitarne potrebe mora biti ekonomski pristupačna, nije u suprotnosti s načelom punog povrata troškova usluga vodosnabdijevanja.

ali on određuje granice povrata troškova i ukazuje kako troškovi ne smiju biti prepreka pristupu vodi za piće i sanitarne potrebe, osobito za siromašno stanovništvo. Troškovi moraju biti podnošljivi i ne smiju negativno uticati na ostvarenje prava na vodu za piće i sanitarne potrebe. U odnosu na finansijsku pristupačnost vode za sanitarne potrebe, izgradnja uređaja, njihovo pražnjenje, održavanje i odlaganje sanitarnih otpadnih voda moraju imati cijenu koja je pristupačna za sve ljude i koja ih ne ograničava u sticanju drugih osnovnih dobara i usluga, uključujući vodu, hranu, stanovanje, zdravlje, obrazovanje i druga garantovana ljudska prava.

Troškovi snabdijevanja vodom za sanitarne potrebe mogu biti različiti u različitim područjima, na primjer u urbanim zonama ili ruralnim područjima, ali to ne smije uticati na snabdijevnost i može zahtijevati subvencije državnih vlasti, kao i subvencije domaćinstvima koja nijesu finansijski u stanju osigurati higijenske potrepštine kao što su sapun, sredstva za čišćenje ili druga higijenska sredstva. Prema standardima Svjetske zdravstvene organizacije, troškovi pristupa vodi za piće i sanitarne potrebe smatraju se prihvatljivim kada iznose od 3 do 5 % ukupnog dohotka domaćinstva.

3. Zahtjev za jednakosti i nediskriminaciju u pristupu (non-discrimination) vodi za piće i za sanitarne potrebe, podrazumijeva kako ni jednoj društvenoj grupi ne smije biti obustavljeno korištenje vode za navedene namjene, te da se pri alokaciji ograničenih javnih finansijskih resursa prioritet mora dati onom stanovništvu koje nema pristup ili je diskriminisano u pristupu vodi za piće i za sanitarne potrebe. Na taj način je moguće za sve primarno ostvariti zajamčeni nivo prava prema minimalnom jezgru ljudskog prava na vodu.

Države moraju osigurati da alokacija vodnih resursa i investicije u vodnom sektoru ne onemogućavaju pristup vodi svim članovima društva, jer alokacija vodnih resursa može dovesti do diskriminacije pojedinih grupa stanovništva i ona se ne može opravdati. Na primjer, investicije ne smiju biti neproporcionalne u korist skupih sistema za snabdijevanje vodom i kanalizacije, koji su obično dostupni manjim, privilegovanim grupama ili stanovništvu, prije nego jeftinije investicije koje donose dobrobit širem dijelu stanovništva. Države su obavezne

progresivno osigurati svakome dostupnost vode i sanitarija i jednakost u distribuciji tih usluga. Tamo gdje raspoloživi resursi nijesu dovoljni za osiguranje usluga visokog kvaliteta, države moraju investirati u omogućavanje isporuke davanjem prioriteta onima koji nemaju osnovno snabdijevanje putem jeftinih sistema infrastrukture koji se mogu nadograđivati, prije nego skupim sistemima od kojih može imati koristi mali dio stanovništva.

Diskriminirano stanovništvo u odnosu na pristup vodi za piće i sanitarne potrebe, u pravilu, obuhvata siromašne i marginalizovane grupe, posebno žene, djecu, nacionalne manjine, domorodačko stanovništvo, izbjeglice, tražioce azila, interno raseljene osobe, radnike-migrante, zatvorenike, privremeno zadržane osobe, stanovnike nelegalnih naselja i stanovništvo ruralnih i neformalnih urbanih područja. Ljudsko pravo na vodu pretpostavlja kako se navedenim društvenim grupama mora osigurati pristup vodi za piće i za sanitarne potrebe prema načelu jednakost.

4. Dostupnost informacija (information accessibility) uključuje pravo na zahtijevanje, dobijanje i korištenje informacija o uslugama u vezi s vodom za piće i sanitarne potrebe. Kako bi odluke javnih vlasti u upravljanju uslugama vodosnabdijevanja bile zakonite moraju biti donesene u saglasju sa procesom učešća javnosti u donošenju tih odluka, uključujući odgovarajuća javna obavještenja, transparentnost i učešće zainteresovane javnosti.

3.2.3.1.2. Osnovne i neposredne obaveze država

Države su obavezne da preduzimaju osnovne i neposredne obaveze (core obligations, immediate obligations) za ostvarivanje prava svojih stanovnika koja proizlaze iz minimalnog nukleusa ljudskog prava na vodu, a koje podrazumijevaju obaveze za garantovanje osnovnih prava koja se moraju biti ostvarivati bez diskriminacije prema svima i odmah.

Države su obavezne da, bez odlaganja, preduzmu neposredne obaveze (immediate obligations) koje jamče kako će ljudsko pravo na vodu biti ispunjavano bez diskriminacije bilo koje vrste (član 2. stav 2. Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima) i obavezne su da

preduzmu mjere za potpuno ostvarenje ljudskog prava na vodu (član 11, stav 1. i član 12.).

Uvažavajući obaveze država u ostvarenju prava na vodu »minimalno jezgro prava na vodu podrazumijeva individualno pravo na dovoljne količine sigurne, prihvatljive, fizički i finansijski dostupne vode za zadovoljavanje životnih potreba u svako doba, distribuirane prema načelu jednakosti i nediskriminacije, prepoznato od domaćih vlasti, podržano konkretnim i ciljanim državnim mjerama u svrhu punog ostvarenja. Eventualni propust u osiguranju bilo koje od navedenih svojstava ovog prava, zahtijeva opravdanje u odnosu na maksimalnu iskoristivost raspoloživih resursa države«.

Ostvarenje prava koja su za sve članove društva zajamčena minimalnim nukleusom ljudskog prava na vodu predstavlja prioritet u odnosu na šire ostvarenje ljudskog prava na vodu za pojedince. Prava koja su zajamčena minimalnim nukleusom predstavljaju početnu tačku u progresivnoj realizaciji ljudskog prava na vodu, jer ispod te tačke ostvarenje ljudskog prava nije dopušteno. Istovremeno, ona služe kao koristan instrument za usmjeravanje alokacije i priorizacije vodnih resursa.

Osnovne obaveze države u pogledu ostvarivanja prava stanovnika koja su garantovana minimalnim jezgrom ljudskog prava na vodu (core obligations) moraju biti izvršavane u dobroj vjeri i države ih ne mogu dero girati. Jedini izuzetak kada se ne smatra da je, zbog neispunjavanja navedenih obaveza država povrijedila pravo na vodu, pretpostavlja slučaj kada država ne raspolaže dovoljnim resursima za dostizanje ostvarenja prava zajamčenih minimalnim jezgrom prava na vodu za sve članove društva, uz uslov da država dokaže da je preduzela sve napore u cilju njihovog dostizanja. Osnovne obaveze država obuhvataju najvažnije radnje za ostvarenje ljudskog prava na vodu, a te radnje države moraju ostvariti odmah, jer u protivnom ugrožavaju samu svrhu i značenja ljudskog prava na vodu - nukleus koji ne može biti povrijeđen bez istovremenog gubitka značenja samog prava, dakle jezgro koja ne smije biti eliminisano u bilo kojim uslovima odnosno pod bilo kojim razlozima. Minimalno jezgro ljudskog prava na vodu predstavlja apsolutni minimum koji obezbjeđuje zadovoljavanje minimalnih i neophodnih nivoa toga prava i, stoga, država, u kojoj značajan broj pojedinaca nema pristup vodi za piće

i sanitarne potrebe, ne izvršava obaveze prerna Međunarodnom paktu o ekonomskim, socijalnim i kulturnim prakima.

Kao minimalne osnovne obaveze država (core obligations) u osiguranju ostvarenja prava na vodu, koje imaju neposredan učinak, smatraju se:

- a) osiguranje pristupa minimalnim potrebnim količinama vode, koje su dovoljne za lične potrebe i potrebe domaćinstva za sprječavanje bolesti,
- b) osiguranje ostvarenja prava na vodu bez diskriminacije, posebno u odnosu na društvene grupe sa posebnim potrebama ili marginalizovane grupe,
- c) osiguranje fizičkog pristupa količinama vode koje omogućavaju redovno snabdijevanje i dovoljne količine vode, uz dovoljan broj mjesta za korištenje koja su na razumnoj udaljenosti od mjesta stanovanja, kako bi se izbjeglo neprimjereno vrijeme čekanja,
- d) osiguranje lične sigurnosti, koja ne smije biti ugrožena pri fizičkom pristupu vodi,
- e) osiguranje jednake distribucije svih raspoloživih kapaciteta vode i usluga,
- f) usvajanje i implementacija nacionalne strategije upravljanja vodama i akcionog plana namijenjenog zadovoljavanju potreba cijelog stanovništva, koji će biti periodično revidirani u postupku u kojem će se osigurati transparentnost i učešće građana a koji će uključiti metode kao što su indikatori i mjerila za ostvarenje prava i prema kojima će biti moguće nadzirati napredak, pri čemu se u procesu donošenja strategije i plana posebna uloga mora osigurati ranjivim i marginalizovanim grupama,
- g) nadzor i praćenje obima ostvarenja ili povreda ljudskog prava na vodu,
- h) prihvatanje ciljanih niskotroškovnih programa za osiguranje snabdijevenosti i zaštite ranjivih i marginalizovanih grupa,
- i) preduzimanje mjera za sprječavanje i postepene u slučajevima pojave bolesti koje su vezane za upotrebu vode za piće, posebno osiguravanjem pristupa odgovarajućim sanitarnim uređajima.

3.2.3.2. Obaveze država za postepeno i potpuno ostvarenje ljudskog prava na vodu

Obaveze država u vezi s ostvarenjem punog cilja ljudskog prava na vodu znatno su šire i države su obavezne da ih osiguraju postepenom realizacijom (progressive realisation) prema raspoloživim resursima, sve do maksimalnog ostvarenja prava na vodu, ali tek nakon što je ostvaren osnovni nivo snabdjevenosti vodom za sve članove društva u obimu koji je određen minimalnim nukleusom ljudskog prava na vodu.

Sva ljudska prava pretpostavljaju različite obaveze država: obaveze neintervencije i obaveze intervencije. Tripartitna kategorizacija obaveza država u odnosu na ljudska prava obuhvata izbjegavanje lišavanja, zaštitu od lišavanja i pomoć onima koji su lišeni ljudskog prava. Suvremeno pravo ulogu država naziva »poštovanje, zaštita i ostvarenje«. U svjetlu ove kategorizacije ljudsko pravo na vodu obuhvata obaveze država za: poštovanje (to respect) ljudskog prava na vodu, zaštitu (to protect) ljudskog prava na vodu i stvaranje uslova za ostvarenje ljudskog prava na vodu (to fulfil).

3.2.3.2.1. Obaveza poštovanja ljudskog prava

Obaveza poštovanja (to respect) ljudskog prava na vodu podrazumijeva obavezu država da se suzdrže od direktnog ili indirektnog uticaja na uživanje toga prava. Obaveza obuhvata suzdržavanje od učestvovanja u bilo kakvim aktivnostima koje bi mogle ugroziti ili ograničiti jednaki pristup odgovarajućoj vodi, arbitrarne uticaje, samovoljno uplitanje u uobičajeno ili tradicionalno korištenje vode, alokaciju vode, nezakonito umanjenje količina vode, zagađenje vode, na primjer putem instalacija u državnom vlasništvu, zatim ograničavanjem pristupa i uništenjem infrastrukture kao represivne mjere, na primjer tokom oružanih sukoba. U toku oružanih sukoba, prirodnih katastrofa i vanrednih okolnosti, pravo na vodu obuhvata obaveze država iz međunarodnog humanitarnog prava, u koje spada zaštita objekata koji su prijeko potrebni za preživljavanje civilnog stanovništva koji uključuju infrastrukturu za vodu za piće, za sanitarne potrebe i za navodnjavanje, zatim zaštitu prirodne sredine od dugoročnih i ozbiljnih šteta kao i osiguranje odgovarajućeg pristupa vodi svim kategorijama stanovništva, uključujući zatvorenike i internirane osobe.

3.2.3.2.2. Obaveza zaštite ljudskog prava na vodu

Obaveza zaštite (to protect) ljudskog prava na vodu, zahtijeva od država da spriječe bilo kakav uticaj trećih lica na uživanje prava na vodu i da osiguraju pravnu zaštitu u slučaju povrede toga prava. Pod trećim licima podrazumijevaju se pojedinci, grupe, korporacije i drugi subjekti, kao i njihovi predstavnici. Obaveza uključuje prihvatanje potrebne i djelotvorne legislative i drugih mjera kako bi se isključile treće strane od mogućnosti nanošenja šteta jednakom pristupu vodi za piće. Države su u obavezi da osiguraju da se fizička ili pravna lica uzdržavaju od uticaja na uživanje prava na vodu za piće i sanitarne potrebe, osim kada je takav uticaj dozvoljen zakonom i ima odgovarajuću pravnu zaštitu.

Države moraju osigurati da ni jedna fizičko ili pravno, javno ili privatno live ne preduzima radnje diskriminacije koje ograničavaju pristup vodi za piće i sanitarne potrebe na temelju pola, godina, etničkog porijekla, jezika, vjere, političkog ili drugog mišljenja, nacionalnog ili socijalnog porijekla, posebnih potreba, zdravstvenog stanja ili drugog ličnog svojstva. One su dužne da posve posebnu pažnju potrebama pojedinaca ili društvenih grupa koje tradicionalno imaju teškoća u ostvarenju njihovih prava. Države moraju dati prioritet snabdijevanju vodom za piće i sanitarne potrebe institucijama koje snabdijevaju ranjive grupe, kao što su škole, bolnice, zatvori i izbjeglički kampovi, te donijeti i implementirati zakone za zaštitu pristupa tradicionalnim izvorima vode u ruralnim područjima. U slučajevima kada objektima i uređajima infrastrukture, kao što su vodovodne mreže, skladišta vode, pristup rijekama i bušotinama, upravljaju ili ih kontrolišu treća lica, države su obavezne da spriječe ugrožavanje jednakog pristupa neophodnim količinama vode za piće i sanitarne potrebe i da osiguraju da privatizacija usluga ne stvara prepreke dostupnosti, pristupačnosti, prihvatljivosti i kvalitetu usluga, kao i da osiguraju da treća lica ne ograničavaju ljudima pristup informacijama o vodnim uslugama. Kako bi spriječile takve zloupotrebe, države moraju uspostaviti djelotvoran regulatorni sistem za privatne i javne snabdijevače vodom, koji uključuje nezavisno praćenje djelatnosti (monitoring), obezbjeđuje učešće javnosti u donošenju odluka javnih vlasti i nameće kazne za nepoštovanje pravila, kako bi se osigurao fizički i finansijski dostupan i jednak pristup vodi za piće i sanitarne potrebe.

Obaveza zaštite ljudskog prava na vodu podrazumijeva kako svaka država mora obezbjediti djelotvoran sistem pravnih lijekova kao i mjere odštete u slučaju povrede tog prava. Svaka osoba ili grupa čije je pravo na vodu ugroženo, mora imati pristup sudskoj ili drugoj primjerenoj zaštiti na nacionalnom i međunarodnom nivou. Svako mora imati pristup upravnom ili sudskom postupku, radi podnošenja prigovora zbog propuštanja fizičkih ili pravnih lica - javnih ili privatnih u osiguravanju prava na vodu. Sve žrtve povreda prava na vodu ovlaštene su da traže odgovarajuće reparacije, uključujući restituciju, kompenzaciju, satisfakciju i jamstvo da se povrede neće ponavljati. državni pravobranioци, ombudsmani, komisije za ljudska prava i slične institucije obavezne su ukazuju i poduzimaju radnje u vezi s povredama prava na vodu. Prije bilo koje radnje javnih vlasti ili treće strane koja bi mogla da utiče na ljudsko pravo na vodu pojedinca, nadležna tijela moraju da osiguraju da su radnje preduzete u skladu sa zakonom koji je u saglasnosti s Međunarodnim paktom o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima. To pretpostavlja mogućnost savjetovanja s osobama na koje će radnje uticati, pravovremeno i potpuno širenje informacija o mjerama koje se predlažu, razumno obrazloženje o predloženim radnjama, pravne lijekove i pravnu pomoć.

Kada se radnje prduzimaju protiv lica zbog neplaćanja, mora se uzeti u obzir njihova platežna sposobnost, ali se ni pod kojim uslovima niko ne može lišiti egzistencijalnog minimuma dostupne vode. Zaštita ljudskog prava na vodu pretpostavlja zaštitu od obustave isporuke minimalnih i neophodnih količina vode za piće i za sanitarne potrebe za pojedince. Njima, nakon zakonito sprovedenog odgovarajućeg postupka, pristup vodi i sanitarijama može biti legalno ograničen, ali ne i obustavljen.

Zaštita Ijudskog prava na vodu pretpostavlja kako se inkorporacija ljudskog prava na vodu u nacionalne pravne sisteme i u međunarodne pravne instrumente mora podržavati u svim slučajevima, jer ona omogućava sudovima da zaštite povrijeđeno pravo: pozivabjem povrijeđenog na konkretnu obavezu drćeve propisanu nacionalnim zakonodavstvom ili pozivom na odredbe Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima. Države u tu svrhu moraju podsticati sudiје, tužioce, pravobranioce i lica iz pravne struke u državnoj službi, da u izvršavanju

svojih poslova naročitu pažnju posvete povredama prava na vodu, ali i da u tom smislu podstiču rad ombudsmana i civilnog društva.

3.2.3.2.3. Obaveza stvaranja uslova za ostvarivanje ljudskog prava na vodu

Obaveza stvaranja uslova za ostvarenje ljudskog prava na vodu (to fulfil) obuhvata obaveze država za omogućavanje punog ostvarenja prava (to facilitate), promovisanja (to promote) i ostvarenja (to provide) ljudskog prava na vodu.

Obaveza omogućavanja ljudskog prava na vodu (to facilitate) podrazumijeva preduzimanje mjera kako bi se pojedincima i društvenim grupama pomoglo i pojednostavilo korištenje prava koja proizlaze iz ljudskog prava na vodu. Obaveza promovisanja toga prava (to promote) podrazumijeva preduzimanje koraka koji će osigurati dostupnost odgovarajućeg obrazovanja i informacija o higijenskoj upotrebi vode, zaštiti vodnih izvora i metoda kojima će se umanjiti neopravdano trošenje većih količina vode.

Obaveza ostvarenja prava na vodu (to provide) obuhvata stvaranje uslova za ostvarenje prava kada pojedinci ili grupe nijesu sposobni da ostvare to pravo sredstvima koja su im na raspolaganju, iz razloga koji su van njihove kontrole.

3.2.3.2.4. Adekvatne mjere za potpunu realizaciju ljudskog prava na vodu

Obaveza stvaranja uslova za ostvarenje ljudskog prava na vodu (to fulfil) zahtijeva od država da primjene sve adekvatne mjere za potpunu realizaciju tog prava, a u njih se ubrajaju prepoznavanje toga prava u nacionalnim političkim i pravnim sistemima, implementacija toga prava u zakonodavstvo, prihvatanje nacionalnih strategija o upravljanju vodama i akcionih planova za ostvarenje toga prava, obezbjeđivanje ekonomski prihvatljivog pristup vodi za piće i sanitarne potrebe, omogućavanje poboljšanog i održivog pristupa naročito u ruralnim i urbanim naseljima koja su isključena od uživanja toga prava. Obaveza pretpostavlja kako pravo na vodu mora biti ostvareno na održiv način za sadašnje i za buduće generacije.

Države moraju osigurati da svako ima dovoljnu količinu vode za piće i sanitarne potrebe, uključujući prihvatanje i implementaciju programa integralnog upravljanja vodnim resursima i planova o efikasnom korištenju vode, sprječavajući devastaciju vodnih resursa prekomjernim zahvatanjem vode, skretanjem toka vode ili izgradnjom brana, smanjenjem gubitaka vode u distribuciji i ustanovljenjem mehanizama za djelovanje u kriznim situacijama.

A) Strategije i akcioni programi

Države su dužne prihvatiti opsežne i integrativne strategije i akcione programe kako bi osigurale da dovoljna količina sigurne vode za piće bude na raspolaganju budućim generacijama. Te strategije i programi trebaju obuhvatiti:

- a) smanjenje trošenja vodnih resursa prekomjernim zahvatanjem vode, skretanjem tokova i izgradnjom brana,
- b) smanjenje zagađenja razvođa i ekosistema koji su povezani sa vodom materijama kao što su radijacija, štetne hemijske materije i komunalne otpadne vode,
- c) nadzor rezervi vode, ,
- d) osiguranje da usvojeni razvojni programi ne utiču na pristup vodi za piće i sanitarne potrebe,
- e) procjenu uticaja pojava koje mogu negativno uticati na dostupnost vode i na prirodne ekosisteme razvođa, kao što su klimatske promjene, dezertifikacija, povećanje saliniteta tla, krčenje šuma i gubitak biodiverziteta,
- f) povećanje efikasnosti odnosno racionalizacije upotrebe vode od strane krajnjih korisnika,
- g) preduzimanje mjera za smanjenje gubitaka vode u sistemima distribucije,
- h) osiguravanje odgovarajućih mehanizama za krizne situacije,
- i) uspostavljanje nadležnih institucija i institucionalne saradnje za ostvarenje strategija i programa.

Strategija mora biti zasnovana na načelima ljudskih prava, ona mora poštovati načela nediskriminacije i participacije te obuhvatiti sve aspekte prava na vodu i odgovarajuće obaveze država, mora definisati jasne ciljeve i rokove za njihovo dostizanje, oblikovati odgovarajuće politike, mjerila i pokazatelje. Strategija mora ustanoviti institucionalnu odgovornost za proces, identifikovati moguće izvore za dostizanje ciljeva, identifikovati alokaciju resursa u skladu sa odgovornostima institucija i ustanoviti mehanizme za implementaciju strategije.

B) Zakonodavni okvir

U svrhu stvaranja povoljnih uslova za ostvarenje ljudskog prava na vodu, države moraju preduzimati odgovarajuće mjere kako bi osigurale da su privatni poslovni sektor i civilno društvo svjesni ljudskog prava na vodu i da pridaju dovoljno pažnje za ostvarenje tog prava u njihovim aktivnostima. Kako bi osigurale sprovođenje strategije, države trebaju ustanoviti zakonodavne okvire koji moraju da sadrže ciljeve, rokove i sredstva za njihovo ostvarenje, a koji će podrazumijevati saradnju s civilnim društvom, privatnim sektorom i međunarodnim organizacijama, a istovremeno definisati odgovornost institucija za sprovođenje, nacionalne mehanizme monitoringa te pravne lijekove i postupke. Potrebno je osigurati dovoljnu koordinaciju nacionalnih ministarstava, regionalnih i lokalnih javnih vlasti u prepoznavanju politika u vezi s vodom, a tamo gdje je implementacija ljudskog prava na vodu delegirana lokalnim vlastima, država i dalje ostaje odgovorna za izvršavanje obveza iz Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima i zbog toga ona mora osigurati i na lokalnim nivoima javne vlasti dovoljno resursa za održavanje i proširenje potrebnih usluga i infrastrukture.

C) Standardi kvaliteta vode

Države moraju ustanoviti standarde kvaliteta vode na temelju smjernica Svjetske zdravstvene organizacije, vodeći računa o potrebama ranjivih društvenih grupa uz učešće korisnika u donošenju tih odluka. Standardi kvaliteta vode moraju dati prednost eliminaciji polutanata koji najviše utiču na zdravlje u konkretnoj državi ili području više nego postavljanje visokih standarda koji ne mogu biti odmah ostvareni raspoloživim resursima. Standardi se moraju periodično revidirati i progresivno rasti.

Obaveza je država ustanoviti pravila i politike za kontrolu zagađenja vodnih resursa za sva fizička i pravna lica, javna i privatna, uključujući nadzor, mjere destimulacije zagađenja i kazne. Država je u obavezi da sprječava i progresivno smanjuje kontaminaciju vodnih tokova i akvatičnih ekosistema materijama kao što su patogene bakterije i hemijski polutanti te da osigura kontrolu kvaliteta vode u rezervoarima i sistemima za distribuciju. Države moraju osigurati financijsku i tehničku pomoć, uključujući informisanje i obazovanje zajednicama koje se snabdijevaju vodnim uslugama pomoću malih uređaja za snabdijevanje vodom za piće i sanitarne potrebe, posebno zajednicama s niskim primanjima.

D) Ekonomska dostupnost vode

Kako bi osigurale ekonomsku dostupnost vode, države moraju preduzimati mjere koje mogu uključivati upotrebu različitih niskotroškovnih tehnika i tehnologija, ustabovljavati primjerene politike cijena kao što su besplatna voda ili niske cijene vode, fleksibilne okvire plaćanja te subvencije troškova bilo direktnim subvencijama domaćinstvima sa niskim prihodima ili finansiranjem izgradnje infrastrukture siromašnim područjima u kojima nedostaje pristup vodnim uslugama. Subvencije su moguće ukrštenim subvencijama (cross-subsidies) od korisnika usluga visokog dohotka prema korisnicima usluga s niskim dohotkom. Plaćanje vodnih usluga mora biti zasnovano na načelima jednakosti i mora omogućiti da ove usluge, bez obzira jesu li isporučene od privatnih ili javnih isporučilaca, moraju biti dostupne svima, uključujući društveno ugrožene grupe jer jednakost zahtijeva da siromašnija domaćinstva ne budu disproportionalno opterećena troškovima u odnosu na bogatije. U slučaju ograničenja korištenja vodnih usluga, zbog neplaćanja, države moraju uvažiti sposobnost plaćanja korisnika usluge, ali ni u tom slučaju nikome se ne smije uskratiti egzistencijalni minimum količina vode za piće i pristup osnovnim sanitarijama.

E) Učešće javnosti

Države moraju osigurati učešće javnosti u donošenju odluka koje utiču na ostvarenje ljudskog prava na vodu. Svako ima pravo učestvovati u procesu donošenja odluka koje utiču na njegovo pravo na vodu. Posebno je potrebno osigurati jednaku zastupljenost učešća u procesu donošenja

odluka predstavnika ranjivih grupa i dijela stanovništva koje je tradicionalno marginalizovano.. Zajednice imaju pravo da određuju način izvođenja vodnih usluga, način upravljanja i tamo gdje je moguće da odaberu upravljanje vlastitog snabdijevanja vodom za piće i sanitarne potrebe u saradnji sa javnim vlastima. Svakome je potrebno omogućiti potpune i transparentne informacije u odnosu na vodu za piće i sanitarne potrebe i okolinu, koje posjeduju javne vlasti ili treća lica. Pravo pojedinaca i grupa na učestvovanje u postupcima donošenja odluka koje mogu uticati na ostvarenje njihovog prava na vodu, mora biti integralni dio svake politike, programa ili strategije koji se odnosi na vodu.

F) Monitoring

Obaveza ustanovljavanja monitoringa u odnosu na ostvarenje ljudskog prava na vodu podrazumijeva obavezu država na praćenje implementiranja obaveza u odnosu na snabdijevanje vodom za piće i sanitarne potrebe, uključujući ustanovljenje ili davanje nezavisnim institucijama kao što su komisije za ljudska prava ili regulatorne agencije za obavljanje procesa monitoringa na transparentan i odgovoran način. Države moraju efikasno nadzirati ostvarenje prava na vodu na svom području. U nadzoru ostvarenja prava na vodu, države su obavezne utvrditi činjenice i poteškoće koje utiču na implementaciju njihovih obaveza. U nacionalnim strategijama ili akcijskim planovima u svrhu nadzora procesa ostvarenja obaveza država, koje proizlaze iz prava na vodu, moraju se utvrditi pokazatelji koji će obuhvatiti različite komponente kao što su: količina, sigurnost i prihvatljivost te fizička i finansijska dostupnost vode. Indikatori moraju biti razlučeni na oblasti zabrane diskriminacije (pol, rasa, porjelo itd.) i moraju cjelovito obuhvatiti stanovništvo države koje je pod njenom teritorijalnom jurisdikcijom ili pod njenom kontrolom.

G) Međunarodne obveze

U skladu sa međunarodnim obvezama država u ostvarenju ljudskog prava na vodu, države moraju osigurati poštovanje tog prava u drugim državama. Međunarodna saradnja zahtijeva od država da se suzdrže od aktivnosti koje bi mogle uticati, direktno ili indirektno, na uživanje prava na vodu u drugim zemljama. Svaka aktivnost preduzeta od pojedine države ne smije onemogućiti drugu državu na mogućnost ostvarenja

prava na vodu osoba pod njenom jurisdikcijom. Države se moraju suzdržati od akata koji utiču na uživanje prava na vodu u drugim državama i spriječiti pojedince i kompanije pod njihovom jurisdikcijom da preduzimaju takve radnje. One se moraju suzdržati od aktivnosti kao što su embargo ili slične mjere koje onemogućuju snabdijevanje vodom, kao i snabdijevanje dobrima i uslugama koje su esencijalne za osiguranje prava na vodu - jer voda za piće i za sanitarne potrebe ne smije nikada biti upotrijebljena kao instrument političkog i ekonomskog pritiska. Države su takođe obvezne preduzimati korake kako bi spriječile da njihovi državljani i kompanije povrjeđuju pravo na vodu pojedinaca i zajednica u drugim zemljama.

Zavisno o dostupnosti resursa, obveza je država da omoguće ostvarenje ljudskog prava na vodu u drugim državama, na primjer snabdijevanjem vodom, finansijskom i tehničkom pomoći ili hitnim pomaganjem kada je to potrebno. U slučajevima katastrofa to podrazumjeva hitnu pomoć u snabdijevanju vodom za piće i sanitarne potrebe za stanovništvo, uključujući naročito pomoć izbjeglicama i raseljenim licima. Međunarodna pomoć se pruža u skladu sa međunarodnim ugovorima i standardima ljudskih prava, na održiv i kulturno prihvatljiv način. Ekonomski razvijene zemlje, imaju posebnu odgovornost i interes da pomažu siromašnije i zemlje u razvoju i da u tom smislu pravu na vodu posvete posebnu pažnju u međunarodnim ugovorima: tako što će uzimati u obzir razvoj daljnjih pravnih instrumenata i osigurati da oni ne utiču negativno na ovo pravo, a naročito da ugovori o liberalizaciji trgovine ne smiju smanjiti ili spriječiti sposobnosti države za osiguranje potpunog ostvarenja prava na vodu.

Države moraju osigurati da njihove aktivnosti, kao članova međunarodnih organizacija, uvažavaju ljudsko pravo na vodu i zbog toga su dužne da, kao članice međunarodnih finansijskih institucija (Međunarodni monetarni fond, Svjetska banka i regionalne razvojne banke), preduzimaju mjere da se ljudsko pravo na vodu uzme u obzir kod određivanja njihovih politika, kreditnih ugovora i drugih odnosa sa međunarodnim finansijskim institucijama. Zavisno o raspoloživim resursima, razvijene zemlje će osigurati dovoljnu finansijsku i tehničku pomoć zemljama u razvoju kako bi osigurale, što je brže moguće, pristup najmanje osnovnim

vodnim uslugama. Svaka će razvijena zemlja preduzeti mjere, najmanje u alokaciji dijela službene pomoći srazmjerno svom BDP-u, za ostvarenje ciljeva utvrđenih Milenijskom deklaracijom i Planom za implementaciju održivog razvoja iz Johannesburga u odnosu na pristup vodi za piće i sanitarne potrebe.

3.2.3.3. Povrede ljudskog prava na vodu

Povrede ljudskog prava na vodu predstavljaju propuste država u preduzimanju potrebnih i očitih mjera za ostvarenje ljudskog prava na vodu jer se, prema opštem pravnom principu, propust postepena u dobroj vjeri smatra povredom prava. Kod određivanja radnji ili propusta koji se smatraju povredama prava, razlikuje se nemogućnost od nespremnosti države da sprovede obaveze u vezi s pravom na vodu. Država, koja ne namjerava da osigura maksimum svojih raspoloživih resursa za ostvarenje ljudskog prava na vodu, čini povredu prava. Ako raspoloživi resursi nijesu dovoljni za izvršenje obaveza države prema osiguranju ljudskog prava na vodu, ona mora dokazati da je preduzela sve moguće aktivnosti i raspoložive resurse kako bi osigurala ostvarenje toga prava. Međutim, države ne mogu opravdati nepoštovanje osnovnih obveza koje proizlaze iz prava na vodu (minimum core obligations), koje se ne mogu derogirati.

Povrede ljudskog prava na vodu mogu biti izvršene činjenjem (acts of commission) ili propuštanjem činjenja (acts of omission). Povrede ljudskog prava na vodu činjenjem (acts of commission) obuhvataju direktne radnje države ili drugih entiteta, na primjer, preduzimanje mjera suprotnih osnovnim obavezama putem formalnog opoziva ili suspenzije zakonodavstva na osnovu kojeg se ostvaruje kontinuirano uživanja prava na vodu ili prihvatanje zakonodavstva ili politika koje su inkompatibilne sa postojećim domaćim ili međunarodnim legalnim obavezama koje proizlaze za države iz ljudskog prava na vodu.

Povrede ljudskog prava na vodu propustom odnosno propuštanjem činjenja (acts of omission) obuhvataju propust preduzimanja odgovarajućih mjera za potpuno ostvarenje ljudskog prava na vodu za sve članove društva, nedostatak nacionalne politike o vodama i propust donošenja odgovarajućih zakona. Na primjer, povreda obaveze poštovanja ljudskog prava na vodu koja proizlazi iz interferencija države na

ljudsko pravo na vodu, može biti: a) arbitrarno ili nepravedno ograničenje ili obustava vodnih usluga, b) diskriminacija ili neprimjereno povećavanje cijena vode, c) zagađenje i umanj enje resursa vode koji utiče na ugrožavanje ljudskog zdravlja.

Povreda obaveze zaštite ljudskog prava na vodu obuhvata propust preduzimanja potrebnih mjera zaštite osoba koje su pod jurisdikcijom od ugrožavanja prava na vodu, kao što su: a) propust donošenja i sprovođenja zakona koji sprječavaju zahađenje i prekomjerno zahvatanje vode, b) propust efikasne regulacije i nadzora isporučilaca vodnih usluga, c) propust zaštite infrastrukture sistema distribucije vode za piće i sanitarne potrebe, uključujući sisteme vodova i izvore, od uticaja, šteta i uništavanja.

Povreda obaveze ostvarenja ljudskog prava na vodu obuhvata propust države da preduzme potrebne korake za ostvarenje prava na vodu, inter alia:

- a) propust usvajanja i implementacije nacionalne politike voda,
- b) propust u lokaciji javnih resursa koji rezultira ugrožavanjem jednakog prava na vodu pojedincima ili društvenim grupama, posebno ranjivim ili marginalizovanim,
- c) propust nadzora ostvarenja prava na vodu na nacionalnom nivou, na primjer, propustom određivanja pokazatelja i mjerila stepena ostvarenja prava na vodu,
- d) propust u prihvatanju mehanizma za hitno postepene,
- e) propust u osiguranju minimalnog nivoa prava na vodu za sve članove društva,
- f) propust uvažavanja međunarodnih obaveza u odnosu na pravo na vodu, prilikom sklapanja sporazuma s drugim državama ili međunarodnim organizacijama.

4. LJUDSKO PRAVO NA VODU U UPOREDNIM PRAVIMA

4.1. LJUDSKO PRAVO NA VODU U NACIONALNIM PRAVNIM SISTEMIMA DRŽAVA U SVIJETU

U nedostatku konsenzusa međunarodne zajednice o institucionalizaciji novog ljudskog prava u međunarodnom sistemu ljudskih prava - ljudskog prava na vodu, mnoge države su u novije vrijeme prihvatile dostupnost vode za piće i sanitarne potrebe, prema načelu jednakosti, kao temeljnu društvenu vrijednost i ugradile je u nacionalne pravne sisteme kroz obuhvat različitih pravnih instituta. Pojedine države, koje su revidirale ustavne odredbe početkom 20. st., inkorporirale su ljudsko pravo na vodu u ustavne odredbe. Sa gledišta institucionalizacije ljudskog prava na vodu, važno je analizirati trend prepoznavanja ljudskog toga prava u nacionalnim pravnim sistemima na različitim nivoima zakonodavstva. To je neophodno kako bi se utvrdio intenzitet i rasprostranjenost te pojave u funkciji dokaza - in favorem institucionalizaciji ljudskog prava na vodu, kao samostalnog ljudskog prava - per se, u međunarodnom sistemu ljudskih prava.

Definicija ljudskog prava na vodu u nacionalnim pravnim sistemima pojedinih država, pokrenuta je aktivnostima novog socijalnog pokreta za ljudsko pravo na vodu, koji uživa široku podršku građana, različitih društvenih grupa, organizacija i institucija, koje su javnim vlastima ukazale na značaj garantovanja univerzalnog pristupa vodi za piće i sanitarne potrebe, kao esencijalnoj ljudskoj potrebi, koja mora biti zadovoljena prema načelu jednakosti i stoga, određena kao samostalno ljudsko pravo. Tako je na prelazu iz 20. u 21. vijek. u mnogim državama prisutna spoznaja kako garantovanje ljudskog prava na vodu mora biti inkorporirano u nacionalnom pravnom sistemu. Danas desetine država prepoznaju ljudsko pravo na vodu, ili barem pojedine njegove elemente u nacionalnom zakonodavstvu, politikama i strategijama o upravljanju vodama, a ovo ljudsko pravo je zastupljeno i u statutima pojedinih lokalnih zajednica. U pravnoj literaturi se navodi kako je u 2011. ljudsko pravo na vodu eksplicitno bilo zastupljeno u zakonodavstvu i politikama država Alžir,

Angola, Argentina, Bangladeš, Bjelorusija, Belgija, Brazil, Burkina Faso, Kamerun, Srednjoafrička Republika, Kolumbija, Kostarika, Dominikanska Republika, Finska, Francuska, Njemačka, Gana, Gvatemala, Gvineja, Holandija, Honduras, Indonezija, Latvija, Luksemburg, Madagaskar, Mauritanija, Namibija, Nikaragva, Norveška, Paragvaj, Peru, Portugal, Rumunija, Rusija, Senegal, Južna Afrika, Španija, Šri Lanka, Tanzanija, Ukrajina i Venecuela.

Ipak, manji je broj država koje su eksplicitno uključile ljudsko pravo na vodu u ustavne odredbe.

Implementacija odredbi o ljudskom pravu na vodu u zakonima kojima se uređuje pravno područje upravljanja vodama, prisutna je u državama na svim kontinentima, a naročito u državama koje su imale loša iskustva s privatizacijom vodnih usluga i koje su donijele te zakone posljednjih godina. Tako, na primjer, Law on Environmental Water Management, City of Buenos Aires (2010.) jamči: »... stanovnicima pristup vodi za piće dovoljnog kvaliteta i u dovoljnim količinama za lične potrebe i potrebe domaćinstva kao temeljno ljudsko pravo« Law on Water Resources, Paraguay (2007.) određuje: »pristup vodi za zadovoljavanje osnovnih potreba kao ljudsko pravo i garanciju države za odgovarajuću količinu i kvalitet vode.« (art. (3), b.). Water Resources Act, Peru (2009.) ističe: »... pristup vodi za zadovoljavanje primarnih potreba ljudskih lica ima prioritet, čak i u razdobljima suše, budući da je to temeljno ljudsko pravo.«. General Law on the Environment Peru (2005.) određuje da je: »... pristup vodi za piće pravo naroda,« (art. 114.), a prema odredbama Water Resources Act Peru (2009.): »... pristup vodi za zadovoljavanje primarnih potreba ljudskih bića ima prioritet čak i u uslovima nestašice jer je to temeljno ljudsko pravo.« (para. 2,1.). »Država garantuje svim licama pravo na pristup vodi za piće u dovoljnim količinama, sigurnosti i u kvalitetu za zadovoljavanje njihovih ličnih potreba i potreba domaćinstva.« (art. 40.). Water Law, Venezuela (2007.), navodi da je: »... pristup vodi temeljno ljudsko pravo.« (art. 5,1.). Guatemala General Water Law (2007.) ističe načelo jednakosti u pristupu vodi za zadovoljavanje osnovnih životnih i esencijalnih potreba stanovništva i »njegovo garantovanje kao temeljnog biološkog i socijalnog pravo svakog ljudskog bića.« (art. 2.). Water Law of the Distrito Federal, Mexico (2003.), ističe kako »... svako lice ima

pravo na pristup dovoljnoj, sigurnoj i higijenskoj vodi za lične potrebe i potrebe domaćinstva, koje garantuju javne vlasti« (art. 5.). U Nikaragvi, General Law on National Water Resources (2007.), definiše pristup vodi kao »neotuđivo pravo svakog ljudskog bića« (art. 1.), dok Law governing the suspension of concessions for the use of water (2003.) ističe kako »... pristup vodi predstavlja nepovredivo i neotuđivo građansko i ljudsko pravo.« (art. 13., c.) U Alžiru Water Law (2005.) određuje načela upotrebe, upravljanja i održivog razvoja vodnih resursa utemeljenih »na pravu na pristup vodi i sanitarijama za zadovoljavanje ličnih potreba građana uz poštovanje jednakosti i pravila koja su određena ovim zakonom.« (art. 3.) U Angoli, Water Act (2002.), upravljanje vodnim resursima zasniva se »na pravu građana i pravnih lica na vodu« (art. 9). Burkina Faso Framework law on Water Management (2001.) priznaje »pravo svakome na upotrebu vode odgovarajuće njegovim potrebama i osnovnim zahtjevima za život i dostojanstvo.« (art. 2) Central African Republic Water Code (2006.) garantuje pravo na »pristup vodi za ostvarenje osnovnih potreba i zahtjeva života i dostojanstva osobe (art. 40.).« Guinea Water Code (1994.) jamči »neotuđivo pravo na pristup vodnim resursima i pravo na njihovu upotrebu za potrebe domaćinstva.« (art. 6.1.) Mauritania Water Code (2005.) garantuje »svima pravo upotrebe vode u okviru zakona i propisa« (art.2.).

South Africa Water Services Act (2004.) garantuje »svakome pravo na pristup osnovnom snabdijevanju vodom i osnovnim sanitarijama« (sec. 3 (1)). Law on Water Resources Management of the Kingdom of Cambodia (2007.) određuje kako: »svako lica ima pravo upotrebe vodnih resursa za njezine/njegove životne ljudske potrebe, uključujući za piće, kupanje, pranje i druge potrebe domaćinstva, u koje spadaju napajanje stoke, ribolov i navodnjavanje domaćih vrtova i voćnjaka, na način na koji na utiče na zakonita prava drugih.« Kalifornija je 2012. usvojila izmjenu Water Code u odnosu na pravo na vodu za piće (AB No 685), utvrđujući politiku države, prema kojoj: »... svako ljudsko biće ima pravo na sigurnu i čistu vodu po prihvatljivoj cijeni i dostupnu za ljudsku konzumaciju, pripremu hrane i sanitarne potrebe.«

Ljudsko pravo na vodu, pojedine države su direktno definisale u nacionalnim politikama o vodi i strategijama koje su donesene u posljednjim

decenijama. Iako ti akti nijesu pravno obvezujući, oni ukazuju na odnos određene države prema pravu na vodu i mogu poslužiti kao sredstvo tumačenja odredbi pravno obvezujućih akata. Na primjer, *Costarica Principles governing the national policy in the field of water resources management* (2002.) određuju kako je: »... pristup vodi za piće neotuđivo ljudsko pravo i mora biti zajamčeno ustavom.« *Namibia Water Resources Management Act* (2004.) podrazumijeva značaj vode za život i sigurnu vodu kao »osnovno ljudsko pravo.« *Ganha National Water Policy* (2007.), kao glavno načelo, uključuje »temeljno pravo svih ljudi, bez diskriminacije na sigurnu i odgovarajuću količinu vode za potrebe zadovoljavanja njihovih osnovnih potreba.« *The National Water Services Strategy of Kenya* (2007.-2015.) ističe kako: »održivi pristup sigurnoj vodi i osnovnim sanitarijama je ljudsko pravo.« *Lesotho Water and Sanitation Policy* (2007.) navodi kako »... narod ima pravo na pristup održivom snabdijevanju vodom za piće i osnovnim uslugama odvođenja otpadnih voda prema pristupačnoj cijeni.« *Bangladesh National Water Policy* (1999.) određuje kako je »dostupnost vode, kako u kvalitativnom tako i u kvantitativnom smislu osnovno ljudsko pravo.« *Bangladesh National Sanitation Strategy* (2005.) ističe kako je pravo na odvođenje otpadnih voda ljudsko pravo. *National Rural Drinking Water Programme Guidelines, India* (2009.), navodi »...voda je javno dobro te svako lice ima pravo zahtijevati vodu za piće.« *National Drinking Water Policy, Pakistan* (2009.), ističe kako: »vlada prepoznaje da je pravo na pristup sigurnoj vodi za piće ljudsko pravo svakog građana i da je odgovornost države osigurati svim građanima snabdijevanje odgovarajućim količinama sigurne vode za piće za cijelo stanovništvo.« *Sri Lanka National Policy on Drinking Water* (2007.) ističe kako je: »pristup sigurnoj vodi za piće netouđivo pravo naroda. Pristup sigurnoj vodi za piće je temeljno ljudsko pravo sa srazmjernim odgovornostima njegovih korisnika.« U *Kanadi Quebec Water Policy* (2002.) određuje kako: »značenje vode kao dobra zajedničkog svima uključuje pravo svih članova društva na pristup vodi i na njenu upotrebu u skladu sa prirodom vode«

U Republici Italiji poseban pristup garantovanju ljudskog prava na vodu zastupljen je u statutima lokalnih zajednica. Tako, na primjer, *Statuto della Citta di Torino*, kao nadležnosti lokalne jedinice, navodi: »osiguranje univerzalnog prava na vodu za piće kroz garanciju individualnog

i kolektivnog prava građana vodnim resursima.« Statut Comune di Reggio Emilia (2013.) »prepoznaje ljudsko pravo na vodu, odnosno pravo na pristup vodi za piće kao univerzalno, neotuđivo i nedjeljivo ljudsko pravo i daje vodi status javnog dobra.« Statut Comune di Vicenza u članu 4. Statuta (2013) »prepoznaje ljudsko pravo na vodu, odnosno pravo na pristup vodi za piće kao univerzalno, neotuđivo i nedjeljivo ljudsko pravo.« Statut Comune di Milano dopunjen je 2012. na način da je članu 79. dodat novi stav 5., koji glasi: »Opština priznaje vodu kao baštinu čovječanstva, kao opšte dobro i kao neotuđivo pravo svakog živog bića.« Grad Rim je dopunom svog Statuta 2010. potvrdio kako prepoznaje ljudsko pravo na vodu, pristup vodi kao univerzalnom i neotuđivome pravo i status voda kao javnog dobra.

Procesi konstitucionalizacije ljudskog prava na vodu u različitim državama, započeti su na prelaski iz 20. u 21. Vijek, najprije u državama u Africi i Latinskoj Americi, koje su se među prvima suočile s problemom osiguranja dostupnosti vode za piće i zbrinjavanja otpadnih voda stanovništva prema načelu jednakosti. Primarni razlog za konstitucionalizaciju ljudskog prava na vodu, bio je ograničavanje agresivne privatizacije upravljanja vodnim uslugama, ali i želja da se istaknu savremenost i socijalna osjetljivost u ustavnom sadržaju.

Pojedine države, koje su u skorije vrijeme revidirale ustavne odredbe, suočene sa aktualnim problemima snabdijevanja vodom za piće i sanitarne potrebe stanovništva, konstitucionalizovale su ljudsko pravo na vodu. Republika Južna Afrika je prva država u svijetu koja je u prosperitetni tzv. »post-apartheid« Ustav iz 1996. inkorporirala ljudsko pravo na vodu: »Svako ima pravo na pristup dovoljnoj količini hrane i vodu. Država mora preduzimati zakonske i druge mjere, u okviru raspoloživih resursa, u cilju postizanja i podsticanja ostvarenja svakoga od navedenih prava.«. Uslijedio je Ustav Republike Gambije (1996.): »Država će preduzimati radnje kako bi se olakšao jednak pristup čistoj i sigurnoj vodi...«, te Ustav Etiopije (1998.): »Svaki Etiopljanin ima pravo, u granicama državnih resursa, na ... čistu vodu.« Ustav Demokratske Republike Kongo (2005.) ističe: »Zajamčeno je pravo na odgovarajuće uslove stanovanja i pravo na pristup vodi za piće i električnoj energiji. Zakonom se određuje način ostvarenja ovih prava.« Ustav Kenije (2010.) navodi: »Svako

lice ima pravo... na dostupno i odgovarajuće stanovanje, te primjerene zdravstvene standarde... na čistu i sigurnu vodu u odgovarajućim količinama...» , te Ustav Nigera (2010.): »Svako ima pravo na život, zdravlje, fizički i moralni integritet, dovoljne količine zdrave hrane, vode za piće, obrazovanje i nastavu pod uslovima određenim zakonom. Država će osigurati zadovoljavanje osnovnih potreba, usluga i potpuni razvoj za svakoga.« Konstitucionalizacija ljudskog prava na vodu u latinskoameričkim državama predstavlja odgovor na njihova teška iskustva i porazne posljedice agresivne privatizacije vodnih usluga u tim zemljama. Nakon uspješno sprovedenog nacionalnog referenduma za konstitucionalizaciju ljudskog prava na vodu, u ustav Republike Urugvaj (2004.) inkorporirana je odredba kojom je voda određena kao: »... prirodan resurs bitan za život, a pristup vodi za piće i pristup kanalizaciji su temeljna ljudska prava. Usluge snabdijevanja vodom za piće i usluge kanalizacije su socijalni ciljevi koji su važniji od ekonomskih ciljeva, a javne usluge kanalizacije i snabdijevanja vodom za potrebe stanovništva mogu obavljati isključivo javni isporučilaci.« Slijedi Ustav Republike Ekvador (2008.), koji u članu 314. navodi kako je: »... Ljudsko pravo na vodu esencijalno i niko ga se ne može odreći. Voda predstavlja nacionalnu stratešku imovinu za javnu upotrebu, neotuđiva je, ne zastarijeva, nezaplijenjiva je i bitna je za život. Država će biti odgovorna za pružanje usluga vode za piće i navodnjavanje, usluge kanalizacije i osigurati će da se u isporuci javnih usluga uvažavaju načela obaveznosti, opštosti, uniformisanosti, efikasnosti, odgovornosti, univerzalnosti, dostupnosti, redovnosti, kontinuiteta i kvaliteta, te da će preduzeti korake za osiguranje pravednih cijena i davanja za javne usluge, njihov nadzor i regulaciju.« Ustav Bolivije (2009.) jamči: »Svako ima pravo na vodu i hranu, te pravo na univerzalan i pravedan pristup osnovnim uslugama vode za piće, kanalizacije, električne energije i plina za potrebe domaćinstva, za poštanske usluge i telekomunikacije... Pristup vodi i kanalizaciji su ljudska prava, ona ne mogu biti predmetom koncesije ili privatizacije i predmet su režima, licenci i registara u skladu sa zakonom... Voda je temeljna za ostvarenje prava na život i okvir je za suverenost naroda. Država će podsticati upotrebu i pristup vodi na načelima solidarnosti, komplementarnosti, reciprociteta, jednakosti, različitosti i održivosti.«

4.2. LJUDSKO PRAVO NA VODU U EU

Konstitucionalizaciju prava na vodu u EU, kao zajednicie država, karakteriše postepen razvoj posebnog »evropskog« pravnog instituta vodnih usluga kao usluga od opšteg ekonomskog interesa, koji uključuje specifičan pristup pravima i obavezama koje proizlaze iz prava na vodu u državama članicama te prijedloge za konstitucionalizaciju prava na vodu u pojedinim državama članicama.

Primarni razlozi stvaranja Evropske ekonomske zajednice (EEZ) bili su u prvom redu ekonomski, odnosno privredni razlozi. To je vrlo jasno izraženo u Ugovoru o osnivanju EEZ-a (1957.), u čijoj se preambuli navodi odlučnost da se osigura privredni i društveni napredak zemalja članica putem zajedničkog djelovanja na uklanjanju prepreka koje dijele Evropu, kao i težnja da se osnaži jedinstvo privrede i osigura skladan razvoj smanjivanjem razlika koje postoje između pojedinih regiona. Iako potpisnice Ugovora o EEZ-u, u preambuli izražavaju i predanost miru i slobodi, politička dimenzija integracija je izostala i nije imala važnost do ranih devedesetih godina prošloga vijeka. Stoga, obuhvat ljudskog prava na vodu u EU evoluirala sa razvojem politike ljudskih prava u EU, a izvorno započinje sa zaštitom vodnih resursa kao dijelom zajedničke politike zaštite okoline i nastavlja sa razvojem koncepta usluga od opšteg privrednog interesa do formulisanja pravnog načela priznanja i poštovanja pristupa uslugama od opšteg interesa.

4.2.1. Zaštita vodnih resursa kao dio zajedničke politike zaštite okoline u EU

4.2.1.1. Osnovni akti o zaštiti vodnih resursa

U EEZ-u je vrlo rano prepoznata važnost vode kao prirodnog resursa, pa je već je 1967. Odbor ministara EEZ-a donio Evropsku povelju o vodi, utemeljenu na uvjerenju kako napredak moderne civilizacije dovodi u određenim slučajevima do pogoršanja prirodnog nasljeđa a time do svijesti da voda ima primarnu važnost u prirodnoj baštini, te na činjenici da se potražnja za vodom povećava uglavnom zbog ubrzanog razvoja i industrijalizacije u glavnim urbanim središtima Evrope. Uočeno je, kako je potrebno preduzeti korake za kvalitativno i kvantitativno očuvanje

vodnih resursa, što zahtijeva kolektivnu akciju na evropskoj razini. Povelja predstavlja djelotvorno sredstvo za stvaranje boljeg razumijevanja navedenih problema i označava početak otvaranja kampanje za podsticanje na očuvanja vode u Evropi.

Jedinstveni Evropski akt (1987.) označio je prekretnicu, dajući izrazito značajnu ulogu zaštiti životne sredine u sistemu oblikovanja politike EZ, neposredno navodeći obavezu kako zaštita živorne sredine treba biti obvezno uzimana u obzir prilikom oblikovanja svih Evropskih propisa. Politika zaštite životne sredine u EU nakon toga je proširena Ugovorom iz Maastrichta (1992.), kojim su u preambuli istaknuta važna načela predostrožnosti i visokog stepena zaštite okoline. Ugovorom iz Amsterdama (1997.) održivi razvoj je nametnut kao jedan od osnovnih ciljeva EU, njime se podstiče na integrisanje politika vezanih za životnu sredinu, jer se životna sredina postavlja u usku vezu sa privrednim razvojem te se »visok stepen zaštite i povoljšanja kvaliteta životne sredine« navodi kao nezavistan cilj. Značaj upravljanja vodnim resursima istaknut je u Ugovoru o funkcionisanju EU (Glava XX. Životna sredina, 2009.), kojim je određen poseban postupak usvajanja mjera koje utiču na kvantitativno upravljanje vodnim resursima ili, neposredno ili posredno, i na dostupnost tih resursa.

Unutar zajedničke politike zaštite životne sredine u EU, zajednička politika zaštite vodnih resursa ima značajno mjesto. Savjet Evrope je 2001. usvojio Evropsku povelju o vodnim resursima, kojom su uređena glavna načela za upotrebu i upravljanje vodnim resursima, zasnovana na postojećim i opšte prihvaćenim normama različitog porijekla: međunarodnim instrumentima kao što je Agenda 21, usvojena na Konferenciji o životnoj sredini i razvoju Ujedinjenih nacija u Rio de Janeiru 1992., te na pravilima i načelima međunarodnih ugovora i sporazuma. Povelja utvrđuje osnovna načela izražena u zakonodavstvu različitih država članica i može se smatrati sintezom normi koje usmjeravaju upotrebu vodnih resursa, prava i obveza pojedinaca i javnih vlasti:

- a) izvori slatke vode moraju se koristiti prema ciljevima održivog razvoja, uz poštovanje potreba sadašnjih i budućih generacija,
- b) upotreba vode mora biti pravična i razumna i u javnom interesu,

- c) politika voda i zakonodavstvo o vodama moraju štititi akvatičke ekosisteme i močvarna tla,
- d) podržava se univerzalno pravo na dovoljnu količinu vode za zadovoljavanje osnovnih potreba i univerzalna obaveza očuvanja izvora vode i njihova opreznog korištenja,
- e) javni i privatni partneri, moraju upravljati površinskim vodama, podzemnim vodama i vodama na integralan način koji garantuje očuvanje okoline kao cjeline, uvažavajući regionalno planiranje, i moraju biti društveno pravični i ekonomski racionalni,
- f) integralno upravljanje vodama mora osigurati zaštitu, očuvanje i u slučaju potrebe obnovu vodnih resursa,
- g) mora se izbjeći svako buduće pogoršanje i iscrpljivanje vodnih resursa, podržati recikliranje otpadnih voda i, tamo gdje je to potrebno, ograničiti određene namjene upotrebe voda.

Nova Strategija rasta EU za narednu deceniju - Evropa 2020. (usvojena 17. juna 2010., nasljeđuje Lisabonsku strategiju) i Opšti akcioni program za EU, ukazuju na potrebu pametnog, održivog i uključivog rasta koji vodi prema visokim nivoima zaposlenosti, produktivnosti i socijalne kohezije, a ističe važnost zaštite vodnih resursa za dostizanje navedenih ciljeva. U upravljanju vodama, ciljevi su:

- a) održavanje ekstrakcije vode ispod 20% od ukupnih raspoloživih obnovljivih izvora vode,
- b) svođenje na minimum uticaja suša i poplava,
- c) povećanje zadržavanja vode u tlu i racionalno navodnjavanje.

U srednjoročnom razdoblju, ciljevi su dobar ekološki i hemijski sastav površinskih i podzemnih voda, usklađenost kvaliteta vode za kupanje i dobar ekološki status morske sredine.

4.2.1.2. Direktive o zaštiti voda

Radi zaštite voda, tijela EU su donijela niz tzv. »tehničkih direktiva«, kojima je ustanovljen sistem standarda zaštite vodnih resursa u životnoj sredini:

- Direktiva Vijeća 80/68/EEZ od 17. decembra 1979. o zaštiti podzemnih voda od zagađenja izazvanog određenim opasnim materijama,
- Direktiva Vijeća 91/676/EEZ od 12. decembra 1991. o zaštiti voda od zagađenja koje uzrokuju nitrati poljoprivrednog porijekla,
- Direktiva Vijeća 91/271/EEZ od 21. maja 1991. o pročišćavanju komunalnih otpadnih voda, dopunjena Direktivom Komisije 98/15/ EZ od 27. februara 1998., u skladu sa određenim zahtjevima utvrđenim u Dodatku I.,
- Direktiva Vijeća 98/83/EZ od 3. novembra 1998. o kvalitetu vode namijenjene za ljudsku potrošnju.
- Direktiva 2000/60/EZ Evropskog parlamenta i Vijeća od 23. oktobra 2000. o uspostavljanju okvira za djelovanje Zajednice u području vodne politike (Okvirna direktiva o vodama), izmijenjena i dopunjena Odlukom br. 2455/2001/EZ Evropskog parlamenta i Vijeća od 20. decembra 2001. o popisu prioritetnih materija u području vodne politike i o izmjeni Direktive 2000/60/EZ,
- Direktiva 2006/11/EZ Evropskoga parlamenta i Vijeća od 15. februara 2006. o zagađenju određenim opasnim materijama koje se ispuštaju u vodnu sredinu Zajednice,
- Direktiva 2006/7/EZ Evropskoga parlamenta i Vijeća od 15. februara 2006. o upravljanju kvalitetom vode za kupanje i o ukidanju Direktive 76/160/EEZ,
- Direktiva 2006/44/EZ Evropskoga parlamenta i Vijeća od 6. septembra 2006. o kvalitetu slatkih voda kojima je potrebna zaštita ili poboljšanje kako bi bile pogodne za život riba,
- Direktiva 2006/113/EZ Evropskoga parlamenta i Vijeća od 12. decembra 2006. o potrebnom kvalitetu vode za školjke,
- Direktiva 2006/118/EZ Evropskoga parlamenta i Vijeća od 12. decembra 2006. o zaštiti podzemnih voda od zagađenja i pogoršanja kvaliteta,
- Direktiva 2007/60/EZ Evropskoga parlamenta i Vijeća od 23. oktobra 2007. o procjeni i upravljanju poplavnim rizicima,

- Direktiva 2008/105/EZ Evropskog parlamenta i Vijeća od 16. septembra 2008. o standardima kvaliteta životne sredine u području vodne politike i o izmjeni i kasnijem stavljanju van pravne snage direktiva Vijeća 82/176/EEZ, 83/513/EEZ, 84/156/EEZ, 84/491/EEZ, 86/280/EEZ i izmjeni Direktive 2000/60/EZ Evropskog parlamenta i Vijeća,
- Direktiva 2009/31/EZ Evropskoga parlamenta i Vijeća od 23. aprila 2009. o geološkom skladištenju ugljen dioksida i o izmjenama i dopunama Direktive Vijeća 85/337/EEZ, Direktiva Evropskoga parlamenta i Vijeća 2000/60/EZ, 2001/80/EZ, 2004/35/EZ, 2006/12/EZ, 2008/1/EZ i Uredbe (EZ) br. 1013/2006,
- Direktiva Komisije 2009/90/EZ od 31. jula 2009. kojom se, u skladu sa Direktivom 2000/60/EZ Evropskog parlamenta i Vijeća, utvrđuju tehničke specifikacije za hemijsku analizu i praćenje stanja voda,

Sistem tehničkih direktiva EU-a u vodnom sektoru, definiše vodnu politiku i obaveze država članica u integralnom upravljanju vodama u EU. Okvirna direktiva o vodama 2000/60/EZ određuje temeljne postavke za implementaciju integralnog upravljanja vodama, donošenje strategija o upravljanju vodama i planova o upravljanju vodnim područjima, uz učešće javnosti u procesima donošenja tih akata. Direktiva 98/83/EZ o kvalitetu sastava vode za piće i Direktiva 91/271/EEZ o odvođenju i pročišćavanju komunalnih otpadnih voda, ustanovljavaju standarde kvaliteta vode za piće i pročišćenih komunalnih otpadnih voda koje se puštaju u prirodu, te način monitoringa tih standarda.

4.2.1.3. Nadzor implementacije obaveza

Nadzor implementacije obaveza, koje za države članice proizlaze iz navedenih direktiva, obavlja Evropska komisija kojoj su države članice obvezne da podnose izvještaje o preduzetim mjerama. Tužbu Sudu EU protiv države članice koja je propustila da izvrši svoje obaveze, može da podnese Evropska komisija ili druga država članica, a kada Sud presudom utvrdi propuste u izvršavanju obaveza, tada država članica mora, bez odlaganja da postupi prema presudi. U slučajevima kada Evropska komisija smatra da država članica nije postupila prema presudi, ona može podnijeti novu tužbu i njome zahtijevati izricanje finansijske kazne zbog neispunjenja

obaveza. Isto tako, kada država članica o mjerama za implementaciju direktiva nije obavijestila Evropsku komisiju, Sud može, prema prijedlogu Komisije, izreći finansijske kazne i u postupku po inicijalnoj tužbi.

Najčešće povrede na koje ukazuje sudska praksa Suda EU u provođenju direktiva o vodama, jesu nepoštovanje rokova za implementaciju standarda pročišćavanja urbanih otpadnih voda prema Direktivi 91/271/EEZ o odvođenju i pročišćavanju komunalnih otpadnih voda, jer dostizanje propisanih standarda postepena sa sanitarnim otpadnim vodama zahtijeva značajna finansijska ulaganja u izgradnju i opremanje sistema infrastrukture za prikupljanje i pročišćavanje otpadnih voda. Tako je u slučaju Evropska komisija protiv Kraljevine Belgije, Sud EU naredio Kraljevini Belgiji plaćanje kazne od 10 miliona eura zbog neizvršavanja prethodne presude toga suda iz 2004. (Komisija Evropske zajednice protiv Kraljevine Belgije (C-27/03), u odnosu na pročišćavanje sanitarnih otpadnih voda). U presudi iz 2004. Sud je utvrdio kako je Kraljevina Belgija povrijedila nekoliko odredbi Direktive 91/271 jer za 114 aglomeracija u Flamanskoj regiji i 60 aglomeracija u Valonskoj regiji i Regiji Bruxelles nije uskladila standarde puštanja otpadnih voda sa zahtjevima iz navedene Direktive. U vrijeme po kretanju nove tužbe (2011.) neusklađenost je postojala u jednoj aglomeraciji u Flamanskoj regiji, 21 aglomeraciji u Valonskoj regiji i Regiji Bruxelles, ali je u toku postupka utvrđeno kako potrebne mjere usklađenja nijesu preduzete samo u pet aglomeracija. Sud je utvrdio kako je Belgija propustila da izvrši u cijelosti presudu iz 2004. (C-27/03), te da je time propustila da ispuni svoje obveze prema Ugovoru o EU. U odmjeravanju visine novčane kazne, Sud je istakao propust države članice u izvršenju presude koji traje već 9 godina (od 2004.), što je Sud smatrao neprimjerenim i pretjeranim, uprkos činjenicama da je za izvršenje obaveza iz navedene presude bilo potrebno određeno vrijeme od nekoliko godina, Međutim, kako izvršenje presude u najvećem dijelu ili u cijelosti mora biti izvršeno u primjerenom roku, Sud je, uzimajući u obzir vrijeme potrebno za preduzimanje radnji za usklađivanje sa Direktivom 91/271, te kako bi uvažio svaki napredak države članice u ispunjavanju svojih obaveza, odredio plaćanje novčane kazne u iznosu od 859 404 eura za svakih šest mjeseci kašnjenja, pri tome umanjениh za procenat broja ekvivalent-stanovnika za koje je usklađeno postepene sa sanitarnim otpadnim vodama, prema presudi iz 2004.

U slučaju Evropska komisija protiv Republike Italije (C-565/10), Evropska komisija je prigovorila kako u dijelovima područja Republike Italije nije ispravno implementirana Direktiva 91/271/EEZ, koja se odnosi na urbane otpadne vode. Sud EU je utvrdio kako je Republika Italija propustila da ispuni obaveze koje proizlaze iz te Direktive, jer nije osigurala da aglomeracije sa više od 15 000 ekvivalent-stanovnika, koje nijesu označene kao osjetljiva područja, budu snabdijevane sistemom za skupljanje otpadnih voda prema propisanim uslovima, da nije osigurala propisan stepen pročišćavanja otpadnih voda u tim aglomeracijama te da postojeći uređaji za pročišćavanje otpadnih voda ne udovoljavaju propisanim zahtjevima da budu planirani, izgrađeni, upravljani i održavani na način koji garantuje dovoljne kapacitete prema normalnim klimatskim uslovima i sezonskim varijacijama aglomeracija u navedenim područjima.

4.2.2. Ljudsko pravo na vodu i politika ljudskih prava EU

Ubrzo nakon stepena na snagu Ugovora o osnivanju EEZ-a, počinju se nametati pitanja zaštite prava pojedinca s obzirom na mjere koje preduzimaju nacionalne institucije na osnovu zahtjeva zajedničkoga tržišta, odnosno sekundarnoga zakonodavstva Zajednice. Ključnu ulogu u rješavanju tih pitanja odigrao je Sud EU u slučaju Stauder, zbog činjenice da se Sud prvi put bavio pitanjem zaštite prava pojedinca (prava na privatnost) u postupku ostvarenja prava na socijalnu zaštitu, te je, između ostalog, odlučio kako »treba prevladati najliberalnije tumačenje« odredbi Ugovora u korist zaštite prava pojedinca. Od slučaja Stauder, Sud EU je svojim presudama započeo promovisanje politike ljudskih prava Zajednice kao prva, a sljedećih dvadesetak godina i jedina institucija EEZ-a. Već sljedeće godine (1970.), u slučaju Internationale Ffandelsgesellschaft, Sud je izričito naveo kako »poštovanje temeljnih prava predstavlja sastavni dio opštih načela prava koje štiti Sud pravde te da zaštita tih prava, iako nadahnuće pronalazi u ustavnim tradicijama država članica, mora biti osigurana u okviru strukture i ciljeva Zajednice«.

Socijalnu dimenziju Ugovora istakao je Sud EU u odlukama Viking i Laval u kojima je naveo »... kako Zajednica ima ne samo ekonomsku, već i socijalnu svrhu, te da prava prema odredbama Ugovora o slobodnom kretanju robe, ljudi, usluga i kapitala moraju biti u ravnoteži sa ciljevima

socijalne politike.« U tom smislu postepeno je evoluiralo shvatanje kako vrijednosti zaštićene osnovnim pravima mogu biti osnova ograničenja sloboda zajamčenih Ugovorom. Prioritet osnovnih prava u odnosu na slobode zajamčene Ugovorom, istakao je Sud EU u odluci Schmidberger, u kojoj je Sud zaključio kako »... mjere koje su inkompatibilne sa stajališta ljudskih prava ... nijesu prihvatljive u Zajednici. Kako se od Zajednice i država članica zahtijeva poštovanje osnovnih prava, zaštita tih prava je legitimni interes koji, u načelu, opravdava restrikcije obaveza koje proizlaze iz prava Zajednice, čak i ako proizlaze iz osnovne slobode zajamčene Ugovorom, kao što je sloboda kretanja robe.«

I na nivou ostalih institucija EEZ-a postepeno se odvijaju promjene i evolucija stavova o značenju poštovanja ljudskih prava. Zajednička deklaracija Evropskog parlamenta, Vijeća i Komisije o zaštiti osnovnih prava i Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (1977.) prvi je dokument u kojem Evropski parlament, Evropsko Vijeće i Evropska komisija zajednički izražavaju svoju predanost zaštiti osnovnih prava i izjavljuju kako u sprovođenju ciljeva evropskih zajednica »poštuju, te će nastaviti poštovati ta prava.« Značenje Deklaracije ne proizlazi iz njenog sadržaja ili pravne snage, nego iz činjenice da su tri ključne institucije Zajednice dvadeset godina nakon potpisivanja Ugovora o EEZ-u prvi put izrazile svoje prepoznavanje značenja ne samo ljudskih prava u užem smislu, nego i političke dimenzije integracije u širem smislu.

Uz ustavne tradicije država članica i opšta načela prava Zajednice, Sud EU se već u prvim slučajevima potencijalnih povreda ljudskih prava, u kojima je od njega zatraženo prethodno mišljenje, počeo pozivati i na međunarodne ugovore koje su države članice prihvatile i u izrekama presuda navoditi upravo Evropsku konvenciju o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda. U mišljenjima Suda EU, primjena Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda počela se ispreplitati s inicijativama za pristepene EEZ-a Konvenciji već od sedamdesetih godina prošloga vijeka.

Težnje i nastojanja u Uniji da se zaštita i razvoj ljudskih prava unaprijede, a koncept ljudskih prava učini vidljivijim, iskazali su se donošenjem Evropske povelje o osnovnim pravima. Evropska povelja o osnovnim pravima je 2004. uključena u tekst Evropskog ustava kao njegov sastavni,

drugi dio, što joj je trebalo zajamčiti veću pravnu snagu, ali je neuspjeh Ustava na referendumima u Francuskoj i Holandiji već 2005. onemogućio primjenu Evropske povelje o temeljnim pravima kao pravno obvezujućeg akta ne samo u formalnopravnom, nego i širem, društvenom smislu. Među građanima Unije nije se uspjela razviti šira svijest o Evropskoj povelji kao aktu koji će zajamčiti bolju zaštitu ljudskih prava i pojednostaviti pristepene Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, čime je i politički cilj promovisanja vidljivosti i snaženja zaštite ljudskih prava u Evropskoj uniji izražen u preambuli Evropske povelje ostao neostvaren.

Nakon neuspjeha Ustava za Evropu, Lisabonski ugovor (2009.) teži povećanju demokratskog legitimiteta EU i rješavanju unutrašnjih institucionalnih suprotnosti, postizanju veće demokratičnosti, transparentnosti i jačanju njene uloge na globalnoj sceni, te jačanju solidarnosti, sigurnosti i prava pojedinca kao građanina. Izmijenjeni i dopunjeni član 6. Ugovora o EU definiše značenje Evropske povelje o osnovnim pravima:

»1. Unija priznaje prava, slobode i načela određene Poveljom Evropske unije o osnovnim pravima od 7. decembra 2000., kako je prilagođena u Strazburu 12. decembra 2007., koja ima istu pravnu snagu kao Ugovori.

Odredbama Povelje ni na koji se način ne proširuju nadležnosti Unije kako su utvrđene u Ugovorima.

Prava, slobode i načela Povelje tumače se u skladu s opštim odredbama glave VII. Povelje kojima se uređuje njeno tumačenje i primjena, uzimajući u obzir objašnjenja iz Povelje kojima se određuju izvori tih odredaba.

2. Unija pristupa Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda. To pristepene ne utiče na nadležnosti Unije kako su utvrđene u Ugovorima.

3. Osnovna prava, onako kako su zajamčena Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i kako proizlaze iz ustavnih tradicija zajedničkih državama članicama, čine opšta načela prava Unije.«

Evropska povelja o osnovnim pravima, ne samo u novinskim člancima, nego i u stručnoj literaturi, najčešće se opisuje kao »revolucionarni«, »pionirski« dokument i najsavremeniji »katalog« postojećih ljudskih prava, ali i prava 'nove generacije', koja nijesu zajamčena drugim pravnim aktima, pa ni Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda. U tom se kontekstu najčešće spominju zabrana diskriminacije na osnovu polne orijentacije (član 21.) i šire zajamčena socijalna prava u Poglavlju IV Povelje, kao, na primjer, pravo na štrajk (član 28.), ali je izuzetno značajna novina i artikulacija načela priznanja i poštovanja pristupa uslugama od opšteg ekonomskog interesa, koje predstavlja temelj za buduću definiciju ljudskog prava na vodu. To je načelo sadržano u članu 36. Evropske povelje, koji glasi: »Radi promovisanja socijalne i teritorijalne kohezije Unije, EU priznaje i poštuje pristup službama od opšteg ekonomskog interesa u skladu s nacionalnim zakonima i praksom te u skladu s Ugovorima.«

4.2.3.1. Koncept usluga od opšteg interesa

Pojam usluga od opšteg interesa u pravu EU potiče iz određenog odnosa prema intervencijama javnih vlasti u privrednim aktivnostima u Evropi, a koji evoluirao, počevši od paternalizma u 13. vijeku te pojave zajedničkih zvanja (common callings), preko politike laissez faire i ekstremnog individualizma u 17. i 18. vijeku. Takav koncept izrasta iz koncepta javnih službi (service public) izraženog u sistemu kontinentalnog prava i koncepta zajedničkih zvanja (common callings) u common law pravnom sistemu, koji mu je u određenim tačkama sličan.

4.2.3.2. Usluge od opšteg interesa i zaštita potrošača

a) Instrumenti zaštite potrošača

U EU koncept usluga od opšteg interesa najprije je zastupljen kao instrument zaštite potrošača u uslovima stvaranja jedinstvenog tržišta usluga i ukidanja državnih monopola u uslužnom sektoru. Poseban položaj usluga od opšteg interesa u pravu Evropskih zajednica po prvi put se spominje u Rimskom ugovoru iz 1957., kojim je ustanovljena EEZ, a koji je dozvolio finansijsku pomoć država u sektoru saobraćaja pod uslovom da takva pomoć predstavlja naknadu za obavljanje određene obaveze

svojstvene konceptu javne usluge, omogućujući derogacije od pravila kompeticije. U članu 90. Rimskog ugovora navodi se kako preduzetnici, kojima je povjereno obavljanje usluga od opšteg interesa ili imaju karakter monopola, podliježu pravilima sadržanim u Ugovoru, posebno pravilima o tržišnom nadmetanju, u mjeri u kojoj primjena tih pravila ne ometa obavljanje, de jure ili defacto, posebnih zadataka koji su im dodijeljeni jer razvoj trgovine ne smije biti pogođen takvim ograničenjima u mjeri u kojoj bi to bilo suprotno interesima Zajednice

Jedinstveni Evropski akt iz 1986., kojim su modifikovane odredbe Rimskog ugovora, povjerio je Evropskim institucijama misiju implementacije četiri slobode kretanja (rada, robe, usluga i kapitala) na jedinstvenom evropskom tržištu. Zbog različitosti država članica i uključujući rasprave, inicijative aktera i socijalne pokrete, EEZ je postepeno implementirala i kontrolisala organizovanu i regulisanu liberalizaciju usluga, pri čemu je koncept usluga od opšteg interesa poslužio kao osnov za moguće derogacije slobode kretanja usluga na unutrašnjem tržištu. Osnov koncepta usluga od opšteg interesa je definicija takve usluge na drugačiji način od standarda koji se primjenjuju za privatne usluge: definisanje određene usluge kao usluge od opšteg interesa ili esencijalne usluge - mijenja tržišno prihvatljive argumente o ovim uslugama jer ekonomski deficiti vezani za ovakve usluge mogu biti zamijenjeni drugim vrijednostima koje se stvaraju vršenjem tih usluga. Zbog posebnih uslova obavljanja, smatra se da nije moguće tržišna pravila primjeniti za djelatnosti usluga od opšteg interesa. Tržište, samo po sebi, obezbjeđuje pristupačnost mnogih usluga od opšteg interesa za veliki broj korisnika, međutim, ponekad tržište ne uspijeva u ostvarenju društveno poželjnih ciljeva te se pojavljuje neravnomjeran pristup korisnika pojedinim uslugama na tržištu u kojim je slučajevima potrebna intervencija javnog sektora.

Sud EU je, u svojim obrazloženjima odluka, postepeno razvio koncept prioriternih razloga vezanih uz javni interes koji opravdavaju intervencije javnog sektora u određenim slučajevima i pod određenim uslovima, a koje supstancijalno predstavljaju ograničavanje slobode kretanja roba i usluga na jedinstvenom tržištu. To su razlozi javne politike, javne sigurnost i zdravlja, održavanje reda u društvu, smjernice socijalne politike, zaštita primaoca usluga, zaštita potrošača, zaštita radnika, uključujući

socijalnu zaštitu radnika, dobrobiti životinja, očuvanje finansijske ravnoteže sistema socijalnog osiguranja, sprječavanje prevare, sprječavanje nepravednog nadmetanja, zaštita okoline, zaštita urbane sredine uključujući gradsko i ruralno planiranje, zaštita povjerenika, očuvanje zakonskog provođenja pravde, sigurnost puteva, zaštita intelektualnog vlasništva, smjernice kulturne politike, uključujući očuvanje slobode izražavanja različitih elemenata, posebno društvenih, kulturnih, vjerskih i filozofskih vrijednosti društva, potreba za osiguranjem visokog stepena obrazovanja, održavanje raznolikosti medija, očuvanja državne istorijske i umjetničke baštine.

Pojam usluge od opšteg interesa obuhvata tržišne i netržišne usluge koje su kao takve označile javne vlasti i koje su podvrgnute specifičnim obavezama prema kriterijumu javnog interesa u njihovoj isporuci i koje su podložne posebnim obavezama koje imaju javne službe koje ih pružaju. Netržišne usluge nijesu podvrgnute specifičnoj EU legislativi, niti su obuhvaćene unutrašnjim tržištem i pravilima nadmetanja prema Ugovoru o EU i one obuhvataju tradicionalne državne prerogative kao što su osnovno obrazovanje, policija, pravosuđe ili obvezno socijalno osiguranje, kod kojih je naglasak na obavljanju društveno- prihvatljivih i opravdanih djelatnosti bez izričite namjere sticanja dobiti, ali pojedini aspekti organizacije tih usluga mogu biti podvrgnuti drugim pravilima Ugovora, kao što je, primjerice, načelo nediskriminacije.

b) Usluge od opšteg ekonomskog interesa

U EU je od početnog koncepta usluga od opšteg interesa, sadržanog u osnivačkim ugovorima, razvijen koncept usluga od opšteg ekonomskog interesa, koji je početno imao ulogu instrumenta ograničavanja tržišne slobode usluga na jedinstvenom evropskom tržištu radi zaštite potrošača te je postepeno prihvaćen kao komponenta evropskog građanstva i evoluirao je u pravno načelo pristupa uslugama od opšteg ekonomskog interesa. Taj je koncept snažno povezan s promjenama u evropskom društvenom modelu te se smatra jednim od njegovih stubova.

Smatra se da nije potreban univerzalni popis usluga od opšteg ekonomskog interesa jer je potrebno uvažiti tehnološke, privredne i društvene promjene kojima su one izložene tokom vremena, te stoga distinkcija u

odnosu na druge usluge nije statična. U državama članicama EU javne vlasti određuju koje se usluge smatraju uslugama od opšteg ekonomskog interesa, vodeći računa o tehničkim i ekonomskim karakteristikama pojedine usluge, specifičnim zahtjevima korisnika i kulturnim i historijskim specifičnostima države članice. Evropska komisija kao usluge od opšteg ekonomskog interesa navodi: elektronsku komunikaciju, poštanske službe, saobraćaj (vazdušni, pomorski, putni i željeznički, snabdijevanje energijom, telekomunikacije). U literaturi se kao usluge od opšteg interesa koje su prepoznate u svim državama članicama EU navode: distribucija vode, ustanovljenje i razvođenje javne telekomunikacijske mreže, zapošljavanje, osnovne poštanske usluge, održavanje poštanske mreže u ruralnim područjima, regionalna policija, lučke usluge, zbrinjavanje otpada, hitna pomoć i osnovno zdravstveno osiguranje.

Osnovna načela zajedničke doktrine usluga od opšteg ekonomskog interesa su: omogućavanje djelovanja javnih vlasti u bliskom odnosu sa građanima, dostizanje ciljeva javnih usluga na konkurentnim otvorenim tržištima, osiguranje kohezije i univerzalnog pristupa uslugama, održavanje visokog nivoa kvaliteta i sigurnosti, osiguranje prava potrošača i korisnika, praćenje stanja (monitoring) i evaluacija izvedbi, poštovanje raznolikosti i okolnosti, povećanje transparentnosti, garantovanje pravne sigurnosti. Zajednička načela obavljanja usluga od opšteg ekonomskog interesa su: univerzalnost (universal services) i jednakost pristupa (equality of acces), kontinuitet obavljanja (continuity), sigurnost (security) i prilagodljivost (adaptability), kvalitet usluga (quality of services), efikasnost (efficiency) i prihvatljivost cijena usluga (affordability) te zaštita ugroženih kategorija građana (protection of disadvantaged groups), transparentnost (transparency), zaštita korisnika, potrošača i okoline (protection of user and consumer and the environment) i obezbjeđivanje participacije građana (paticipation of citizens).

Doktrina usluga od opšteg ekonomskog interesa temelji se na dva osnovna pravna instituta: konceptu univerzalne usluge i statusu ugroženog kupca.

1) Koncept univerzalne usluge

Koncept univerzalne usluge, koji proističe iz zahtjeva za osiguranjem univerzalnog pristupa uslugama od opšteg ekonomskog interesa, jamči svakome, bez obzira na ekonomskii, društveni ili geografski položaj, pristup uslugama određenog kvaliteta prema primjerenoj cijeni, garantuje jednakost u dostupnosti tih usluga i promovise univerzalni pristup uslugama od opšteg ekonomskog interesa, što uključuje jednako postepene prema svima i isključenje svih oblika diskriminacije.

Koncept univerzalne usluge »ustanovljava pravo svakoga pristupu određenoj usluzi koja se smatra esencijalnom u odnosu na specifične uslove i pretpostavlja obaveze isporučilaca usluga u odnosu na specifične okolnosti, uključujući potpunu teritorijalnu pokrivenost prema ekonomski prihvatljivoj cijeni.« Koncept univerzalne usluge garantuje minimalni opseg prava i obveza isporučilaca i korisnika usluge kao opšte pravilo koje jamči da svako ima pristup uslugama od opšteg ekonomskog interesa odgovarajućeg kvaliteta po prihvatljivoj cijeni, te podrazumijeva obavezu isporučilaca na sklapanje ugovora o isporuci usluga sa svim korisnicima i obvezu obavljanja usluga i pravo isporučilaca na subvenciju troškova javnih vlasti kada troškovi za isporučioce predstavljaju nepravedno financijsko opterećenje zbog osiguranja univerzalne usluge, pri čemu se može nedvosmisleno dokazati da dugoročni dodatni troškovi obavljanja usluga premašuju prihode za isto razdoblje.

Koncept univerzalne usluge je dinamičan i omogućava da zahtjevi opšteg interesa uvažavaju politički, socijalni, ekonomskii tehnološki razvoj i njihovo usklađivanje s porastom potreba građana. To je istovremeno i fleksibilan koncept koji je kompatibilan s načelom supsidijarnosti, jer se osnovna načela univerzalne usluge od strane države članice implementiraju u nacionalno zakonodavstvo uvažavajući različitosti u tradiciji, nacionalne ili regionalne uslove. Osim toga, koncept univerzalne usluge može biti primijenjen u različitim strukturama tržišta i može biti korišten za regulaciju tržišta u različitim stadijumima liberalizacije i otvaranja tržišta.

2) Pravni status ugroženog kupca

Pravni status ugroženog kupca podrazumijeva posebna prava kupca iz kategorije domaćinstva koji uživa cjenovnu dostupnost i zaštitu od

obustave usluga koje su od opšteg ekonomskog interesa. Evropski ekonomski i socijalni savjet istakao je 2014. značaj cjenovne dostupnosti usluga od opšteg ekonomskog interesa za evropske građane, koji se, u različitoj mjeri zavisno o državi članici, suočavaju sa znatnim ekonomskim poteškoćama vezanim za pristup osnovnim uslugama poput smještaja, snabdijevanja energijom, elektronskim komunikacijama, prevozom, snabdijevanja vodom, zdravstvene zaštite i socijalnih usluga, te kako je zadatak Evropske komisije da predloži zakonodavne mjere koje će u sekundarno zakonodavstvo država članica uključiti sljedeće obaveze:

- definisanje pokazatelja za određivanje cjenovne dostupnosti određene usluge, kao i mehanizam nezavisne ocjene uspješnosti usluga od opšteg ekonomskog interesa;
- određivanje korpe osnovnih usluga za koje će maksimalan prihvatljiv iznos troškova domaćinstva biti određen s obzirom na raspoložive prihode.
- tačno određivanje pojma »socijalno osjetljiva osoba« i »grupa koje se nalazi u nepovoljnom položaju«.

4.2.3.3. Usluge od opšteg ekonomskog interesa kao komponenta evropskog građanstva i zajedničke vrijednosti evropskog socijalnog modela

Koncept usluga od opšteg ekonomskog interesa je postepeno evoluirao u značajan činilac povećanja kvalitete života i prevladavanja socijalne isključenosti i izolacije evropskih građana. Laeken Report iz 2001. istakao je kako evropski građani očekuju dostupnost različitih usluga od opšteg ekonomskog interesa, visokog kvaliteta po prihvatljivim cijenama kao pretpostavku za potpuno uživanje mnogih osnovnih prava. Pristup službama od opšteg ekonomskog interesa, jedna je od zajedničkih vrijednosti koju dijele sva evropska društva. Stoga, pružanje visokokvalitetnih, dostupnih i finansijski pristupačnih usluga od opšteg ekonomskog interesa, koje udovoljavaju potrebama i potrošača i prduzeća, predstavlja važan dio napora u postizanju strateškog cilja Evropske unije: postati najkonkurentnija, najdinamičnija i na znanju utemeljena ekonomija na svijetu, sposobna za održiv rast, sa kvalitetnijim radnim mjestima, njihovim većim brojem te sa jačom društvenom kohezijom.

Napori za povezivanje usluga od opšteg ekonomskog interesa za evropsko građanstvo, započeli su sredinom 90-ih, posebno tokom konferencije koja je prethodila Ugovoru iz Amsterdama. Inicijalno su raspravu pokrenuli Evropski parlament i Evropska komisija, koja je donijela niz dokumenata u kojima su te usluge povezane kao esencijalna komponenta evropskog građanstva kao osnovnog statusa državljana država članica EU (a pillar of European citizenship). One su neophodne za puno ostvarenje njihovih osnovnih prava kroz dijalog s javnim vlastima, u smislu dobrog upravljanja (good governance) i ključne su za omogućavanje društvene integracije i dobrobiti građana.

Koncept pristupa usluga od opšteg ekonomskog interesa, kao elementa građanstva EU, pretpostavlja kako svaki Evropski građanin, bez obzira na socijalni ili finansijski položaj, ima određeni minimum garantovanog pristupa određenim javnim uslugama, kao što su telekomunikacije, energija, poštanske usluge, saobraćaj i snabdijevanje vodom i drugim uslugama koje nijesu komercijalne, kao što je stanovanje, zdravstvena zaštita, zaštita djece, obrazovanje. Ova promjena u percepciji usluga od opšteg ekonomskog interesa, ističe njihove neekonomske vrijednosti i značaj njihove uloge u evropskom društvu. Promjene u legislativi kreću se prema prepoznavanju usluga od opšteg ekonomskog interesa kao elementa evropskog socijalnog modela koji se temelji na evropskom građanstvu, dinamičnom tržištu, druptvenoj koheziji i solidarnosti te isticanju pristupa uslugama od opšteg ekonomskog interesa kao jedne od zajedničkih vrijednosti svih evropskih društava.

Ugovorom iz Lisabona (2009.) potvrđen je koncept usluga od opšteg ekonomskog interesa kao dijela zajedničkih vrijednosti Unije i njihova uloga u promovisanju socijalne i teritorijalne kohezije: »Ne dovodeći u pitanje član 4. Ugovora o Evropskoj uniji ili članove 93., 106. i 107. ovog Ugovora, a s obzirom na značenje koje usluge od opšteg ekonomskog interesa imaju kao dio zajedničkih vrijednosti Unije, kao i na njihovu ulogu u promovisanju socijalne i teritorijalne kohezije, Unija i države članice, svaka u okviru svojih ovlaštenja i u okviru područja primjene Ugovora, vode računa o tome da se takve usluge odvijaju na temelju načela i uslova, osobito ekonomskih i finansijskih, koji im omogućuju ispunjavanje njihovih zadataka. Evropski parlament i Vijeće, uredbama,

u skladu s redovnim zakonodavnim postupkom utvrđuju ta načela i postavljaju te uslove, ne dovodeći pritom u pitanje nadležnost država članica da, u skladu s Ugovorima, pružaju, naručuju i finansiraju takve usluge.«

Protokolom br. 26. Ugovora o funkcionisanju EU o uslugama od opšteg interesa, definisane su zajedničke vrijednosti Unije u pogledu poštovanja usluga od opšteg ekonomskog interesa, koje naročito uključuju:

- a) ključnu ulogu i široko diskreciono pravo nacionalnih, regionalnih i lokalnih tijela u pružanju, naručivanju i organizovanju usluga od opšteg ekonomskog interesa, u najvećoj mogućoj mjeri povezanih s potrebama korisnika,
- b) raznovrsnost različitih usluga od opšteg ekonomskog interesa prema razlici potreba i sklonosti korisnika, a koje mogu proizlaziti iz različitih geografskih, socijalnih i kulturnih okolnosti te
- c) visok nivo kvaliteta, sigurnosti i finansijske dostupnosti, jednak tretman i promovisanje univerzalnog pristupa i prava korisnika.

Protokol ističe kako odredbe Ugovora ni na koji način ne utiču na nadležnost država članica za pružanje, naručivanje i organizovanje usluga od opšteg interesa.

4.2.3.4. Načelo priznavanja i poštovanja pristupa uslugama od opšteg ekonomskog interesa

Razvoj koncepta usluga od opšteg ekonomskog interesa, kao zajedničke vrijednosti evropskog društvenog modela, nastavljen je inkorporacijom načela priznavanja i poštovanja pristupa uslugama od opšteg ekonomskog interesa u Evropskoj povelji o osnovnim pravima.

U pravnoj teoriji EU postoji dilema da li je priznavanje i poštovanje pristupa uslugama od opšteg interesa temeljno, osnovno pravo, ili barem pravo koje je srodno osnovnim pravima, ali prevladava stav kako je riječ o pravnom načelu. Iako priznavanje i poštovanje pristupa uslugama od opšteg ekonomskog interesa ne predstavlja na direktan način osnovno pravo u smislu ovlaštenja pojedinca, njihovo navođenje u aktu kojim su specifikovana osnovna socijalna prava građana Evropske unije,

kao i početna namjera da taj akt bude sastavni dio Ustava za Evropu, ukazuje na razvoj koncepta usluga od opšteg ekonomskog interesa kao ljudskog prava, jer visok nivo kvaliteta usluga od opšteg ekonomskog interesa pridonosi nediskriminaciji, jednakosti, zaštiti ljudskog zdravlja, unaprjeđenju standarda života i omogućava jednake mogućnosti za sve.

Iako načelo priznavanja i poštovanja pristupa uslugama od opšteg ekonomskog interesa u EU ne predstavlja osnovno pravo, institucionalizacija tog načela ukazuje kako je integracija jedinstvenog unutrašnjeg tržišta EU, njegova regulacija i deregulacija uravnotežena višim vrijednostima koje su zasnovane na osnovnim pravima evropskih građana. To je ujedno i odustajanje od prvobitno vodećeg načela integracije tržišta, i pokazuje postepenu evoluciju EU od početnog projekta ekonomske integracije u politički i ustavni entitet.

4.2.3.5. Načelo priznavanja i poštovanja pristupa vodnim uslugama

U pravu EU sve su službe, koje domaćinstvima, javnim ustanovama ili privredi pružaju usluge zahvatanja, akumuliranja, skladištenja, kondicioniranja i distribucije površinske ili podzemne vode i prikupljanja i pročišćavanja otpadnih voda koje se zatim ispuštaju u površinske vode, obuhvaćene pojmom vodne usluge.

Vodne usluge su djelatnosti od opšteg ekonomskog interesa i njihov status proizlazi iz društveno poželjnih ciljeva snabdijevanja korisnika vodnim uslugama zbog njihovog važnog uticaja na kvalitet javnog zdravlja, jer dostupnost vode za piće i ličnu higijenu i odgovarajući sistemi zbrinjavanja otpadnih voda čine preduslov za spriječavanje pojave i suzbijanje mnogih zaraznih bolesti koje se šire nečistom vodom. Takođe, tu je i interes očuvanja okoline i raspoloživosti vodnih resursa dobrog kvaliteta. Unutar zajedničke politike zaštite okoline u EU, donesene su tehničke direktive (Okvirna direktiva o vodama 2000/60/EZ, Direktiva o kakvoći vode za piće 98/83/EZ i Direktiva o odvođenju i pročišćavanju komunalnih otpadnih voda 91/271/EEZ). U njima su uspostavljeni standardi zaštite vodnih resursa u cilju obezbjeđivanja dovoljnih količina vode za piće za stanovništvo, jer evropska politika upravljanja vodom ne smatra vodu komercijalnim proizvodom kao što su neki drugi proizvodi,

već vrijednim prirodnim resursom i nasljeđem koje treba čuvati, zaštititi i primjereno tome postupati kako bi se osigurala njena dostupnost za buduće generacije.

U EU su vodne usluge, prema načelu supsidijarnosti kao jednom od temeljnih načela evropskog prava, u pravilu, u djelokrugu lokalnih jedinica, ali su države članice obavezne da osiguraju lokalnim jedinicama prihode koji su dovoljni za izvršavanje njihovih ovlaštenja. Za povredu evropskog prava od lokalnih jedinica prema EU, odgovorne su države članice, te su one zato obavezne da uspostave djelotvoran nadzor i osiguraju da lokalne jedinice izvršavaju svoje obveze u sektoru vodnih usluga u skladu sa obavezama koje su preuzele.

Vodne usluge spadaju u potkategoriju drugih usluga od opšteg ekonomskog interesa i nijesu podvrgrute sektorskoj pravnoj regulaciji na nivou EU (kao što su, na primjer, podvrgnute energetske ili telekomunikacione usluge, u kojima je izražena sloboda tržišnog nadmetanja). Zbog različitosti tradicije i načina obavljanja djelatnosti isporuke vode za piće i odvođenja otpadnih voda koje su u evropskim državama povjerene lokalnim jedinicama, nije bilo moguće ni potrebno te djelatnosti urediti zajedničkom direktivom o vodnim uslugama. Stoga se na vodne usluge primjenjuju opšta pravila o unutrašnjem tržištu, tržišnom nadmetanju i državnim podrškama. Vodne usluge ne podliježu pravilima tržišnog nadmetanja, jer se ne mogu razmatrati isključivo sa stajališta preduzetničkih i tržišnih sloboda, vodeći pri tome računa o zahtjevima efikasnosti i ekonomičnosti, već je njihovim vršenjem potrebno osigurati i ostvarenje javnog interesa, naročito u svakoj javnoj službi.

Zbog opšteg interesa involviranog u uslugama snabdijevanja vodom za piće i sanitarne potrebe, države članice nijesu obavezne vodne usluge da izlože nadmetanju na jedinstvenom unutrašnjem tržištu EU. Direktiva o uslugama na unutrašnjem tržištu 2006/123/EZ kao dodatna derogacija od slobode pružanja usluga od opšteg ekonomskog interesa, koje se pružaju na unutarnjem tržištu u drugoj državi članici, određuje, inter alia, usluge distribucije i snabdijevanja vodom i usluge vezane za tretiranje otpadnih voda, Derogacija slobode pružanja vodnih usluga na jedinstvenom tržištu podrazumijeva kako države članice nijesu obavezne dopustiti poslovanje isporučilaca vodnih usluga sa sjedištem u drugoj

državi članici na svom području, već mogu ograničiti slobodu preduzetništva i tržišnog nadmetanja i osigurati obavljanje tih usluga isključivo domaćim isporučiocima, te da mogu isporučiocima vodnih usluga osigurati državnu podršku i preduzimati druge mjere i intervencije javnih vlasti prema isporučiocima.

Opšte je pravilo da države članice mogu odabrati sistem finansiranja usluga od opšteg ekonomskog interesa pod uslovom garantovanja da odabrani mehanizam ne ugrožava funkcioniranje unutrašnjeg tržišta. Derogacija slobode prometa vodnih usluga omogućava garanciju jednakosti finansijske dostupnosti vodnih usluga svim građanima primjenom pravila o državnim potporama koje predstavljaju oblik državne intervencije, a cilj im je podsticanje neke ekonomske aktivnosti, sektora ili preduzeća, time da se podrške odnosno podsticaji smatraju dopuštenima ako ne narušavaju zajedničko tržište. Državne podrške za vodne usluge mogu davati državne ili lokalne vlasti iz njihovih budžeta pod uslovima da su primjerene potrebi osiguranja dostupnosti usluga svim korisnicima i važan su instrument u osiguravanju univerzalne dostupnosti vodnih usluga kao elementa ljudskog prava na vodu.

Finansiranje vodnih usluga može se izvršiti neposrednom finansijskom podrškom korisnika ili isporučilaca iz sredstava budžeta (npr. subvencije ili druge finansijske pogodnosti kao što su smanjenje poreza), izračunavanjem srednjih tarifa, finansiranjem zasnovanom na principu solidarnosti i obaveznog udruživanja (fond univerzalnih službi). Uslov je da državne podrške isporučiocima kojima je povjereno obavljanje vodnih usluga imaju namjenu podmirenja obaveza koje za isporučioca proizlaze iz te djelatnosti kao usluge od opšteg ekonomskog interesa (tj. osiguranje univerzalnog pristupa), da budu unaprijed utvrđene na objektivan i transparentan način i proporcionalne stvarnim troškovima, te da ne smiju prelaziti granicu ostvarenja razumne dobiti.

Načelo priznavanja i poštovanja pristupa uslugama od opšteg ekonomskog interesa uređeno je članom 36. Evropske povelje o osnovnim pravima. Primijenjeno na vodne usluge kao usluge od opšteg ekonomskog interesa, ono se interpretira kao načelo priznavanja i poštovanja pristupa vodnim uslugama. U tom smislu, načelo ne izražava na direktan način osnovno pravo na vodu u smislu ovlaštenja pojedinca izrazima

vezanim za ljudska prava, ali ima ulogu ograničavanja tijela javnih vlasti država članica i tijela EU u njihovim zakonodavnim ili upravnim aktivnostima i predstavlja smjernicu za interpretaciju pravnih normi, osiguravajući jednako postepene prema svima i isključenje svih oblika diskriminacije u pristupu vodnim uslugama. Institucije, tijela i agencije EU, obavezni su poštovati pristup vodnim uslugama u skladu sa svojim ovlaštenjima, poštujući ograničenja nadležnosti dodijeljena Ugovorom o EU. Iako načelo poštovanja pristupa vodnim uslugama ne isključuje u potpunosti privatne isporučioce iz sektora vodnih usluga, ono je temelj za ograničenja slobode preduzetništva i tržišnog nadmetanja i za regulaciju privatizacije vodnih usluga na jedinstvenom unutrašnjem tržištu EU.

Navođenje načela priznavanja i poštovanja pristupa uslugama od opšteg ekonomskog interesa (koje obuhvataju i vodne usluge) u Evropskoj povelji o osnovnim pravima, kao aktu kojim je specifikovao temeljna socijalna prava građana EU, kao i početna namjera da taj akt bude sastavni dio Ustava za Evropu, ukazuju na razvoj priznavanja i poštovanja pristupa vodnim uslugama u EU, kao prava koje derivira iz načela poštovanja pristupa uslugama od opšteg ekonomskog interesa, prema definiciji ljudskog prava na vodu.

4.2.3. Stajalište Evropskog parlamenta o ljudskom pravu na vodu

Pravo na vodu bilo je u više navrata u središtu interesa Evropskog parlamenta, koji je u više dokumenata izrazio potrebu normativne definicije ljudskog prava na vodu u evropskom pravu.

U Rezoluciji iz 2003. Evropski parlament potvrđuje kako je pristup vodi za piće u dovoljnim količinama i odgovarajućem kvalitetu - osnovno ljudsko pravo (basic human right). Nakon toga je 2004. Evropski parlament usvojio Rezoluciju u kojoj je iskazao stav kako se ne bi smjela dozvoliti liberalizacija vodnih usluga zbog izrazitih regionalnih obilježja tih usluga i odgovornosti lokalnih vlasti u obavljanju tih usluga, kao i zbog različitih drugih karakteristika vode za piće, ali kako, isključivši liberalizaciju, sektor vodnih usluga mora biti modernizovan na osnovu ekonomskih, kvalitativnih i ekoloških načela i zahtjeva efikasnosti današnjeg vremena. Budući da je voda zajedničko dobro čovječanstva, upravljanje vodnim resursima

ne smije biti predmet odredbi o unutrašnjem tržištu, a privatizaciji u sektoru vodnih usluga potrebno je pristupiti oprezno: »... s obzirom na iskustva u liberalizaciji u sektoru električne energije i željeznica, uvažavajući usporavanje ekonomije, taj eksperiment ne bi smio biti primjenjen na vodne usluge bez vidljivih dokaza o prednostima, utoliko što preusmjerava pažnju sa stvarnih problema i mogao bi dovesti u opasnost sigurnost snabdijevanja vodom.«

Rezolucija Evropskog parlamenta iz 2006. utvrđuje kako je voda zajednički resurs čovječanstva te stoga, kao takvoj, pristup vodi predstavlja osnovno ljudsko pravo, zbog čega ova Rezolucija poziva predstavnike Komisije koja će predstavljati EU na IV. svjetskom forumu o vodi da zatraže da se u konačnoj ministarskoj deklaraciji pristup vodi za piće prepozna kao osnovno ljudsko pravo te da u tom kontekstu zatraže u ime EU i država članica, pod pokroviteljstvom UN- a, izradu prijedloga međunarodnog ugovora o vodi i o upravljanju vodnim resursima koji bi sadržavao pravo na pristup vodi za piće.

Naredna Rezolucija Evropskog parlamenta iz 2009, potvrđuje stajalište kako je voda zajednički resurs čovječanstva i kako pristup vodi za piće treba biti osnovno i univerzalno pravo [fundamental and universal right), te poziva na otvaranje pregovora, pod pokroviteljstvom UN-a, kojim bi bilo prepoznato pravo na pristup vodi za piće.

Evropski parlament je 3. juna 2012. usvojio Rezoluciju o implementaciji legislative EU o vodama radi cjelovitog pristupa izazovima kojima su izložene evropske vode. U njoj se voda prepoznaje kao zajednički resurs čovječanstva i kao javno dobro, te se ističe kako pristup vodi predstavlja osnovno i univerzalno pravo i naglašava kako je održivo korištenje vode ekološka i zdravstvena potreba, da ima značajnu ulogu u regulisanju klimatskog ciklusa, te se ističe potreba usklađivanja pravila unutrašnjeg tržišta u odnosu na specifične karakteristike vodnog sektora, te pozivaju države članice da, uvažavajući načelo supsidijarnosti, upravljaju vodom i vodnim uslugama u skladu sa članom 9. Okvirne direktive o vodama.

Rezolucijom od 8. septembra 2015. o praćenju evropske građanske inicijative Right2Water (Pravo na vodu), Evropski parlament pozvao je Evropsku komisiju da, u skladu s osnovnim ciljem evropske građanske inicijative

Right2Water, iznese zakonodavne prijedloge i, ako je to potrebno, da pokrene reviziju Okvirne direktive o vodama kako bi se priznao univerzalni pristup i ljudsko pravo na vodu. Ova Rezolucija se zalaže dakle, za priznavanje univerzalnog pristupa sigurnoj vodi za piće u Evropskoj povelji o osnovnim pravima. U Rezoluciji je istaknuto mišljenje da, ako Evropska komisija zanemari uspješne evropske građanske inicijative koje imaju podršku široke javnosti unutar demokratskog mehanizma uspostavljenog Ugovorom iz Lisabona, EU će, kao takva, izgubiti na vjerodostojnosti u očima građana, pa je Evropski parlament ovom Rezolucijom pozvao Evropsku komisiju da preduzme mjere informisanja i edukacije na nivou EU u svrhu promovisanja kulture vode kao opšteg dobra, mjere podizanja nivoa svijesti građana i promovisanja savjesnijeg ponašanja pojedinaca (u cilju uštede vode), mjere u vezi sa racionalnom razradom politika u pogledu upravljanja prirodnim resursima te podršku javnom, participativnom i transparentnom upravljanju vodnim resursima.

U odnosu na ljudsko pravo na vodu, Evropski parlament ističe kako Ujedinjene nacije potvrđuju da ljudsko pravo na vodu i odvođenje vode, svakome daje pravo na vodu za ličnu potrošnju i potrošnju u domaćinstvu, i to vode koja je dobrog kvaliteta, sigurna, fizički dostupna, finansijski pristupačna, dovoljna i prihvatljiva. Zbog toga, Evropski parlament ističe da bi, u skladu s preporukom Ujedinjenih nacija, maksimalni iznos za račun za vodu, kada se radi o plaćanju, trebao iznositi 3 % prihoda domaćinstva (paragraf 15.). Evropski parlament je zbog toga pozvao Evropsku komisiju da prepozna važnost ljudskog prava na vodu i odvođenje vode te vode kao javnog dobra i osnovne vrijednosti za sve građane EU, a ne kao robe, te izrazio zabrinutost zbog toga što je od 2008., zbog finansijske i ekonomske krize i politike štednje koja je rezultirala još većim siromaštvom u Evropi i povećanjem broja domaćinstava sa niskim prihodima, sve više ljudi suočeno s problemima zbog plaćanja računa za vodu za piće i sanitarne potrebe. Zbog toga što finansijska pristupačnost vode postaje sve veći problem, Evropski parlament se protivi isključenjima iz vodovodne mreže i prisilnom prekidu snabdijevanja vodom te poziva države članice da hitno okončaju takve situacije koje su rezultat socio-ekonomskih faktora u domaćinstvima sa niskim prihodima i pozdravlja činjenicu da se u nekim državama koriste »banke vode« ili minimalne vodne kvote kako bi se najosjetljivijim grupama stanovništva pomoglo

pri plaćanju računa i garantovalo da voda bude neotuđiva poveznica osnovnih prava.

Evropski parlament potvrdio je kako je pristup dovoljnoj količini vode za piće koja je dovoljnog kvaliteta - osnovno ljudsko pravo te smatra kako su nacionalne države dužne da izvrše obaveze koje za njih proizlaze iz tog prava. Stoga je pozvao Evropsku komisiju i države članice, da se pobrinu za potpuno snabdijevanje vodom za piće i sanitarne potrebe po pristupačnoj cijeni, visokog kvaliteta te da učine sve što je potrebno kako kod pristupa vodnim uslugama ne bi bilo diskriminacije i da zajamče pristup vodnim uslugama za sve, uključujući i marginalne grupe korisnika. Evropski parlament je takođe istakao kako su usluge vodosnabdijevanja i odvođenja vode usluge od opšteg interesa i kako voda nije roba, nego opšte dobro te da bi se, stoga, ove usluge trebale pružati po pristupačnim cijenama pri čemu će se voditi računa o ljudskom pravu na osnovni nivo kvaliteta vode i predvidjeti primjena progresivnog sistema naplate troškova. Evropski parlament je na osnovu toga pozvao države članice da se pobrinu za pravedan, ravnopravan, transparentan i adekvatan sistem naplate troškova vodosnabdijevanja i odvođenja vode, kako bi stanovništvo imalo zagartovan pristup visokokvalitetnim uslugama nezavisno o primanjima. U Rezoluciji se zaključno napominje kako se voda mora smatrati ekološko-socijalnom imovinom, a ne samo proizvodnim elementom, te se ističe kako su se države članice svojom podrškom Deklaraciji Ujedinjenih nacija založile za ljudsko pravo na vodu i da većina građana i isporučilaca usluga u EU podržava institucionalizaciju toga prava.

Možemo dakle zaključiti kako je u evropskom pravu, ljudsko pravo na vodu - ljudsko pravo *in statu nascendi*: ono dakle proističe iz zajedničke politike zaštite okoline, naročitog iz koncepta usluga od opšteg interesa i načela poštovanja pristupa uslugama od opšteg interesa. Nakon uspješno provedenog EGI-ja o ljudskom pravu na vodu tokom 2012. i 2013. i eksplicitno izražene volje najvećeg broja građana EU za institucionalizaciju ljudskog prava na vodu u pravu EU, evropske institucije prihvataju pravo na vodu kao ljudsko pravo, a od kojih je najznačajnija recentna podrška Evropskog parlamenta. Pozitivni trendovi u evropskom pravu u pogledu institucionalizacije ljudskog prava na vodu, dodatno doprinose

institucionalizaciji ljudskog prava na vodu u međunarodnom sistemu ljudskih prava, ali i dodatno osnažuju ideje i ostvarenja konstitucionalizacije prava na vodu kao ustavom zagarantovanog prava u nacionalnim zakonodavstvima država EU.

5. ZAKLJUČAK

Definisanje ljudskog prava na vodu kao osnovnog i garantovanog prava nameću, kao nužnost, namjanje četiri razloga.

Prvi razlog polazi od činjenice kako je potreba za definisanjem ljudskog prava na vodu posljedica izmijenjenih društvenih okolnosti u odnosu na dostupnost vode za piće i sanitarne potrebe kao ograničenog prirodnog resursa, a one su rezultat uticaja klimatskih promjena, stalnog rasta svjetskog stanovništva i njegove koncentracije u gradskim središtima (urbanizacija) te implementacije neoliberalističke politike u upravljanju snabdijevanjem vodom za piće i za sanitarne potrebe.

Drugi razlog je taj što će definisanje ljudskog prava na vodu uticati na prvenstvo korištenja vodnih resursa u prirodi za potrebe snabdijevanja vodom za piće i na održivo korištenje vodnih resursa u svrhu njihovog očuvanja za buduće generacije.

Treći razlog je da će definisanje ljudskog prava na vodu istaknuti javni interes osiguravanja dostupnosti vode za piće i sanitarne potrebe za sve pre- ma načelu jednakosti, istaknuti ulogu i obveze država u osiguranju poštovanja i zaštite, te ostvarenja ljudskog prava na vodu poduzimanjem postupnih primjerenih mjera za puno ostvarenje ljudskog prava na vodu.

Četvrti razlog je što će definisanje ljudskog prava na vodu i njegova implementacija u međunarodni sistem ljudskih prava i u nacionalna zakonodavstva, pridonijeti promjeni društvenih odnosa u vezi sa snabdijevanjem vodom za piće i u promjeni percepcije vode za piće kao robe (komodifikacija vode) te doprinijeti uspostavljanju pravičnih društvenih odnosa u snabdijevanju vodom za piće i za sanitarne potrebe, kroz omogućavanje njene dostupnosti svima i eliminaciju diskriminatornih praksi.

Aneks I

Predlog građanske inicijative lokalnim parlamentima, za usvajanje Rezolucije o zaštiti prava na vodu stanovnika u jedinicama lokalnih samouprava.

Za prilagođavanje teksta prema opštinama, treba promijeniti odredbu i broj važećeg službenog lista u završnici nabiranja "Na osnovu" i u posljednjem stavu u obrazloženju / Pravni osnov, i to:

Bar, član 43 stav 1 tačka 2 Statuta Opštine Bar ("Službeni list Crne Gore - opštinski propisi", br. 037/18 od 19.10.2018)

Berane, član 36 stav 1 tačka 2 Statuta Opštine Berane ("Službeni list Crne Gore - opštinski propisi", br. 042/18 od 23.11.2018)

Bijelo Polje, član 46 stav 1 tačka 2 Statuta Opštine Bijelo Polje ("Službeni list Crne Gore - opštinski propisi", br. 019/18 od 08.06.2018)

Budva, član 44 stav 1 tačka 2 Statuta Opštine Budva ("Službeni list Crne Gore - opštinski propisi", br. 002/19 od 15.01.2019)

Herceg Novi, član 34 stav 1 tačka 2 Statuta Opštine Herceg Novi ("Službeni list Crne Gore - opštinski propisi", br. 001/19 od 09.01.2019)

Kotor, član 30 stav 1 tačka 2 Statuta Opštine Kotor ("Službeni list opštine Kotor", br. 003/04 od 01.06.2004, Službeni list Crne Gore - opštinski propisi", br. 017/08 od 11.06.2008, 031/09 od 28.09.2009, 040/10 od 14.12.2010, 004/11 od 24.01.2011), Opština Kotor još uvijek nije donijela novi Statut u skladu sa novim Zakonom o lokalnoj samoupravi.

Nikšić, član 35 stav 1 tačka 2 Statuta Opštine Nikšić ("Službeni list Crne Gore - opštinski propisi", br. 031/18 od 07.09.2018)

Pljevlja, član 40 stav 1 tačka 2 Statuta Opštine Pljevlja ("Službeni list Crne Gore - opštinski propisi", br. 046/18 od 17.12.2018)

Glavni grad Podgorica, član 54 stav 1 tačka 2 Statuta Glavnog grada ("Službeni list Crne Gore - opštinski propisi", br. 008/19 od 21.02.2019)

Tivat, član 35 stav 1 tačka 2 Statuta Opštine Tivat ("Službeni list Crne Gore - opštinski propisi", br. 024/18 od 12.07.2018)

Ulcinj, član 42 stav 1 tačka 2 Statuta Opštine Ulcinj ("Službeni list Crne Gore - opštinski propisi", br. 005/07 od 30.11.2007, 009/09 od 05.03.2009, 016/11 od 13.05.2011) Opština Ulcinj još uvijek nije donijela novi Statut u skladu sa novim Zakonom o lokalnoj samoupravi.

Žabljak, član 32 stav 1 tačka 2 Statuta Opštine Žabljak ("Službeni list Crne Gore - opštinski propisi", br. 027/18 od 27.07.2018) --

GLAVNI GRAD

GRADONAČELNIKU GLAVNOG GRADA

Poštovani,

dostavljamo Vam, kao našu zajedničku inicijativu, tekst Rezolucije o zaštiti prava na vodu stanovnika Glavnog grada, sa Obrazloženjem, uz molbu da budete njen predlagač i uložite svoj autoritet kako bi ona bila usvojena.

S poštovanjem, u ime građana/nevladinih organizacija kao inicijatora:

.....
.....
.....
.....

Ocjenjujući:

da je pravo na vodu Ijudsko pravo koje je ključno za potpuno ostvarenje života i svih Ijudskih prava, odnosno da je nadređeno drugim građanskim i političkim, te ekonomskim, socijalnim i kulturnim Ijudskim pravima

Polazeći:

od zakonske činjenice da je jedinica lokalne samouprave preduzeće i da je dobra lokalna uprava ekonomski subjekt koji ostvaruje korist za Glavni grad i njegove stanovnike

Smatrajući:

da je pitanje dostupnosti i upravljanja vodom, njeno održivo korišćenje i zaštita, prvenstveno političko pitanje

Razumjevajući:

da pristup kvalitetnoj vodi mora svakome da bude obezbjeđen u dovoljnoj količini, koja ispunjava sve potrebe ljudi za pićem, higijenom i drugim osnovnim funkcijama za reprodukciju svakodnevnog života

Uvjereni:

da ljudsko pravo na vodu ovlašćuje svakoga na dovoljne količine sigurne, prihvatljive, fizički i finansijski dostupne vode za lične potrebe i potrebe domaćinstva.

Svjesni:

da je voda javno dobro o da proizvodnja vode za upotrebu mora da bude održiva i dugoročno planirana, a da upravljanje u sektoru voda mora da bude demokratizovano i voda kao resurs de iure o de facto tretirana kao javno dobro u zajedničkom vlasništvu

Odlučni:

Da javna dobra zaštitimo od komodifikacije, a javnu imovinu od privatizacije

Vođeni:

stavom 1 člana 11 Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima koji garantuje ljudsko pravo na odgovarajući standard življenja

Na osnovu:

članova 22 i 113 Ustava Crne Gore ("Službeni list Crne Gore", br. 001/07 od 25.10.2007, 038/13 od 02.08.2013), člana 7 stav 1 tačka 9 i člana 28 stav 1 tačka 6 Zakona o lokalnoj samoupravi ("Službeni list Crne Gore", br. 002/18 od 10.01.2018),

člana 48 a u vezi sa članom 47 Zakona o vodama ("Službeni list Republike Crne Gore", br. 027/07 od 17.05.2007, Službeni list Crne Gore", br. 073/10 od 10.12.2010, 032/11 od 01.07.2011, 047/11 od 23.09.2011, 048/15 od 21.08.2015, 052/16 od 09.08.2016, 055/16 od 17.08.2016, 002/17 od 10.01.2017, 080/17 od 01.12.2017, 084/18 od 26.12.2018), člana 3 Zakona o komunalnim djelatnostima ("Službeni list Crne Gore", br. 055/16 od 17.08.2016, 074/16 od 01.12.2016, 002/18 od 10.01.2018) i

člana 54 stav 1 tačka 2 Statuta Glavnog grada ("Službeni list Crne Gore - opštinski propisi", br. 008/19 od 21.02.2019)

Kao izabrani predstavnici građana Glavnog grada
dana 2019 donijeli smo

Rezoluciju o zaštiti prava na vodu stanovnika Glavnog rada

1. Skupština Glavnog grada podržava konstitucionalizaciju ljudskog prava na vodu te nužnu promjenu legislativnog okvira, koja podrazumjeva zakonsku regulaciju vode kao javnog dobra odnosno resursa koji pripada svima i čija fizička i finansijska dostupnost mora biti bezuslovna i inkluzivna - bez obzira na imovinski status.
2. Skupština Glavnog grada zahtjeva od Skupštine Crne Gore strožije zakonsko regulisanje ekoloških standarda koji garantuju održivu i dugoročnu eksploataciju vodnih resursa, a od Vlade Crne Gore da obezbjediti adekvatnu kontrolu njihovog poštovanja.
3. Skupština Glavnog grada zahtjeva ukidanje mogućnost da se nad vodnim dobrima ili infrastrukturuom putem koje se vrši distribucija vode, ostvaruje mogućnost koncesioniranja, sklapaju javno-privatna partnerstva ili vrši proces privatizacije, potpune ili parcijalne, ukoliko on dovodi u pitanje potrebne količine vode za piće, higijenu i druge osnovne

funkcije za reprodukciju svakodnevnog života. Upravljanje i distribucija vode ne obavlja se radi profita, već, primarno, zarad zadovoljenja osnovne potrebe stanovništva za dostupnošću ovog javnog resursa. Stoga, vodi se ne smije pristupati kao robu, te ni cijena ne smije biti tržišno regulisana. Vodovodna preduzeća moraju biti registrovana kao neprofitne jedinice čije su usluge oslobođene od plaćanja poreza na dodatu vrijednost.

4. Rad vodovodnih preduzeća potrebno je zasnivati na principu kvaliteta i dostupnosti proizvoda i usluga, a zaposlenima u ovom sektoru obezbjediti što bolje radne uslove, uz ukidanje agencijskog rada i ugovora o privremenim i povremenim poslovima. Za proizvodnju kvalitetnih usluga neophodan je stalno angažovani kadar koji će moći da isprati dugoročnija planiranja i intenzivnije se uključi u razvoj samog sektora.

5. Novac za nesmetano funkcionisanje vodovoda u značajnoj mjeri treba obezbjediti iz javnog budžeta kroz politike progresivnog oporezivanja, principijelniju naplatu ekoloških taksi, te povećanje poreza na korporativnu dobit.

6. Skupština Glavnog grada smatra neophodnim Intenziviranje investiranja u infrastrukturu kroz sistem javnih radova uz redistribuciju sredstava ka siromašnijim djelovima Glavnog grada za koje je urgentnije izgraditi adekvatnu infrastrukturu koja bi omogućila zadovoljavanje prioritarnijih potreba. Gdje postoje povoljne mogućnosti, treba raditi na razvoju vodovodne mreže kojom bi bile razdvojene pijaća voda i voda za tehničku upotrebu, čime bi se, na srednji rok, obezbjedile značajne uštede.

7. Neophodno je provesti koncept participativnog upravljanja vodovodnim preduzećem, kroz reformu samog preduzeća u okviru koje je potrebno demokratizovati upravna tijela uključivanjem i ljudi delegiranih od strane lokalnih vlasti, ali i predstavnika korisnika, sindikata, udruženja građana koja

su specijalizovana za dati sektor. Ovakvo tijelo moglo bi donositi plan rada i razvoja preduzeća na duži period, koji bi se zasnivao na principima dostupnosti i održivosti, uz uključivanje različitih perspektiva zainteresovanih strana.

8. Finansijsko izveštavanje vodovodnog preduzeća mora biti javno, stalno i svima dostupno, i pod kontrolom nezavisnog nadzornog tijela koje bi kontrolisalo i usvajalo godišnje izvještaje o poslovanju preduzeća. Ovo nadzorno tijelo moralo bi biti sačinjeno od predstavnika korisnika usluga i udruženja građana koja su specijalizovana za dati sektor.

9. U perspektivi je potrebno podsticati razvoj decentralizovanog odlučivanja o potrebama korisnika kroz sistem mreže mjesnih zajednica. Tim putem vodovodno preduzeće direktno će moći da bude oblikovano prema neposrednim interesima zajednice, dok će, sa druge strane, zajednica, uz direktan kontakt sa proizvođačima, dobijati saznanja o trenutnim mogućnostima i potencijalnim pravcima razvoja vodovodne infrastrukture.

10. Neophodno je sprovoditi edukativne programe u cilju informisanja šire populacije o ekologiji i zaštiti vode kao javnog dobra, kako bi ona bila dostupna budućim generacijama.

OBRAZLOŽENJE PRAVNI OSNOV

Članovima 22 i 113 Ustava Crne Gore se jamči pravo na lokalnu samoupravu (član 22) i utvrđuje da pravo na lokalnu samoupravu obuhvata pravo građana i organa lokalne samouprave da uređuju i upravljaju određenim javnim i drugim poslovima, na osnovu sopstvene odgovornosti i u interesu lokalnog stanovništva (član 113).

U članu 27 stav 1 tačka 9 Zakona o lokalnoj samoupravi, propisano je da Opština u skladu sa zakonom i drugim propisima uređuje i obezbjeđuje uslove za upravljanje vodama,

vodnim zemljištem i vodnim objektima od lokalnog značaja, stara se o njihovoj zaštiti i korišćenju, izdaje vodna akta i vodi propisane evidencije, utvrđuje erozivna područja, protiverovne mjere i sprovodi zaštitu od erozija i bujica, organizuje i obezbjeđuje obavljanje drugih poslova iz oblasti upravljanja, korišćenja i zaštite voda i vodosnabdijevanja, do je u članu 28 stav 1 tačka 6 istog Zakona propisano da Opština u okviru svojih nadležnosti obezbjeđuje sprovođenje aktivnosti koje imaju za cilj poboljšanje vodosnabdijevanja. U članu 38 stav 1 tačka 2 Zakona o lokalnoj samoupravi je propisano da Skupština Opštine donosi propise i druge opšte akte.

Članom 47 Zakona o vodama, propisani su prioriteti u vodosnabdijevanju među kojima je kao prvi naveden: snabdijevanje stanovništva vodom za piće. U članu 48 istog Zakona propisana je dužnost lokalne samouprave da organizuje i obezbijedi javno vodosnabdijevanje na svojoj teritoriji za sva naselja veća od 200 stanovnika ili čija je prosječna godišnja potreba za vodom veća od 100 m³/dan (1.16 l/s), te dužnost da vlastitim propisima uredi individualno vodosnabdijevanje.

Članom 3 Zakona o komunalnim djelatnostima, u stavu 1 tačka 1, među komunalnim djelatnostima, kao prva je navedno javno vodosnabdijevanje;

Članom 48 stav 1 tačka 2 Statuta Glavnog grada, propisano je da Skupština Glavnog grada donosi donosi propise i druge opšte akte;

RAZLOZI ZA DONOŠENJE REZOLUCIJE

Voda za piće je osnovno ljudsko pravo. Voda je javno dobro, a ne roba (Rezolucija Generalne skupštine OUN od 28.07.2010., šestdesetčetvrto zasjedanje)

Voda za piće mora biti svima dostupna.

Usluge snabdijevanja vodom za piće moraju da budu priuštive. (Povelja Evropske Unije o osnovnim pravima)

Pravo na vodu je esencijalno za potpuno ostvarenje prava na život i za ostvarenje svih ljudskih prava pa je nadređeno drugim građanskim i političkim, te ekonomskim, socijalnim i kulturnim ljudskim pravima. U tom smislu, njegova konstitucionalizacija je neophodna, jer je Ustav prirodno mjesto za ovo najosnovnije ljudsko pravo.

Ključni elementi pravnog sadržaja ljudskog prava na vodu obuhvataju:

- pravo na dovoljnu količinu vode za podmirenje osnovnih živornih potreba, u skladu sa principom namjenskog korišćenja vode,
- pravo na dostupnost kroz fizičku i finasijsku pristupačnost neophodne količine vode odgovarajućeg kvaliteta.

Namjensko korišćenje vode podrazumjeva količinu koja je neophodna za piće, pripremu hrane, ličnu i higijenu domaćinstva, kao potrebe čije onemogućavanje dovodi u opasnost ostvarivanje prava na život pa samim tim i bilo kojeg drugog garantovanog prava.. Odgovarajući kvalitet vode je postavljen standardima Svjetske zdravstvene organizacije. Fizička pristupačnost se odnosi na siguran i prihvatljiv pristup vodi za sve, bez diskriminacije. Finansijska pristupačnost ne pretpostavlja besplatne usluge, već pravo i obavezu da potrošač zbog nemogućnosti plaćanja ne bude isključen sa sistema javnog snabdijevanja vodom – što se odnosi samo na posebne i socijalno opravdane slučajeve i ne može smatrati pravilom. Ovdje treba naglasiti da mjere socijalne zaštite nude nekoliko opcija za rješavanje problema finansijske pristupačnosti i bez mjenjanja postojećeg tarifnog sistema za usluge iz oblasti vodovoda i kanalizacije. One mogu biti usmjerene na korisnike koji ne plaćaju račune za vodu redovno (preventivne mjere) ili na plaćanje dugova po računu (kurativne mjere). Ove mjere bi se uglavnom finansirale iz opštih (lokalnih ili nacionalnih) poreskih prihoda.

Ljudsko pravo na vodu ne odnosi se na količine koje su potrebne za privredne djelatnosti, poljoprivrednu i industrijsku proizvodnju, proizvodnju energije i slično.

Voda je javno dobro. Javna dobra su, zbog svojih osobina, dobra koja mora garantovati država. Danas kada tržište prodire u sve sfere društvenog života, pa i u ovu, sferu javnih dobara, uočljiva je tendencija da se redukuju neprofitabilne i privatizuju isplative javne usluge. Država tako odustaje od servisiranja potreba stanovništva i postaje sve očigledniji servis privatnih investitora u čiju računicu ne ulaze elementarne potrebe ljudi, reprodukcija prirode i zaštita njenih podсистema u stanju ravnoteže i blagostanja. Budući da voda kao resurs i sektor vode koji tim resursom upravlja, imaju apsolutnu važnost za živote ljudi i reprodukciju društva, pomno praćenje stanja, skretanje pažnje na opasnosti koje se javljaju u ovoj oblasti i sprovođenje akcija koje u fokus stavljaju dobrobit društva u cjelini, od najvišeg su značaja. Odbrana javnih dobara, a pogotovu vodnih dobara, postavlja se zato kao mjesto suprotstavljanja masovnom napadu na socijalna prava.

Dok u Crnoj Gori zvanično ima 47 milionera, prema procjenama koje je radio Monstat za 2013. godinu, što su poslednji zvanični podaci, oko devet odsto stanovništva je živjelo u apsolutnom siromaštvu, odnosno: oko 54.000 građana nije u stanju da zadovolji minimalne egzistencijalne potrebe.. Siromaštvo se definiše kao nedostatak osnovnih uslova za život i zadovoljenje osnovnih ljudskih potreba, poput pristupa vodi, hrani i stanu. Prema podacima Monstata, nastalim u istraživanju tokom 2016 I 2017, u Crnoj Gori 40 odsto djece živi u domaćinstvima koja su u riziku od siromaštva ili socijalne isključenosti, dok je ta stopa u zemljama Evropske unije dvstruko niža. Siromaštvo ostaje značajno u cjelokupnom posmatranom period 2005-2006 i 2011-2013 i ne bilježi se trend značajnog smanjivanja. Iako u apsolutnom izrazu dolazi do blagog smanjivanja broja lica

koja su siromašna, ovakvo kretanje primarno je posledica odlaska siromašnih stanovnika, a manjim dijelom smanjivanja učestalosti siromaštva.

Daljem širenju siromaštva svakako će doprinijeti otvaranje sektora voda ka tržištu i uvođenje tržišnih principa, odnosno komodifikacija sektora voda. Tendencije komodifikacije vidljive su u stavkama aktuelnog upravljanja vodom, koje izjednačavaju ekonomsku dimenziju usluga vodnog sektora sa društvenom, a na nivou finansiranja prioritet daju ekonomskom faktoru, što se pokazuje u naglašavanju važnosti principa „korisnik plaća“, u učestalom isticanju „neekonomске cijene“ vode kao izvora problema u sektoru voda, u potrebi za privatnim investicijama, itd.

Pri projekciji posledica komodifikacije sektora voda u Crnoj Gori, možemo se osloniti na posledice komodifikacija u drugim državama, kako onim razvijenim i bogatim tako i državama u razvoju, a datih ovdje kroz četiri ilustrativna primjera komodifikacije: u Engleskoj i Velsu, Sofiji, Berlinu i Parizu.

Osnovni argument za komodifikaciju i privatizacije javnih usluga je teza da privatni sektor nužno dostiže veću efikasnost i bolji kvalitet od javnog. Oslanjajući se na dotičnu tezu, vlada Margaret Tačer je u svom trećem mandatu uspjela da sprovede privatizaciju vodosnabdijevanja i kanalizacije u Engleskoj i Velsu. Cijena vodosnabdevanja i kanalizacionih usluga povećana je nakon toga za 50% u periodu od 10 godina koji je pratio privatizaciju, dok se iznosi investicija nijesu značajno mijenjali, iako je privatizacija sprovedena pod argumentom o većoj efikasnosti privatnog sektora, te da će privatna inicijativa voditi do povećanja investicija, pa time i do boljeg kvaliteta usluga. Taj nedostatak investicija u infrastrukturu je doveo do rasta učestalosti nestašica i do izostanka unaprijeđenja kvaliteta vode i usluga. Ono što se takođe povećalo u tom periodu jesu profiti privatnih vodnih kompanija, i to, u prosjeku, za 150%. Tome treba još

dodati i negativnu socijalnu posledicu isključenja domaćinstava čiji članovi nijesu bili u mogućnosti da plate račune, na šta je država morala da reaguje zakonskom zabranom takve prakse. U saniranju posljedica komodifikacije, država je morala da uloži vlastita sredstva za saniranje infrastrukturnih problema, koji su nastali zbog neinvestiranja u održavanje od strane privatnih kompanija.

Kao dio mjera štednji i strukturnog prilagođavanja – mjera koje su projektovane s obzirom na zahtjeve Međunarodnog monetarnog fonda, a zarad omogućavanja daljih zajmova – u Sofiji je osnovano preduzeće za vodosnabdijevanje “Sofija vode” i privatizovano u srazmjeri 77,1:22,9 u korist privatnog kupca. U vlasništvu grada ostala je infrastruktura za vodosnabdijevanje i kanalizaciju. U Sofiji, u prvoj godini privatizovanog vodosnabdijevanja, cijena usluge je porasla za 25%, čime je prekršena i jedna od poznatih stavki inače tajnog ugovora, kojom se kupac obavezao da neće dizati cijene u prve tri godine nakon ratifikacije. Bez obzira na to, nastavljena je praksa dizanja cijena, i to za oko 15% na godišnjem nivou. Kao opravdanje, navođena je potreba za dodatnim ulaganjem. Međutim, ništa se nije uradilo po pitanju ugovorom propisanog prioriteta da se investira u smanjenje gubitka vode. Gubitak vode iz mreže je iznosio preko 60% kako u trenutku potpisivanja ugovora, tako i 12 godina kasnije. Uz to Sofija vode prati glas korumpiranosti i malverzacija, čemu u prilog govori izvještaj spoljne revizije prema kojoj su se, između ostalog, menadžerima isplaćivale mjesečne plate u visini od 25.000 eura.

Iako je berlinsko javno preduzeće zaduženo za vodovod i kanalizaciju, Berliner Wasserbetriebe, bilo profitabilno, ono je dijelimično privatizovano 1999. godine. Uz sam čin privatizacije novom vlasniku je dodatno osigurana profitabilnost zagarantovanim postotkom povrata od 2% na ulaganje, i to tako što se kao ulaganje ne vodi uloženi kapital već ukupni operativni kapital koji je u stalnom rastu zbog stalnog

rasta nominalne vrijednosti imovine. Dakle novom vlasniku zapravo je zagarantovan rast profita nezavisno od investicija. Kao posljedice privatizacije u Berlinu, cijene usluge vodosnabdjevanja i kanalizacije su porasle za 35%. Investicije u infrastrukturu su smanjene i odlagane. Otpušteno je 38% zaposlenih. Uprkos tome što je privatni partner bio manjinski vlasnik sa 49,9% vlasništva, njemu je odlazio 60% profita. Nakon pet godina kampanje organizovane od strane inicijative Berliner Wassertisch, 2011. godine objavljen do tada tajni sadržaj ugovora o prodaji dijela preduzeća gradskog vodosnabdjevanja, poslije čega je pokrenut proces rekomunalizacije vodosnabdjevanja i od 2013. vodosnabdjevanje je ponovo u stoprocentnom javnom vlasništvu. Cijena berlinske avanture javnog i privatnog partnerstva je ujedno upozorenje koliko su takvi procesi štetni po javni budžet: privatni partner je okončao ovu saradnju sa nešto više od 1,4 milijardi evra dobiti, dok je Savezna pokrajina „zaradila“ dvije milijarde gubitka.

U Parizu je vodosnabdjevanje, izuzev naplate, bilo javno do 1984. godine, kada je upravljanje ugovorom prepušteno na 25 godina dvijema najvećim multinacionalnim vodnim kompanijama na svetu, Veolia i Suez. U periodu od 25 godina nakon privatizacije, u Parizu cijene su porasle za 265%. Zbog nivoa sprovedene privatizacije, grad nije imao direktan uvid u vodni sektor, već samo pristup informacijama koje su pružale kompanije. U Parizu od 2001. godine počinje promjena politike prema vodosnabdjevanju. Rekomunalizacija je izvršena 2010. godine i to osnivanjem gradskog preduzeća za vodosnabdjevanje koje je u stoprocentnom vlasništvu grada. Pozitivne posljedice su se javile već dvije godine nakon rekomunalizacije, kako na finansijskom tako i na nivou upravljanja ovim sektorom. Dodatno, treba imati na umu da je Francuska zemlja sa najvećim brojem rekomunalizovanih vodovoda.

U navedenim slučajevima uvođenje privatnog vlasništva i

upravljanja u sektor voda ima nekoliko zajedničkih karakteristika, a među kojima se posebno ističu posljedice po korisnike usluga vodosnabdjevanja, odnosno, po društvo. Dosadašnja iskustva u privatizaciji državnih preduzeća koja su pružala javne usluge u Crnoj Gori, podrazumjevala su višestruko povećanje cijena usluga, male i nikakve investicije uz raubovanje postojeće infrastrukture, smanjivanje broja zaposlenih, tako da nema nikakve dileme da eventualna privatizacija vodnog javnog dobra u Crnoj Gori može služiti isključivo bogaćenju investitora i daljem produbljivanju siromaštva u državi.

Sagledavajući faktičko stanje, upravljanje javnim vodnim dobrom u Crnoj Gori je zasnovano na načelu hijerarhijskog modela u vidu institucionalne podređenosti nižih nivoa višim. Razvojnu politiku u upravljanju vodama; sistemska rješenja za obezbjeđenje i korišćenje voda, vodnog zemljišta i vodo-izvorišta za vodosnabdijevanje, sprovodi Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja i sa njim povezana Uprava za vode. Postojeća praksa upravljanja sektorom voda, najčešće se svodi na tehničko obavljanje poslova i aktivnosti javne uprave. To ukazuje na činjenicu da državni organi tretiraju zaštitu vodnih dobara kao birokratizovanu djelatnost za čijim unaprijeđenjem nema stvarne potrebe, dok se trenutno stanje životne sredine ne uzima ozbiljno u obzir, kao relevantno pri donošenju odluka. Sa druge strane, koncept demokratizacije upravljačkih struktura, sa idejom uključivanja različitih zainteresovanih strana u proces donošenja odluka vodovodnih preduzeća, potpuno je ignorisan, a princip sinergije zaštite životne sredine i javnog interesa, pored nominalne deklaracije ne postoji u praksi. Specifične odluke u vezi sa upravljanjem u sektoru voda donose se iza zatvorenih vrata upravljačkih odbora, bez pokušaja primjene modela participativne demokratije koji bi omogućili direktnije uključivanje stanovništva odnosno korisnika u proces odlučivanja o stvarnim potrebama zajednice.

Kao razlog lošeg stanja u vodoprivredi, često se navodi kako kapaciteti nadležnih organa, kao i kapaciteti javnih vodoprivrednih preduzeća, nijesu dovoljni da bi se ova oblast adekvatno uredila. Pored toga, konstatuje se problem nedovoljnog finansiranja iz državnog i budžeta jedinica lokalne samouprave. Iako bi za bilo kakvo strateško planiranje i sprovođenje infrastrukturnih projekata u ovoj oblasti bilo neophodno garantovati stabilan i kontinuiran izvor finansiranja od strane države, praksa pokazuje suprotno – država se gotovo potpuno povukla kada je riječ o ulaganjima u ovaj sektor sprovodeći samo one reforme koje proširuju ulogu tržišta. Trenutno stanje zapravo pokazuje koliko je pitanje zaštite životne sredine i vodnih resursa jedna zapuštena oblast, sistemski ignorisana od strane najviših nivoa upravljačkih struktura.

Kada se govori o pitanju upravljanja vodnim resursima, mogli bismo reći da je, sa jedne strane, nužna decentralizacija upravljačkog ustrojstva na niže grane teritorijalnih jedinica kako bi se dobila jasnija predstava o potrebama ljudi koji žive na određenom području. Ipak, stepen decentralizacije zavisi i od samog resursa o kojem se odlučuje, a koji bi se temeljio na dobro promišljenim parametrima zadanim u cilju potrebe za optimalizacijom korisnosti vode kao javnog dobra. Dakle, suština upravljanja, kada je riječ o vodi, podrazumjevala bi sveobuhvatnu brigu koja bi morala voditi računa o svim segmentima upravljanja – od same zaštite i održavanja, pa do načina upotrebe i korišćenja javnog dobra. Tako je za upravljanje vodama, kao resursom koji je važan za celokupno društvo i prožima različite, manje ili veće, teritorijalne jedinice, potrebno sprovesti i centralizovanu koordinaciju. Bez takve vrste koordinacije, posledice kao što je npr. zagađenje, lako se mogu prelivati, a ostavljanje lokalnim zajednicama da u potpunosti snose finansijske troškove održavanja i razvoja infrastrukture može drastično uticati na kvalitet i distribuciju vode u siromašnijim krajevima.

Zato je potrebno dugoročnije planiranje i investiranje u održavanje i infrastrukturu od strane države. Ova dobra, u sklopu javne brige, moraju biti redovno servisirana što znači da se mora voditi računa o konstatnim ulaganjima u njihovu amortizaciju i razvoj, ali istovremeno i u održanje životne sredine, kako bi voda, ali i druga javna dobra bila dostupna i budućim generacijama.

CIP - Каталогизација у публикацији

Национална библиотека Црне Горе, Цетиње

National Libreriy of Montenegro, Cetinje

ISBN

COBISS.CG-ID

Dokument je napravljen uz podršku Evropske unije.

Sadržina ove publikacije je izričita odgovornost

Asocijacije za demokratski prosperitet - Zid i ne može se
ni u kom slučaju uzeti kao stav Evropske Unije.

 Fiksni telefon: 020 / 207- 130 Mobilni telefon: 067210848 [adp.zid.7](https://www.facebook.com/adp.zid.7) [adpzid](https://www.instagram.com/adpzid)

 Gojka Radonjića 32, 81000 Podgorica www.zid.org.me